

**SANATÇI VE SİYASETÇİ ÖLÜMLERİNİN SOSYOLOJİK AÇIDAN
KARŞILAŞTIRILMASI: NEŞET ERTAŞ VE SÜLEYMAN DEMİREL
ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET TORAMAN

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SOSYOLOJİ
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
TEMMUZ - 2017**

**SANATÇI VE SİYASETÇİ ÖLÜMLERİNİN SOSYOLOJİK AÇIDAN
KARŞILAŞTIRILMASI: NEŞET ERTAŞ VE SÜLEYMAN DEMİREL
ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET TORAMAN

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

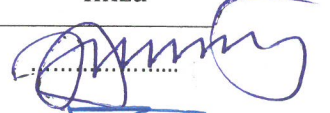
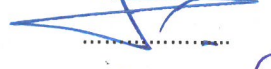
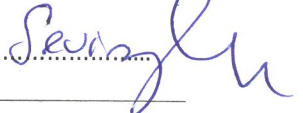
**SOSYOLOJİ
ANABİLİM DALI**

Danışman

**MERSİN
TEMMUZ - 2017**

ONAY

Ahmet TORAMAN tarafından Prof. Dr. Yaşar ERJEM danışmanlığında hazırlanan "Sanatçı ve Siyasetçi Ölümlerinin Sosyolojik Açıdan Karşılaştırılması: Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel Örneği" başlıklı çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından 26 Temmuz 2017 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavı sonucunda oy birliği ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Prof.Dr.Yaşar ERJEM	
Üye	Doç.Dr.Cahit ASLAN	
Üye	Yrd.Doç.Dr.Sevim ODABAŞ	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 26.../27.../2017 tarih ve 2017/8 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN
Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi beyan ederim.

ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

26 Temmuz 2017 / 26 July 2017

İmza / Signature

Ahmet TORAMAN

ÖZET

Ölüm, bilinenden bugüne insanlığın kendiliğinden felsefi uğraşlarından olmuştur. Ancak ölümün sistemli ve bilinçli olarak düşüncenin ana malzemesi olması felsefe, teoloji ve sonrasında antropolojiyle gerçekleşmiştir. Çok daha sonra psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilimlerin de araştırma nesnesi olmuştur. Sosyolojide ölüm, Emile Durkheim'in çalışmalarına kadar dayanmasına rağmen, Türkiye'de ölüm sosyolojisi, yeni bir sosyoloji alanı olarak gözlemlenmektedir. Ölüm sosyolojisi, ölümün yarattığı sosyal boşluk ve ölüm sonrası gerçekleştirilen ritüeller üzerinden dayanak bulur. Özellikle ünlü ölümleri sonrası meydana gelen anlam üretimi, ölüm sosyolojisi için uygun koşulları yaratır. Bu tez çalışması da bir ölüm sosyolojisi çalışması olup, ünlü simalar olan Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel'in ölümleri üzerinden sanatçı ve siyasetçi ölümlerini sosyolojik açıdan karşılaştırmıştır. Başta siyasi iktidar olmak üzere çeşitli iktidar yapılarının, ölümlere meşruiyet yaratma temelinde yaklaşım yaklaşmadığı ve bu ölümler üzerinden genel bir toplum okuması yapılıp yapılamayacağı tartışılmıştır. Bu çerçevede Ertaş ve Demirel'in ölümleri, belirlenen beş gazeteden elde edilen verilere nitel içerik analizi uygulanarak incelenmiştir. Ertaş için dokuz (9), Demirel için on dört (14) tema belirlenmiş ve bu temalar yorumlanıp karşılaştırılmıştır. Başta siyasi iktidar olmak üzere çeşitli iktidar yapılarının bu ölümlere rıza üretimi açısından yaklaştığı belirlenmiş ve bu temalar karşılaştırılarak toplumun Ertaş ve Demirel şahsında ölüme nasıl baktığı çeşitli yönlerden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Ünlü Ölümleri, Neşet Ertaş, Süleyman Demirel, Meşruiyet.

Danışman: Prof. Dr. Yaşar Erjem, Mersin Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Mersin.

ABSTRACT

The death has always been an instinctive philosophical interest of humanity from past to present. However, the death systematically and consciously became a fundamental matter of the thinking by means of philosophy, theology, and anthropology. Afterward it had been a research matter of social sciences such as psychology and sociology. Even though sociology of death dates back Emile Durkheim's studies, it has been a new area of study for sociology in Turkey. Sociology of death uses the social gap created by death and rituals after death. In this regard, celebrity's deaths and production of meaning following such events provide suitable basis for sociology of death. This thesis which is a study of the sociology of death compared deaths of artists and politicians based upon examples such as Neşet Ertaş and Süleyman Demirel from a sociological perspective. It has been argued that whether notably the political power or other power structures approach to deaths for providing legitimacy and whether a general analysis of society can be made of these deaths. In this context, Ertaş and Demirel's deaths have been analysed by implementing qualitative data analysis to datas which attained from five newspapers. For Ertaş nine (9), for Demirel fourteen (14) themes have been determined and these themes have been interpreted and compared. It has been detected that notably political power, a variety of power structures approaches to these deaths from the point of production of consent and these themes have been compared and handled how the society approach the death at Ertaş and Demirel's personalities.

Keywords: Death, Deaths of Celebrities, Neşet Ertaş, Süleyman Demirel, Legitimacy.

Advisor: Prof. Dr. Yaşar Erjem, Department of Sociology, University of Mersin, Mersin.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, yaşamın en temel gerçekliği olan ölümün anlamlandırılmaya çalışılmasının bir ürünüdür. Bu tez çalışmasının Türkiye’de yeni bir sosyoloji alanı olarak beliren ölüm sosyolojisine, mütevazı bir katkı sağlayacağı umulmaktadır. Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Yaşar ERJEM’e sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım. Benden sevgisini ve desteğini hiç eksik etmeyen sevgili eşim Burçin Salman TORAMAN’a, tezim için gerekli kaynaklara ulaşmak için sınırlı olanaklarına rağmen fedakârca davranan kardeşim Mahmut TORAMAN’a ve tez yazım aşamasında desteğini esirgemeyen abim Kemal TORAMAN’a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1.GİRİŞ	1
1.1. Araştırma Problemi	2
1.1.1. Araştırma Probleminin Tanımı	4
1.2. Araştırma Soruları	4
1.3. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	4
1.4. Araştırmanın Önemi	5
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1. Ölüm	6
2.2. Ölüme İlişkin Sosyolojik Yaklaşımlar	8
2.2.1. Yapısal-İşlevselci Yaklaşım ve Ölüm	9
2.2.2. Çatışmacı Yaklaşım ve Ölüm	10
2.2.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım ve Ölüm	11
2.3. Ölüme Yönelik Psikolojik ve Felsefi Yaklaşımlar	11
2.3.1. Ölümün İnkârı Tezi	11
2.3.2. Aries: Evcil Ölümden, Vahşi Ölüme	12
2.3.3. Nesneleşen Ölüm	14
2.4. İktidar ve Meşruiyet	15
2.4.1. Weber ve Otorite	16
2.4.2. Marx ve Tahakküm	17
2.4.3. Gramsci ve Hegemonya	18
2.4.4. Parsons ve İktidar	20
2.4.5. Althusser ve Devletin İdeolojik Aygıtları	21
2.5. Hegemonya Aracı Olarak Medya	22
2.5.1. Ritüel Medya Olayları	23
2.5.2. Propaganda Modeli ve Rızanın İmalatı	25
2.6. Türkiye’de Medya ve İktidar	27
2.7. Sanat	28
2.8. Siyaset	29
2.9. Sanat ve Siyaset İlişkisi	30
2.10. Neşet Ertaş ve Kısa Yaşam Öyküsü	30
2.11. Süleyman Demirel ve Kısa Yaşam Öyküsü	31
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	33
3.1. Evren ve Örneklem	33
3.2. Veri Toplama Tekniği ve Veri Analizi	34
4. BULGULAR	36
4.1. Neşet Ertaş ile İlgili Bulgular	36
4.1.1. İnsan	36
4.1.2. Müzik	38
4.1.3. Kimlik	39
4.1.4. Halk	42
4.1.5. İktidar-Sanat İlişkisi	43
4.1.6. Birlik ve Beraberlik	45
4.1.7. Sanat Sorunları	47

4.1.8. Yoksulluk	49
4.1.9. Muhafazakârlık	51
4.2. Süleyman Demirel ile İlgili Bulgular	52
4.2.1. Kimlik	52
4.2.2. Devlet	54
4.2.3. Siyaset	56
4.2.4. Cumhuriyet	56
4.2.5. İdam Tartışmaları	60
4.2.6. Darbeler	62
4.2.7. Sağcılık-Solculuk	65
4.2.8. Koalisyon	67
4.2.9. Yakın Tarihteki Trajik Olaylar	69
4.2.10. Muhafazakârlık	70
4.2.11. Türban Meselesi	71
4.2.12. Basın Özgürlüğü	72
4.2.13. Güncel Siyaset	74
4.2.14. Emek Sorunları	78
4.3. Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel ile İlgili Bulguların Karşılaştırılması	78
4.3.1. Benzerlikler	81
4.3.2. Farklılıklar	84
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	86
KAYNAKLAR	89
EKLER	92
ÖZGEÇMİŞ	102

1.GİRİŞ

Her şeyin başlangıcı ve her şeyin sonu ölüm, yaşamın temel gerçekliği olarak yaşamın her alanına nüfuz eder. Etkileri farklı olmakla beraber ölüm, hem bireysel yaşam üzerinde hem de toplumsal yaşam üzerinde etkilidir. Ölümün toplumsal yaşam üzerindeki etkisi, ölümü sosyolojinin nesnesi haline getirir. Ölüm sonrası oluşan organizasyonlar ve ölüme yüklenen anlamlar ölüm üzerinden sosyolojik çözümleme yapmayı mümkün kılar.

Ölüm etrafında gerçekleştirilen ritüeller, Durkheim'in de ifade ettiği biçimde, toplumsallığın en üst düzeyde yaşandığı törenlerdir. Ölüm, toplumu yeniden inşa eden (Giddens) ve kolektif bağları güçlendiren (Durkheim) bir süreç olarak değerlendirilebilir (Sağır, 2014). Ölümle birlikte bireysel ve toplumsal anlamda çeşitli sorgulamalar gerçekleşir. Anlamlar gözden geçirilir, bazen pekiştirilir gerekirse yeniden düzenlenebilir. Yapılan sorgulamanın niteliği, ölenin temel özellikleri ve ölene atfedilen anlamlarla ilişkilidir. Özellikle ünlü ölümleriyle birlikte üretilen anlamlar, gerçekleştirilen ritüeller, toplumun kendini yapılandırma işlevi görür. Dolayısıyla ölümün toplumu yeniden yapılandırma işlevi, ölüm üzerinden sosyoloji yapmanın koşullarını yaratır.

Ölüm, bilinenden bugüne insanlığın kendiliğinden uğraşdır. Ancak ölümün sistemli ve bilinçli olarak düşüncenin ana malzemesi olması felsefe, teoloji ve sonrasında antropolojiyle gerçekleşmiştir. Ölüm, 20.yüzyılda psikolojinin de ilgilendiği bir olgu haline gelmiştir. Ölümün sosyolojinin konusu olması ise öncelikle sosyolojinin kurucuları arasında yer alan Emile Durkheim ile başlamıştır. Durkheim, özellikle antropolojik çalışmalardan etkilenerek ilkel toplumlardaki ölümle ilgili ritüeller üzerinde durmuştur. Durkheim bu bağlamda özellikle ritüellerin toplumu bütünleştirme; bir arada tutma işlevine odaklanmıştır. Durkheim, daha sonra modern toplumda dikkate değer bir ölüm biçimi olan intiharları incelemiştir. Durkheim'e göre ölüm, toplumsallığın en üst aşamasında yer alan törenlere vesile olur ve böylelikle toplumu birarada tutma işlevi görebilir.

Ölümün sosyolojinin konusu olması, ölümün toplumsal fonksiyonlarına dayanır. Ölümle birlikte toplumsal anlam üretimi, başta siyasi iktidar olmak üzere çeşitli iktidar yapılarının ölümü meşruiyet aracı olarak görmesi ve bu doğrultuda ölümün tahakküm aracı olarak görülmesi, ölümün etrafında gerçekleştirilen ritüellerin toplumsallığın en üst düzeyde yaşandığı törenler olması, ölüm etrafında kolektif bir ruhun oluşma eğilimi ve ölme biçimlerinden sınıfsal çözümlemenin mümkün olması gibi temel işlevler, ölüm üzerinden sosyolojik çözümleme yapabilmeyi mümkün kılar.

Ölümün toplumsal olay ve olgu olma gerçekliği her şeyden önce ölümle gerçekleşen ritüellere bağlıdır. Kültürden kültüre değişmekle birlikte ölümle birlikte define hazırlanma, defin, defin sonrası birçok ritüel güçlü toplumsal etkileşim zemini sunar. Ölümle birlikte oluşan

sosyal boşluk, ölenin ait olduğu sosyal grup veya gruplar tarafından boşluğu doldurmak adına anlamlandırılır. Bu anlamlandırma süreci ölen etrafında gerçekleşse de daha çok kalanla ilgilidir. Kalanların temsil ettiği anlamlar ve bu anlamlara bağlı olarak normlar, kurallar yeniden gözden geçirilerek pekiştirilme eğilimdedir. Dolayısıyla ölüm, teoloji, felsefe ve psikolojinin konusu olmakla birlikte sosyolojinin de önemli bir konusudur. Sembolik yönü güçlü ölümler üzerinden yapılacak sosyolojik çözümleme, toplumun anlamlandırma süreçlerini yorumlamayı mümkün kılar. Kuşkusuz ölümü sadece toplumu birarada tutma işlevi üzerinden ele alamayız. Ölüm, sosyal eşitsizlik düzleminde çeşitli iktidar yapılarının meşruiyet yaratma çabasına da dönüşmektedir. Başta siyasi iktidar olmak üzere çeşitli iktidar yapıları sembolik olarak güçlü ölümlere kayıtsız kalamaz. İktidar, ölüm sonrası gerçekleştirilen ritüellere iştirak ederek, anlamlandırma sürecine dahil olur hatta yönlendirmeye çalışır. Böylelikle ölüm aracılığıyla rıza üretimi sağlanarak, tahakküm kurulmaya çalışılır.

Ölüm üzerinden sosyolojik çözümleme yapabilmek için mevcut ölüm algısı ve geçirdiği dönüşümleri ele almak önemlidir. Bu çerçevede Aries'in (2015) *Batı'da Ölümün Tarihi* kitabı önemli bir kaynaktır. Aries'e göre eskiden bu kadar ortalıkta ve bildik olan ölüm, silinecek ve kaybolacaktır. Utanç verici bir nesne haline gelecektir. Aries'in (2015) aktardığı üzere İngiliz sosyolog Geoffrey Gorer'e göre tabu olan cinselliğin yerini ölüm almıştır. Sonuç olarak modern toplumlarda gelişen bilim ve teknolojiyle ölüm başedilmeye çalışılan bir olgu haline gelmiştir. Ölüm, artık profesyonellerin elinde, hastane odalarında evden uzak yaşamın dışına itilmeye dolayısıyla da reddedilmeye çalışılmaktadır. Böylelikle baskılanan ölüm, daha yoğun anlam üretimine uygun zemin yaratmıştır.

Ölüm sosyolojisi Türkiye'de yeni bir sosyoloji alanı olarak gözlemlenmektedir. Türkiye'de ölümle ilgili yapılan sosyolojik çalışmalar sınırlı olmakla beraber, Ayşe Emel Akalın'ın (2006) yüksek lisans tezi ve Adem Sağır'ın (2014) kuramsal ve ampirik nitelikli çalışması bu konuda önemli bir kaynaktır. Bu çalışmalar ölümün toplumsal yönünü ve temel sosyoloji kuramlarının ölüm olgusuna yaklaşımlarını ele almıştır. Ancak, çok farklı sosyo-kültürel boyutları olan ölüm konusu yeterince araştırılmamıştır. Özellikle konumuzu oluşturan karşılaştırmalı araştırma yoktur. Bu araştırmanın özgün konusu ve kuramsal yaklaşımı ve yöntemiyle bu alandaki boşluğu doldurarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.1. Araştırma Problemi

Ölüm diğer canlılar için olduğu gibi insan için de kaçınılmaz bir son ve gerçekliktir. İnsan doğar, büyür, yaşar ve ölür. Doğum ve ölüm arası dönem yaşamdır. Birey olarak, ömür dediğimiz bu dönem bizlerin yaşam öyküsünü oluşturur. Bu öykü aynı zamanda toplumla, toplumsal yaşamla ve toplumun tarihiyle de ilişkilidir.

İnsanın doğumu, yaşamı ve ölümü birbiriyle ilişkili olgulardır. İnsanın doğumu anlamlandırılır, ritüelleştirilir, kutsanır ve yorumlanır. Benzer şekilde ölüm de tüm soğukluğu ve iticiliğine rağmen anlamlandırılır, ritüelleştirilir, yorumlanır. Bu bağlamda ölümün sosyolojik anlamda bir toplumsal olay ve olgu olarak sosyo-kültürel yaşamın yeniden üretilmesinde işlevsel olduğu ileri sürülebilir.

Biyolojik ve fiziksel bir olgu olmanın ötesinde sosyo-kültürel karakterli bir olgu olan ölüm, toplumun sosyal yapısına, sınıfsal özelliklerine ve kültürüne göre farklılaşır. Ölüm ve ölen, grup, topluluk, sınıf ve toplumsal düzeyde anlamlandırılır, yorumlanır, değerlendirilir. Ölüm çerçevesinde bazı kalıplar tekrarlanır; ritüeller gerçekleştirilir. Dün, bugün ve gelecek(yarın) bağlamında bir muhasebe yapılır.

Ölen insandır; ölüm insanın ölümüdür. İnsan sosyal ve kültürel bir bağlamda yaşar ve bu bağlam içinde de ölür. Ünlü yazar Octavio Paz'ın(1994: 8) da ifade ettiği gibi, "...bir Hristiyan'ın ölümü ya da bir köpeğin ölümü yaşama tarzlarını yansıtan ölme tarzlarıdır." Bir toplumda ya da kültürde ölmek insanın ölümünü diğer canlıların ölümünden ayırır.

Her bireyin ölümü önemlidir. Ancak, olumlu ya da olumsuz anlamda topluma mal olmuş, tanınmış simalar veya ünlü kişilerin ölümü çoğu durumda toplumsal bir olaya dönüşür. Toplum bu tür ölümleri tüm kesimleriyle tartışır, yorumlar, anlamlandırılır. Hatta bazı şahsiyetlerin ölüm yıldönümleri sürekli hale getirilir. Toplum, bu ölüm yıl dönümlerinde ölen kişi üzerinden kendisini yeniden üretir. Örneğin Atatürk'ün ölüm tarihi olan 10 Kasım. Yine, belki biraz daha sınırlı çerçevede Yaşar Kemal'in ölüm yıldönümü. Toplum bu tür kişiler ve ölümleri üzerinden belli değerleri, temaları, sorunları konuşur. Böylelikle kendi varoluşunu anlamlandırarak onu sürekli kılmaya çalışır.

Genel olarak sosyal bilimlerin, özel olarak sosyolojinin ölümüne yaklaşımı yukarıda ifade edilen çerçeve içinde yer alır. Sosyoloji ölümü toplumun işleyişi, sürekliliği ve sorunları bağlamında inceler. Ölüm kısaca sosyo-kültürel boyutuyla değerlendirilir. Her ne kadar modern toplumda ölüm unutturulup, yaşamın hazzıya dönük dünyevi yönü ön plana çıksa da bu gerçek değişmemektedir.

Bu araştırma, genel anlamda yukarıda ana hatlarıyla çerçevesi çizilen ölümüne ve ölen kişiye yönelik toplumun algı ve yaklaşımını sanatçı ve siyasetçi ölümleri bağlamında konu etmektedir.

Araştırma, Türkiye'nin yakın dönemde ölen iki ünlü ismin ölümlerini inceler. Bunlar, halk müziği sanatçısı Neşet Ertaş ve siyasetçi Süleyman Demirel. Araştırma, özellikle sanatçı ve siyasetçi ölümlerini karşılaştırmaya ve bu çerçevede toplumun bu iki ölümüne yaklaşımını, bu iki ölüm çerçevesinde ele alınan tema ve sorunlara odaklanmaktadır.

1.1.1. Araştırma Probleminin Tanımı

Araştırma problemini şöyle ifade edebiliriz: Türkiye toplumu yakın dönemde ölen sanatçı Neşet Ertaş ve siyasetçi Süleyman Demirel'in ölümüne nasıl yaklaşmış ve bu ölümleri hangi tema ve sorunlar çerçevesinde nasıl anlamlandırıp tartışmıştır? Bu iki ölüm arasında; ölüme yaklaşım, ele alınan temalar, sorunlar ve anlamlandırma biçimleri açısından farklılıklar ve benzerlikler var mıdır?

1.2. Araştırma Soruları

Bu araştırmada aşağıda ifade edilen sorulara cevap aranmaktadır.

1. Türkiye toplumu Neşet Ertaş'ın ölümüne nasıl yaklaşmıştır?
2. Türkiye toplumu Neşet Ertaş'ın ölümünü hangi temalar çerçevesinde tartışmış ve anlamlandırmıştır?
3. Türkiye toplumunun sanatçı ölümlerine yönelik algı ve duyarlılığı nasıldır?
4. Türkiye toplumunun Neşet Ertaş'ın ölümüne yaklaşımında sınıfsal bir boyut var mıdır? Varsa nasıldır?
5. Türkiye toplumunun Neşet Ertaş'ın ölümüne yaklaşımında kültürel bir boyut var mıdır? Varsa nasıldır?
6. Türkiye toplumu Süleyman Demirel'in ölümüne nasıl yaklaşmıştır?
7. Türkiye toplumu Süleyman Demirel'in ölümünü hangi temalar çerçevesinde tartışmış ve anlamlandırmıştır?
8. Türkiye toplumunun siyasetçi ölümlerine yönelik algı ve duyarlılığı nasıldır?
9. Türkiye toplumunun Süleyman Demirel'in ölümüne yaklaşımında sınıfsal bir boyut var mıdır? Varsa nasıldır?
10. Türkiye toplumunun Süleyman Demirel'in ölümüne yaklaşımında kültürel bir boyut var mıdır? Varsa nasıldır?

1.3. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın temel amacı; Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel örneği üzerinden Türkiye'deki sanatçı ve siyasetçi ölümlerini karşılaştırmak ve bu ölümler çerçevesinde toplumun hangi tema ve sorunlara nasıl odaklandığını ortaya koymaktır.

Bir ölüm sosyolojisi çalışması olan bu araştırma, Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel'in ölümleri çerçevesinde Türkiye toplumunun işleyişini ve sorunlarını anlamayı hedeflemektedir.

Araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinde de ifade edildiği gibi, ölüm genel olarak tüm toplumlarda ritüelleştirilerek toplumsal yapının işleyişi ve yeniden üretiminde işlevselleştirilmektedir. Özellikle ünlü simaların ölümlerinde bu, medyanın da etkisiyle çok net bir şekilde gözlemlenmektedir.

Araştırma, aynı zamanda özellikle gazeteler çerçevesinde basın bu konuya yaklaşımını da öğrenmeyi amaçlamaktadır. Veri kaynağı olarak seçilen beş gazete, Türkiye'deki farklı siyasi eğilim ve iktidar odaklarını yansıtmaktadır. Gazetelerin farklı toplum kesimleri ve iktidar odaklarıyla ilişkisi, diğer toplumsal olguları yansıttığı gibi, ölümü de yansıtmakta ve ölümü medya üzerinden sosyal ve siyasal olarak inşa etmektedir.

1.4. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma bir ölüm sosyolojisi çalışmasıdır. Ölüme yönelik ilgi, öncelikle sosyolojinin kurucuları arasında yer alan Emile Durkheim'da görülmektedir. Durkheim, özellikle antropolojik çalışmalardan etkilenecek ilkel toplumlardaki ölümle ilgili ritüeller üzerinde durmuştur. Durkheim bu bağlamda özellikle bu ritüellerin toplumu bütünleştirme; bir arada tutma işlevine odaklanmıştır. Durkheim, daha sonra modern toplumda dikkate değer bir ölüm biçimi olan intiharları incelemiştir. Bu çalışma da aslında bir ölüm sosyolojisidir.

Ölüm sosyolojisi Türkiye'de yeni bir sosyoloji alanı olarak gözlemlenmektedir. Özellikle Adem Sağır'ın (2014) kuramsal ve ampirik nitelikli çalışması bu konuda önemli bir kaynaktır. Ancak, çok farklı sosyo-kültürel boyutları olan ölüm konusu yeterince araştırılmamıştır. Özellikle konumuzu oluşturan karşılaştırmalı araştırma yoktur. Bu araştırmanın özgün konusu ve kuramsal yaklaşımı ve yöntemiyle bu alandaki boşluğu doldurarak literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma konusu ve problemiyle ilgili kavram ve kuramlar ele alınmaktadır. Ölüm, iktidar, meşruiyet ve medya kavramları ele alınan ana kavramlardır. Kuramsal yaklaşımlar yapısal işlevselcilik, çatışmacılık ve simgesel etkileşim gibi temel sosyolojik yaklaşımlar ve felsefi ve psikolojik yaklaşımlardır. Ölüm olgusu, bu temel yaklaşımlar bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca, Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel'in kısa yaşam öyküleri(biyografi) de sunulmuştur.

Bu bölümün temel amacı, araştırma konusuyla ilgili kuram, kavram ve diğer bilgileri sunmak ve araştırma bulgularını yorumlamak için bir çerçeve oluşturmaktır.

2.1. Ölüm

Badur'a göre(2004: 13), insanların başına gelen en belirleyici, en nihai, en eşitlikçi ve en kaçınılmaz gerçek olan ölüm aynı zamanda yaşamı hem "var eden" ve hem de "yok eden"dir. Ölüm, bu bağlamda yaşamın sınırı ve çerçevesidir. Bir olgu olarak ölüm bilinenden bugüne merakın ve tüm insanların kendiliğinden felsefi uğraşlarının ana malzemesini de oluşturur (Göka çalışmasında, akt. Akalın, 2006). Örneğin, bu kendiliğinden felsefi uğraşlar, en belirgin karşılığını mitolojilerde ve dinlerde bulur. Mitolojik anlatılar ve dinlerin kökeni incelendiğinde ölümün önemli bir parametre olduğu görülebilir.

Ölüm, hem varolan yaşamın bitişi hem de inanılan yeni bir yaşamın başlangıcıdır. Hem ceza hem ödüdür. Hem özlenendir başka bir yaşam için ve hem de reddedilendir başka bir yaşam var edilerek. Anlam sorusunun bir şeyin bitecek olması gerçekliğiyle ilişkisini ortaya koyandır. Ölümün insanlar için bu özgünlüğünü sağlayan temel faktör, insanın öleceğini bilmesidir. Ölümün yaşamsal olan her şeyde izinin olduğu gerçekliği, insanlığın ölüme ilişkin bilgisinden ileri gelir; insan öleceğini bilir. Bu bilgi ya da farkındalık ölümün, insanlar için ezelden beri önemli bir uğraşı olma sonucunu doğurmuştur.

Günümüze kadar birçok düşünür, insanın öleceği bilgisine sahip olması ve bu bilgiyle özel olarak ilgilenmesi sonucu dinlerin ve felsefenin ortaya çıktığını öne sürmüştür. Cicero, "felsefe yapmak ölüme hazırlanmaktır" demiştir (akt. Yalom, 1980/2011:52). Schopenhauer ise ölüm ve felsefe-din arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır:

Hayvanlar, ölüm hakkında sahih bilgi sahibi olmaksızın yaşarlar. Bu nedenle her bir hayvan, cinsinin yok olma riskinin bütününe kendi tikeline yaşar, çünkü kendini sonsuzca yaşayacakmış gibi bilir. İnsanda akıl olduğu için o, zorunlu olarak ölümün korkutucu kesinliğinin bilgisine sahiptir. Fakat doğanın her yerinde her kötülüğün bir çaresi var olduğu ya da en azından onu ikame edecek başka bir şey bulunduğu için, ölümün bilgisine yol açan aynı düşünüm, ölümle ilgili teselliler yaratan birtakım

metafiziksel görüşlere de neden olmuştur. Oysa böyle bir şey, hayvanlar için ne gerekli olmuştur ne de mümkün olabilmektedir. İşte bütün dinler ve felsefi sistemler çoğunlukla bu amaca yönelik olup, ölümün kesinliğine karşı düşünümsel aklın kendi kendine geliştirdiği bir tür panzehirdir öncelikle (Schopenhauer çalışmasında, akt. Ökten, 2016:202).

Birçok dinde ölümden sonra yaşam olduğuna inanılır. Dinler tarafından farklı biçimlerde tarif edilen öteki yaşamın en önemli ortak özelliği, ölüm ile başladığına inanılmasıdır. İnanılan öteki yaşamın başlangıcı olarak kabul edilen ölüm *doğal sınır* olarak yaşamın önemli bir referansına dönüşür. Böylelikle ölümün çizdiği sınırla birlikte yaşam şekillendirilerek anlamlandırılmaya çalışılır. Ölüm sonrası yaşama hazırlanma ve *haketme* gereği olarak *ameller* gözden geçirilir. Ölüm sonrası yaşamda cezalandırılmamak için *yapılması* ve *yapılmaması* gerekenler vardır. Ölüm sonrası yaşama inanılmasının yanında insanın ölümlü olduğuna dair bilgisi de yaşamın tekrarlanamayacağı düşüncesiyle ele alınmasına sebep olur. Dolayısıyla ölüm sonrası yaşama inanılsın ya da inanılmasın ölüm, yaşamı şekillendiren en temel faktördür.

Ölümün felsefe ve dinlere etkisi ve dolayısıyla ölümün yaşama etkisinden kısaca bahsettikten sonra ölümü tanımlayacak olursak şöyle bir tanım yapmak mümkündür: En genel anlamda ölüm, yaşamsal fonksiyonların yitimidir/sona ermesidir. Ölüm, yaşamın sonu olarak anlaşılır ve tanımlanır. Kastenbaum ve Aisenberg (1976) ölüme ilişkin aşağıda belirtilen bazı özellikleri ifade etmişlerdir (akt. Akalın, 2006:8-9):

1. Ölüm görecelidir. Ölümün göreceliği gelişimsel düzeyde vurgulanır.
2. Ölüm son derece karmaşık bir olgudur.
3. Ölüm kavramları değişir. Bir insanın ölüm kavramını özel zaman noktasında belirlediğimizde, bu betimlemenin o kişi için sonsuza kadar değişmez kalacağını bekleyemeyiz.
4. Ölüm kavramlarının gelişimsel “amacı”, karanlık, belirsiz ya da oluşum aşamasındadır.
5. Ölüm kavramı durumsal bağlamlardan etkilenir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, ölüm, genel anlamıyla *sona erme*, *bitiş* anlamlarıyla ilgilidir. Fiziki olarak kaybolanın ardından bireylerin ya da toplumsal grupların hafızalarında boşluklar meydana gelir. Her ne kadar bu boşlukların doldurulma süreci hızlı gelişse de boşluk anı yeni anlamlar üretilmesi için uygun zemin yaratır. Ölen kişi etrafında bir araya gelen insanlar güçlü dayanışma duygusu gösterme eğilimindedir. Ölüm sonrası oluşan boşluk hızlıca giderilmeye çalışılır. Bu boşluğun giderilmesi aşamasında grup aidiyetinin hatırlanarak pekişme eğilimi, grubun öne çıkan anlamlarının sorgulanması ve bu anlamların gerekirse değiştirilme eğilimi ortaya çıkar.

İnsanlığın en kapsayıcı ortak özelliği olan ölüm, en küçük gruptan en büyük gruba kadar toplumsal niteliği açısından anlam üretmeye müsaittir. Ölüm anları insanların birbirine kenetlendiği, aidiyetlerini sorguladığı zemini yaratır. Bu sorgulama çoğunlukla aidiyet

pekişmesiyle sonuçlanır. Grubun ya da grupların kuralları yeniden onaylanır ve ölüm anlarında mesaj üretimi yaygın bir şekilde yapılır.

Ezelden beri insanlığın dikkatini çekmiş olan ölüm, bilimlerin önde gelen temel konuları arasında yer almıştır. Birçok bilim dalı ölümü ele almış ve incelemiştir. Ölüm çeşitli yönlerden tartışılmış ve bu temel yönler, ölümün en başta biyolojik olmak üzere, psikolojik, sosyolojik, hukuki ve teolojik yönleri olarak belirlenmiştir. Bu çok yönlülüğe rağmen ölümün biyolojik yönü, ölüm tartışmalarının temel hareket noktası olmuştur. Biyolojik olarak ölüm, en basit anlamıyla, solunumun tersine çevrilemez duruşu ile insan bedeninin oksijen kaybı olan biyolojik sona eriş olarak tanımlanır (Burcu ve Akalın, 2008). Biyolojik ölümle birlikte, ölüm sonrası oluşan sosyal etkileşim, ölümün sosyal olgu olarak da ele alınması için hareket noktası olmuştur. Dolayısıyla ölümün sosyal olgu olduğuna ilişkin kabul, ölümün sosyolojinin de konusu olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, ölümün sosyal olgu olma durumunun iki temel yönünden bahsedilebilir. Birincisi ölen kişi için ölüm süreci, ikincisi ise ölenin ait olduğu sosyal grup ya da gruplar açısından ölüm süreci. Özellikle ölüm sonrası sosyal etkileşime açık zemin ve ölümle ilgili ritüeller ölümü sosyolojinin konusu yapmaktadır.

2.2. Ölümle İlişkin Sosyolojik Yaklaşımlar

Biyolojik sonla gelen ölüm sosyal ve psikolojik yönlerinden kaynaklı yaşamın tam orta yerinde durur. Biyolojik olarak ölüm, solunum ve kalp çarpması gibi yaşamsal fonksiyonların sona ermesidir. Bu basit tanımlamaya ölümün gösterge ve sonuçlarını eklediğimizde ortaya karmaşık bir olgu çıkar. Sosyal olgu olarak ölüm, tam olarak bu karmaşık tabloya karşılık gelmektedir. Sosyal teoriler içinde ölüm; “toplumu yeniden inşa eden” (Giddens) ve “kolektif bağları güçlendiren” (Durkheim) bir süreç olarak değerlendirilir (Sağır, 2014).

Sosyolojinin ölüm üzerindeki teorik ilgisi, sosyolojinin disiplin olarak ortaya çıktığı dönemle paralel gelişip, modern dönemle birlikte gündeme gelmiştir. Emile Durkheim’in *İntihar ve Dini Hayatın İlkel Biçimleri* başlıklı çalışmaları, ölüm üzerine yapılan ilk kuramsal çalışmalardır. Arkasından Parsons, Weber, Simmel ve post modern dönemde ise Baudrillard, Foucault ve Bauman’ın birçok çalışması ölümün doğrudan toplumsal yönüyle ilişkili çalışmalar olarak görülebilir. Ölümü sosyolojik teorilerin odağına koymak gerektiğinde üç temel teori ya da kuramsal yaklaşımdan bahsedilebilir: Yapısal-İşlevselci Teori, Çatışma Teorisi, Sembolik-Etkileşimci Teori (Sağır, 2014). Ölümle ilişkin bu temel yaklaşımlara ek olarak, ölümle ilgili çağdaş yaklaşımlardan olan “Ölümün İnkârı Tezi” de ölümle ilgili önemli belirlemeleri içerir.

2.2.1. Yapısal-İşlevselci Yaklaşım ve Ölüm

Yapısal-İşlevselci yaklaşım, ölümü toplumsal yapı ile ilişkilendirir ve işlevleri üzerine odaklanır. Bu yaklaşımda ölüm, toplumsal yapı içinde incelenerek, sosyal bütünleşme ve sosyal yapının sürdürülmesi gibi temel işlevler çerçevesinde tartışılmıştır. Ölümün sosyal yapıya katkıda bulunarak sosyal yapının sürekliliği bağlamındaki işlevi, cenazelerin, bireylerin bir araya gelmesinde fırsat yaratması noktasında örneklendirilmiştir. Cenaze törenleri, bireylerin daha geniş toplumsal grupla birleştiği sayılı anlardandır. Bu törenlerde, ölüye ilişkin methiyelerde, insanların merkezi inancı sözle ifade edilir ve yeniden tasdik edilir (Burcu ve Akalın, 2008). Yapısal-İşlevselci yaklaşım ölüme, ölümün ardından gelen ritüellerin toplumsal bütünleşmeye katkısı anlamında fonksiyonel, sosyal bedende bozulmaya yol açması anlamında disfonksiyonel bulmaktadır. Bu yaklaşım ilgisini sosyal sistemin sürekliliğine yönelttiği için ölümün yıkıcı etkisine karşı gelişen tören gibi ritüellere odaklanmaktadır (Akalın, 2006). Tam da bu noktada Durkheim'in ölümle ilgili yaklaşımı, konunun tartışılabilmesi için faydalı olacaktır.

Durkheim'e göre toplumsal yaşam kendine has biçimde dinsel ve dinsel tören toplumsal yaşam kutlamalarıdır. Durkheim için din yalnızca kilise işleri değildir, ona göre daha çok inançlılar topluluğunu ilgilendiren, kutsal olan hakkındaki bir semboller ve törenler sistemidir. Durkheim'e göre dinin birincil işlevi toplumsal ve cemaatsaldır. Din, grubu bir arada tutan kolektif duygulara ve fikirlere odaklanır ve doğrular. Dinsel uygulama katılımcıları toplumsal âlemin *kutlanmasında* bir araya getirir. Durkheim'in belirttiği gibi: "Birliğini ve kişiliğini oluşturan ortak duyguları ve ortak fikirleri düzenli aralıklarla desteklemek tekrar onaylamak gereksinimi duymayan bir toplum olamaz. Bu ahlaksal yeniden oluşum, birbirleriyle sıkıca birleşmiş bireylerin ortak duygularını ortak şekilde tekrar onayladıkları birleşimler, cemaatler, toplantılar aracılığı olmadan başarılamaz (Edles, 2006: 40)." Durkheim için dinsel ve laik tören eylemleri arasında temel bir farklılık yoktur. "Dua edelim" ve "ulusal marş için kalkalım" her ikisi de bireyi inananların cemaatiyle birleştiren törenlerdir. Her ikisi de ortak kimlik ve cemaat kutlamalarıdır (Edles, 2006: 41).

Durkheim'in bakış açısına göre, semboller "kutsal" ve "zındık" diye sınıflandırılır. Kutsal, gündelik dünyadan ayrılmış, onun üzerinde ve ötesindeki mukaddese ve iyiye gönderme yapar. Kutsalın sembolik karşıtı dinsel âlemde şeytanla belirtilen zındıktır. Zındık genellikle kutsalın ihlal edilmesi ya da kirletilmesidir (örn. Bayrağın çiğnenmesi, haçın yakılması). Bu anlamıyla cenaze törenleri kutsal ve zındığın metaforik olarak bolca bulunduğu anlardır. Ölümün yarattığı boşluk sürecinde, sosyal çevreyle iletişim biçimleri devreye girer. Böylece ölüm, kültürden kimliğe, toplumsal ilişkilerden toplumsal hayatın kendisine uzanan bir yolculukta davranışları

belirleyen bir araca dönüşür. Son olarak ölümün en belirgin fonksiyonunun ortak amaçlar etrafında toplanan bir kolektif ruh yarattığı söylenebilir.

Tüm bu bilgi ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere yapısal işlevselci yaklaşımda ölümün sosyal yapı ile ilişkisinde hâkim olan temel vurgu, onun sistemin devamlılığındaki işlevselliğinedir. Diğer taraftan yapısal işlevselci yaklaşım, ölümün sosyal yapıyı bozabilme rolü üzerinde de durmuştur. Ölüm olgusunun yıkıcı rolü, ne zaman ortaya çıkacağı belli olmayan ölümün, insanı bütün sosyal rollerinden arındırarak toplumun işleyişinde aksaklığa yol açmasıdır.

Ölümün sosyal yapının devamlılığını sağlama etkisi gibi ölümle ortaya çıkan yıkıcı etki de ölüm sonrası oluşan *sosyal boşluk*la ilişkilidir. Çünkü ölenin ait olduğu grup, ölümü sadece o kişinin kaybı değil aynı zamanda bu ölümü, grubun bir parçasının kaybı olarak yorumlamaktadır. Ölümle birlikte meydana gelen bütünleşme ve sosyal yapının olumsuz anlamda akıbeti, ölen kişinin özellikleri ve grup içindeki pozisyonuna bağlıdır. Ölenin yaşı, cinsiyeti, ekonomik durumu, grubun mahiyeti gibi birçok değişken söz konusudur.

2.2.2. Çatışmacı Yaklaşım ve Ölüm

“Yapısal fonksiyonel modelin istikrar ve uzlaşma gibi vurgularına karşılık, çatışmacı sosyologlar, toplumsal dünyayı sürekli bir mücadele alanı olarak görürler. Çatışmacı perspektife göre toplumsal davranış, en iyi birbiri ile yarışan gruplar arasında gerilim ve çatışma açısından anlaşılabilir (Bozkurt, 2011: 48).” Çatışmacı yaklaşım, bu temel kabulden hareketle ölümü de çatışma gerekçesi olarak eşitsizlik üzerinden yorumlar. Ölüme ilişkin bu eşitsizlik durumu, özellikle ölümü ertelemek için başvurulmuş tıbbi yardıma erişimle ilgilidir. Tıbbi olanakların kısıtlılığı sebebiyle geri kalmış toplumlarda veya toplumların alt sınıflarında ölümle ilgili istatistik veriler farklılık göstermektedir. Çatışmacı yaklaşım açısından bakıldığında iki ana değişken üzerinden ölüm tartışması yürütülebilir: Ölümü ertelemek için olanaklar ve ölme biçimleri. Modern toplumlarda tıbbın ölümü *ertelemek* için konumlandırılması ve tıbbi olanaklara erişimin ekonomik düzeyle ilişkili olmasıyla, ölme biçimleri arasındaki makas büyümüştür. Her türlü tıbbi olanağın seferber edildiği koşullarda son aşamaya kadar ölümün ertelenebildiği ölme pratikleri olduğu gibi ölme sebebinin teşhisinin bile yapılamadığı ölme pratikleri de söz konusudur. Ya da ekonomik bedel karşılanabildiği için askere gitmeyen ile bu bedeli karşılayamadığı için askere gidip ölen karşılaştırıldığında da ölme biçimleri arasında önemli farklılıklar vardır. Ölüm olgusunun güç ilişkileriyle ilişkisini açıklayan bir diğer faktör, medya aracılığıyla hangi ölümlerin gündemleştirileceğidir. Kuşkusuz bu faktör, medyanın sermaye gruplarıyla çıkar ilişkisine dayanır. Örneğin göçük altında kalarak ölen maden

işçilerinin haberi yapılmak yerine görece daha sorunsuz bir ölüm haberi yapılabilir. Dolayısıyla çatışmacı yaklaşım açısından bakıldığında ölüm, güç ilişkileri çerçevesinde değerlendirilebilir.

2.2.3. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım ve Ölüm

Sembolik etkileşimci yaklaşım, ölümün etkileşim sürecinde sembollerle belirlenen anlamını vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre ölümle ilgili düşünceler, davranışlar ve aktiviteler sosyal olarak yapılanmaktadır. Sembolik etkileşimci yaklaşımın en temel kabulü, ölüme ilişkin anlamların bireyin deneyimi çerçevesinde gelişen anlama ve yoruma bağlı olduğudur (Burcu ve Akalın, 2008). Ölüme atfedilen sembolik anlamlar, genel ve özel olabilir. Ölümün genel anlamları dinler, inançlar, yaşam, varoluş gibi temel kavramlar üzerinden şekillenirken özel anlamlar, ölümün gerçekleştiği sosyal ortamla ilişkili ortaya çıkar. Hatta ölen kişinin özgünlüğüne ilişkin sembolik anlamlar üretilir.

Ölümün ölen kişinin dâhil olduğu grubu nasıl etkileyeceği hem ölüm öncesi hem de ölüm sonrası üretilen sembolik anlamlarla ilgilidir. Bu sembolik anlamlar ölümden sonra dönüşüme de uğrayabilir. Çünkü ölüm, güçlü ya da zayıf bir şekilde mevcut anlam ve değerlerin yeniden sorgulanmasını doğurur. Yeniden sorgulama kişinin ölüm öncesi ve sonrası grup içindeki konumuyla ilişkilidir. Ölenle kurulan etkileşim grubun akıbetinde önemli değişimler yaratma potansiyeline sahiptir. Bu çerçevede siyasi parti liderlerinin ölümü ele alınabilir. Çok farklı sonuçlar doğurmakla birlikte liderlerin ölümünün toplulukları etkileme düzeyleri iki uç eğilim üzerinden tartışılabilir. Lider, topluluğu bir araya getiren en temel öge olduğunda ölümle birlikte topluluğun dağılma ihtimali yüksekken liderin birleştirici gücü görece daha zayıf olduğunda bu dağılma ihtimali daha zayıf olmaktadır. Güçlü liderin ölümü, dağılmanın aksine topluluğun anlam ve değerlerinin yeniden değerlendirilmesiyle oluşan konsensüs etrafında daha güçlü birliktelik oluşmasını da sağlayabilir.

Ölümün yarattığı benzer etkilerle beraber, farklı ölümler farklı sembolik anlamlar üretebilir. Ölen kişinin özellikleri ve ölene yüklenen anlamlar öne çıkan kavram ve ifadeleri belirler. Sonuç olarak ölümün grup içinde ifade ettiği sembolik anlama bağlı olarak grup açısından önemli değişimler meydana gelebilir.

2.3. Ölüme Yönelik Psikolojik ve Felsefi Yaklaşımlar

2.3.1. Ölümün İnkârı Tezi

Ölümün inkârı tezi, temelde ölümün yadsındığını ve hatta üstünün kapatılmaya çalışıldığını iddia eder. Bu temel argümana ilişkin düşünceleri, ölümün inkârı tezi yaklaşımı

içinde bir araya getiren Seal'dir (1998). Seal (1998), ölümün çeşitli açılardan sosyal yaşamın dışına çıkarılarak inkâr edildiğini vurgulayan çalışmaları benzer ve farklı yönleriyle bir araya getirmiştir (Akalın, 2006:108).

Ölümün inkârı tezi, *psikanalitik* teorinin etkisi altında şekillenmiştir. Psikanalitiğin ölümle ilgili temel düşüncesi, modern çağın insanının ölümü unutmak ve hafızasından silebilmek için bilinçaltına ittiğidir. Freud, bu belirlemeyi, kendi ölümümüzü tahayyül edemeyeceğimiz noktasına vardırır. Bunu her hayal etmeye kalkıştığımızda aslında seyirci pozisyonunda olduğumuzu ifade eder (Bauman, 2012). Gelişen teknoloji ve tıbbın imkânlarıyla ölümün ertelenebildiği görülmesiyle *ölümsüzlük arayışı*, ölüme ilişkin tavrın değişmesine ve ölümün reddedilmesi sonucunu yaratmıştır. Böylelikle ölüm, tıpkı cinsellik gibi tabulaşmıştır. Ölümün tabulaştırıldığı fikri psikanalitikle birlikte *varoluşçuluğa* da dayanmaktadır. Yaklaşımın bu felsefeden etkilendiği temel nokta, ölümün, herkes tarafından kabul edilmesine rağmen modern insanın ölümle karşılaşmayı reddeden bir tutum içinde olduğu belirlemesidir. Varoluşçu felsefenin önemli temsilcisi olan Martin Heidegger, çevremizde sıklıkla karşılaştığımız ölümler sonucunda "herkes ölecektir" kanaatinin oluştuğunu söyler. "Herkes ölecektir" sözünü çözümleyen Heidegger, gündelik yaşamda ölümün benim ölümüm değil, herkesin/onların ölümüdür, bu sebeple gündelik yaşamda herkesin/onların aslında "hiç kimse" demek olduğunu söyler. Böylelikle ölüm özü gereği, kimseye ait olmayan olarak yorumlanır (Ökten, 2004).

Ölümün inkârı tezini destekleyen bir diğer görüş de Aries (2015)'e aittir.

2.3.2. Aries: Evcil Ölümden, Vahşi Ölüme

Philippe Aries'e (2015) göre, Batılının ölüm karşısındaki tavrı tarih boyunca önemli değişimler yaşamıştır. Ölüm tavrındaki bu değişim, ilerlemeci tarih anlayışının aksine geriye doğrudur. Aries'e göre ölüme ilişkin tanıdık ve olağan tutum, değişimler sonucu reddedilen bir tutuma dönüşmüştür. Kuşkusuz bu dönüşümün heterojen bir yapısı olmakla beraber, dönüşüm uzun dönemlere yayılmıştır. Aries'in bu dönüşüme ilişkin kavramlaştırması; ehlileştirilmiş ölüm, "kendi"nin ölümü, "sen"nin ölümü ve yasaklanmış ölüm şeklindedir.

Ehlileştirilmiş ölüm tavrının birinci özelliği, ölüm yatakta, *hasta yatağına* uzanmış olarak beklenir. Kişi öleceğine dair önceden uyarılmıştır, bu sebeple öleceğini bilir ve ölüme asgari bir hazırlık söz konusudur. İkincisi, ölümün kamusal ve düzenlenmiş bir tören olduğudur. Tören, başkanlık eden ve protokolü bilen ölmek üzere olan kişi tarafından bizzat düzenlenir. Tören kamusal olduğundan ölmek üzere olan kişinin odası herkese açık bir mekân haline dönüşürdü. Oraya serbestçe girerlerdi. Yine Aries (2015)'in aktardığına göre 19.yüzyıl başında hala yoldan geçen kişiler, şaraplı ekmek taşıyan küçük bir papaz grubu gördüklerinde onların peşine

takılarak hastanın odasına gidiyorlardı. Akrabaların, arkadaşların, komşuların orada olması önemliydi. 18.yüzyıla kadar, ölmek üzere olan kişilerin odalarında birkaç çocuğun olmadığı bir tasvir yoktur. Günümüzde çocukları ölümle ilgili şeylerden uzak tutmak için gösterilen çaba düşünüldüğünde, ölüme ilişkin tavrın değişimini anlamak kolaylaşabilir. Bir diğer önemli özellik, yapılan törenlerin dramatik bir nitelik taşımadan, aşırı duygu gösterileri olmadan basitçe yerine getirilmesidir. Sonuç olarak Aries, ölümün eskiden bildik, yalın ve yumuşatılmış olan tavrının günümüzde, adını bile söylemeye cesaret edemeyeceğimiz bir tavra dönüştüğünü ifade eder. Ölümün daha önceden vahşi değil aksine bugün vahşileştiği belirlemesini yapar (Aries, 2015: 38).

Ölüme ilişkin en eski, en uzun ve en yaygın olan birinci tavır, türün kolektif kaderine bildik boyun eğmedir ve şu şekilde özetlenebilir: hepimiz öleceğiz. 12.yüzyılda ortaya çıkan ikinci tavır, bütün modern çağlar boyunca, kendi varlığına verilen önemi yansıtır ve şu şekilde özetlenebilir: kendinin ölümü. 18.yüzyıldan itibaren, Batı toplumlarının insanı, ölüme yeni bir anlam vermeye yönelirler. Ölümü yüceltir, dramatikleştirir, etkileyici ve ilgi çekici bulurlar. Fakat aynı zamanda kendi ölümüyle daha az ilgilidir ve romantik, retorik ölüm öncelikle ötekinin ölümüdür. Bu da “sen”in ölümüdür (Aries, 2015: 62).

Yasaklanmış ölüm; eskiden bu kadar ortalıkta ve bildik olan ölüm, silinecek ve kaybolacaktır. Utanç verici bir nesne haline gelecektir. Aries’in aktardığı üzere İngiliz sosyolog Geoffrey Gorer’e göre tabu olan cinselliğin yerini ölüm almıştır. Ölüm ile cinselliğin tabu olma durumunun karşılaştırılması adına aşağıdaki ifadeler önemlidir:

Eskiden çocuklara bir lahananın içinde doğdukları söylenirdi, fakat bu çocuklar, ölmek üzere olan kişinin başucunda büyük vedalaşma sahnelerine katılırlardı. Bugün ise, en küçük yaşlardan itibaren aşkın fizyolojisini öğrenmeye başlıyorlar, fakat artık dedelerini görmedikleri ve buna şaşırdıkları zaman onlara dedelerinin çiçekler içinde güzel bir bahçede dinlendikleri söyleniyor (Aries, 2015: 84).

19.yüzyılda ölüm her yerde mevcudiyetini gösteriyordu: cenaze konvoyları, matem giysileri, mezarlık alanlarının genişletilmesi, mezar ziyaretleri, anma törenleri. Fakat bu tumturaklı durum, gerçekten kökleşmiş tek duygu olarak ölümle olan eski yakınlıktaki gevşemeyi gizlemiyor muydu? Her durumda çağımızda ölümün bu süslü dekoru devrildi ve ölüm adlandırılmaz hale geldi. Artık her şey ne ben ne sevdiklerim, artık ölümlü değilmişiz gibi yaşanıyor. Teknik olarak, ölebileceğimizi kabul ediyoruz, kendi yakınlarımızı sefaletten kurtarmak için yaşam sigortaları yaptırıyoruz fakat gerçekten en derinlerimizde, ölümlü olmadığımızı hissediyoruz (Aries, 2015:95).

2.3.3. Nesneleşen Ölüm

Ölüme ilişkin tavrın geçirdiği dönüşüm ve nihai olarak reddedilen ve tabulaşan ölüm, artık yaşamda savaşılan, mücadele edilen bir olguya dönüşmüştür. Tıp, bu mücadelenin en önemli aracı olmuştur. Çünkü tıbbi müdahalelerle ölüm ertelenmeye çalışılmaktadır. Ölüme ilişkin bu tavrın değişmesi etkileşim içinde olduğu kurum olarak tıbbın da içeriğinin değişmesine sebep olmuştur. Illich (2004)'in aktardığına göre 15. ve 16.yüzyıl ölümünde ne rahibin ne de doktorun ölen kişiye yardım etmesi beklenir. Tıp yazarları ilkesel olarak hekimin yapabileceği iki şey olduğunu yazarlar. Ya hastanın iyileşmesine yardımcı olur ya da kolay, hızlı bir ölüm getirir. O dönem tıp okullarında, tıbbın yaşamı uzatıp uzatamayacağı sorusu, şiddetli tartışmalara sebep olmuştur. Birçok Arap ve Yahudi doktoru bu gücü peşinen reddeder, doğanın düzenini bozmaya yönelik bu çabanın küfür kabilinden günah sayıldığını öne sürerler (Illich, 2004:111). Ancak günümüzde tıbbın en önemli görevi yaşamın uzatılmasıdır. Bacon tıbbın görevini üçe ayırır: “Birincisi sağlığın korunması, ikincisi hastalığın iyileştirilmesi, üçüncüsü yaşamın uzatılmasıdır”. Bunun yanı sıra söz konusu üçüncü görevi şu sözlerle özetler: “Yaşamın uzatılmasıyla ilgili üçüncü görev, henüz çok yeni ve çok eksikli olmasına karşın, tıbbın en soylu görevidir” (Illich, 2004:112-113). Tıbbın ölüme bu denli müdahil olmasıyla, ölüme ilişkin yeni bir kavram ortaya çıkar: “doğal ölüm”. Doğal ölüm, özgül bir sebebi olmayan ölüm olarak tanımlanır. Bu tanımlamayla birlikte özünde *doğal* olan ölüm, kategorilere ayrılarak, mücadele edebileceklerin sınırları belirginleştirilmeye çalışılmıştır.

Ölüm artık hasta yatağında değil, profesyonellerin eşlik ettiği hastanelerde gerçekleşmektedir. Böylelikle ölümün hem gündelik yaşam içerisindeki *mutlu* insanları rahatsız etmesi engellenmekte hem de arzulanan ölümsüzlük, umutsuzca elde edilmeye çalışılmaktadır. Ölüm, yaşamın kendiliğinden bir sonucu olarak değil hastalıkların bir sonucu olarak ele alınmaya çalışılmaktadır.

Ölümünün yapışökümüne uğratılarak “mağlup edilebilecek” hastalıklar silsilesine dönüştürülmesiyle, ölümün toplumsal yaşamdaki önemi artmıştır. Yapışökümüne uğrayan ölüme karşı verilen mücadeleyle ölümün yaşamın düzenlenmesindeki belirleyiciliği de artmıştır. Artık ne yiyip yemeyeceğimize, spor yapmanın faydalarına, sigara içmenin zararlarına nevrotik düzeyde hassaslık göstermeye başlanmıştır. Bu düzeyde nesneleşen ölüm olgusu, yaşamın yönlendirilmesinde etkili bir pozisyona gelmiştir. Nesneleşen ölüm, spekülatifleşmiş, üzerinde daha çok söz söylenen bir olguya dönüşmüştür. Mikro ve makro gruplar açısından da kendi çıkarlarına paralel olarak araçsallaşmaya müsait bir pozisyona ulaşmıştır. Sonuç olarak ölümün geldiği bu aşamada ölüm üzerinden söz üretmek, söz üretenler yani iktidarlar açısından önemli olmuştur.

2.4. İktidar ve Meşruiyet

Siyaset kuramının ve sosyolojinin tarihi, bir bakıma, iktidar ve otoritenin nasıl kavramsallaştırılacağı, aralarında nasıl bir ilişki olduğu üzerine bitmek tükenmez bir anlaşmazlığın tarihidir (Lukes, 2014:681). İktidarın sosyal bilimlerdeki bu “anlaşmazlığına” rağmen, iktidar tartışmalarında üzerinde önemle durulan bazı kavramlar şunlardır: Güç, egemenlik, hâkimiyet, hegemonya, tahakküm, otorite ve hegemonya. Bu kavramlar bazen iktidar yerine kullanılırken bazen de iktidarın özel alt formları olarak ele alınmaktadır. Özellikle güç kavramı çoğunlukla iktidarla aynı anlamda kullanılır. Otorite ise bazı metinlerde iktidarla aynı anlamda bazılarında ise “meşru iktidar” anlamında kullanılmaktadır.

İlk Çağ ve Orta Çağ düşünürleri otoriteyi, çoğunlukla geleneksel ve ilahi kaynaklara dayandırmakla birlikte otoritenin rızadan türediğini de belirtmişlerdir. Orta Çağ düşüncesinde, otorite ve zorlamayı içeren kurumsallaşmış toplumsal denetim olarak görülen iktidar, gittikçe daha çok birbirine bağlandı ve otorite, 13.yüzyıldan itibaren kilisenin içinde ve dışında zorlayıcı iktidarın temeli olarak görülmeye başlandı (Lukes, 2014). Görüldüğü gibi otorite, zorlama dışında elde edilmeye çalışılan meşruiyet olarak görülmüştür. Otorite de olduğu gibi iktidar ve birlikte tartışacağımız diğer kavramlarda da meşruiyet arayışı belirleyicidir. İktidar sadece zor ya da şiddet kullanma düzlemine değil aynı zamanda meşruluk düzlemine de sahiptir. Bu sebeple ele alınan iktidar teorileri, meşruiyet temelinde değerlendirilmiştir.

Lipset’e göre meşruiyet, düzeni oluşturan siyasi ve kurum ve yöntemlerin en uygun kurum ve yöntemler olduğu yönündeki inancı üretme kapasitesidir (Lipset, 1986:77). Gramsci’nin sistemleştirmeye çalıştığı hegemonya kavramı üzerinden değerlendirecek olursak; meşruiyeti, aktif rızanın örgütlenmesi olarak ele alabiliriz. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi iktidar tanımıyla ilgili anlaşmazlık olsa da sosyal bilimlerde sıklıkla başvurulanan birçok tanım vardır. Bazı iktidar tanımlarının daha yaygın kullanıldığını görmek mümkündür. Öne çıkan iktidar tanımlarından biri Weber’in iktidar tanımıdır.

Weber iktidarı, “Bir ya da birden fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde, o eyleme katılan başkalarının direnişine karşın da olsa, kendi iradelerini gerçekleştirme şansı anlaşılır” (Weber, 1986:176) diye tanımlamıştır. Giddens (2008) ise iktidarı belli sonuçlara ulaşabilmek için her türlü kaynağın kullanılması olarak tanımlar. Görüldüğü üzere, sonuçların ve bu sonuçları meydana getirenlerin ne olduğu tartışması bir yana, sonuçların meydana getirilmesi kavramı bütün iktidar anlayışlarında mutlaka bulunan ortak nüvedir (Lukes, 2014:682-683). Dolayısıyla iktidarı karşıtlarına rağmen bir eylemin gerçekleşme ihtimali olarak kavramsallaştıracak olursak sorulması gereken temel soru şu olacaktır; karşıtlarına rağmen iktidar nasıl gerçekleştirilebilir? Bu sorunun en genel cevabı güç ve meşrulaştırma olacaktır.

İktidar, özellikle siyaset biliminde olmak üzere sosyal bilimlerde çoğunlukla güç kavramıyla birlikte anılır. Güç derken uygulanan her türlü şiddeti anlayacağız. İktidarın güçle sıkı bir ilişkisi olmasına rağmen, onu sadece güçle açıklamak yetersiz olacaktır. Bazı yaklaşımlar iktidarın güç ve rızadan oluştuğunu savunurken (Gramsci-hegemonya) bazı yaklaşımlar da iktidarın rıza sağlama biçimlerinden biri olduğunu savunur (Parsons-iktidar). Bu farklılıklara rağmen her iki ana yaklaşımda da iktidar sadece şiddete dayanmaz, meşruiyet de vurgulanır. Dolayısıyla iktidarlar, tek başına şiddet ve zorla sürdürülemezler. Tek başına güç kullanımıyla inşa edilen ve sürdürülen her türlü tahakküm, varlığını sürdürmekle ilgili ciddi tehditlerle karşı karşıya kalacaktır.

Meşruiyet arayışının iktidarın temel niteliğidir. İktidarın meşruiyet arayışı birçok sosyolojik yaklaşımda farklı kavramlar üzerinden ele alınmıştır. Weber buna *meşruiyetin içsel gerekçeleri* diyerek iktidar tipolojisini ortaya koymuştur. Marx'ın tahakküm teorisinde *hukuka uygunluk* olarak ifade edilmiştir. Gramsci ise *aktif rıza* diyerek hegemonya kavramını şekillendirmiştir.

2.4.1. Weber ve Otorite

Weber iktidarı, “Bir ya da birden fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde, o eyleme katılan başkalarının direnişine karşın da olsa, kendi iradelerini gerçekleştirme şansı anlaşılır” (Weber, 1986:176) diye tanımlamıştır. Bu tanıma göre; bir toplumsal eylem, bu toplumsal eyleme iştirak eden çıkarları çatışan gruplar ve bu toplumsal eylemde baskın tarafın iradesinin gerçekleşmesi söz konusudur. Peki, “başkalarının direnişine karşın da olsa” bu irade nasıl gerçekleşir? Başka bir ifadeyle başkalarının itaati nasıl sağlanır: Şiddet ve meşruiyetle.

Günlük kullanımda iktidar denilince çoğunlukla siyasi iktidar kastedilir. Bu çalışmada iktidar derken siyasi iktidarı da içine alan bir kavramdan bahsediyoruz. Ancak siyasi iktidarın en görünür biçimlerinden olan devlete ilişkin belirlemeler, iktidarın temel özelliklerini tartışmamızı kolaylaştıracaktır. Bu bakımdan Weber sosyolojisinde devletin ele alınışı önemlidir. Devlet, her şeyden önce bütün siyasi birlikler gibi, ancak kendine özgü somut araçları açısından tanımlanabilir. O da fiziksel güç ve şiddet kullanımıdır. Devlet belli bir arazi içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulunduran insan topluluğudur (Weber, 1986:80). Şiddetin meşru kullanımının devlete içkin olmasıyla birlikte devletin var olabilmesi için de egemenlik altındakilerin, egemen güçlerin sahip olduklarını iddia ettikleri otoriteye itaat etmeleri gerekir. Yani devlette olduğu gibi iktidar, iradesini meşru olduğuna ikna ettiği şiddet ile sağlar.

Weber, iktidar temellerinin son derece çeşitlilik gösterdiğini vurguladı. Bir kişinin tasarlaması mümkün bütün nitelikleri ve şartların tasarlaması mümkün bütün bileşimleri o

kişiyi belli bir durumda kendi iradesini dayatma durumuna getirebilirdi. Bu nedenle Weber iktidar kavramını sosyolojik bakımdan şekilden yoksun saydı ve iktidarın özel biçimi olarak gördüğü *herrschaft* yani hâkimiyet kavramını önerdi (Lukes, 2014:715). Peki Weber'in *herrschaft* kavramıyla kastettiği neydi? Weber'e göre kavramın genel ve dar olmak üzere iki anlamı vardı. İlk anlamı daha kapsayıcı olmakla beraber bütün iktidar ilişkilerini ifade eder. İkinci anlamı ise "çıkar kümelenmesinden" dolayı meydana gelen emretme-itaat ilişkisini içeren "hâkimiyet" anlamından kullanılır.

Herrschaft'ın nasıl anlaşılması gerektiği konusunda epeyce çalışma vardır. Parsons, hâkimiyet teriminin etkin işleyiş yararına topluluğun bütünleşmesinin değil de, önderin takipçileri üzerinde iktidarı olmasının, Weber'in bakış açısında kritik olduğunu düşündüğünden *herrschaft* terimini hâkimiyet yerine "otorite" olarak çevirmiştir (Lukes, 2014:715-716).

Weber'in dar anlamıyla *herrschaft*la tanımlamak istediği, itaatin çok çeşitli güdülere dayanabileceği ve çok çeşitli yollarla sağlanabileceği yapılaşmış ast-üst ilişkileridir. Bahsi edilen itaati oluşturan çeşitli güdülerin, hakimiyetin meşrulaştırma biçimlerini oluşturduğunu ifade eder. Başka bir ifadeyle Weber, meşrulaştırma biçimlerinin hakimiyetin içsel gerekçeleri olduğunu belirtir (Weber, 1986:80). Dolayısıyla Weber'in iktidar tartışmalarına en önemli katkısı, otoriteyi meşrulukla özdeşleştirmesidir. Weber'e göre insanlar, yetkisinin meşru olmadığını düşündükleri kişilere itaat etmezler (Sennett, 2005:30). Bu doğrultuda, Weber üç tip meşrulaştırmadan bahseder; geleneksel, karizmatik ve yasal otorite. Birincisi, "ezeli geçmiş"in otoritesi, yani hatırlanamayacak kadar eski uyma ve kabul etme alışkanlıklarının kutsallaştırıldığı göreneklerdir. İkincisi, olağanüstü ve tanrı vergisi kişiliğin (karizma) otoritesi, yani bir kişiye duyulan mutlak bağlılık ve güvene dayanan otoritedir. Sonuncusu, "yasalara dayanan" otoritedir. Yasaların geçerliliğine ve rasyonel kurallara dayanan işlevsel "yetki"ye inanmaya bağlıdır (Weber, 1986:81). Kuşkusuz bu otorite biçimleri "saf ideal tip"ler olarak ortaya konmuştur. Toplumsal yaşam içinde bunlar homojen olarak değil iç içe geçmiş, bileşik bir görünümde dirler.

2.4.2 Marx ve Tahakküm

Tahakküm kavramı ile onun ekonomik ve toplumsal kurumlarla ilişkisi, Saint-Simon ve Alexis de Tocqueville (1805-1859) tarafından, Fransız Devrimi'nin politik yan etkileri dikkate alınarak analiz edilmiş olduğu halde, kapitalist sanayi toplumunda tahakkümün ilk sistematik teorileştirilmesini ve sosyolojik açıklamasını yapan ilk kişi Marx'tı (Swingewood, 1998:207).

Klasik Marksizm politik iktidarı, bir sınıfın başka bir sınıfı ezmesini sağlayan örgütlü güç olarak tanımlarken devleti de bunun en temel aracı olarak kabul eder. Sınıf uzlaşmazlığı üzerinden gelişen politik iktidar, ekonomik kaynakları elinde bulunduran sınıfın

kontrolündedir. Dolayısıyla sınıfsal tahakküm ekonomik eşitsizliğe dayalı olan uzlaşmazlıkların ürünüdür.

Marx üç tahakküm biçimini birbirinden ayırmaktaydı; ekonomik, toplumsal ve politik tahakküm. Ekonomik ve toplumsal tahakküm, sermayenin kurumların genel işleyişini belirlemesinin yollarını anlatırken, politik tahakküm devletin burjuva egemenliği adına hangi yollarla bir *hukuksal çerçeve* yaratıp onu koruduğunu gösterir. Marx ideolojik tahakküm terimini hiçbir zaman kullanmamış olmasına rağmen, bu düşünce onun ideoloji analizinde, özünde demokratik kurumların yükselişiyle kapitalizm için meşruiyet sağlama ihtiyacını anlatırken örtük biçimde bulunmaktadır (Swingewood, 1998:209).

Meşru kavramı Arapçada etimolojik olarak “hukuka uygun, şeriata uygun” anlamına gelmektedir (Nişanyan Sözlük, 2017). Bu sebeple Marx’ın politik tahakkümde *hukuka uygunluk* ifadesini meşruluk temelinde ele alabiliriz. İlahi ve geleneksel referanslar meşruluk zeminini yarattığı gibi rasyonel ve hukuksal referanslar da meşruluk zeminini yaratır. Bu ayrım, Weber’in geleneksel ve yasal otoritesini anımsatır. Weber’in yaklaşımını üzerinden ele alacak olursak; hukuksal çerçeve üzerinden meşrulaştırılan politik tahakkümün, yasal otoriteye benzediği söylenebilir.

Marx’ın tahakküm teorisinde iktidar nosyonu nettir: İktidar, ekonomik yapının politik toplum içindeki yansımasıdır. Ancak politik tahakküm dolayısıyla devlet hakkındaki fikirleri karmaşıktır. Komünist Manifesto’da devlet, özel mülkiyetin haklarını koruyup savunan ideolojik bir kurum olarak kavramsallaştırılır, yani devlet bir sınıf devletidir. Marx daha sonraki yazılarında egemen bir sınıf içindeki farklı fraksiyonları birbirinden ayırıp, devlet aygıtının genellikle burjuvazi tarafından değil, kendisinin “yönetici sınıf” diye adlandırdığı kesim tarafından denetlendiği düşüncesini ortaya atarak, daha karmaşık bir iktidar modeli geliştirmişti (Swingewood, 1998:209-211).

Marksist gelenek otorite ve iktidarı tarihsel olarak aşılması mukadder sınıflı toplumların bir özelliği görmekle birlikte bunların mahiyeti ve karşılıklı ilişkileri hakkında çok daha karmaşık açıklamalar verir. Her şeyden önce iktidar, sınıf iktidarındır ve otorite iktidarın bir biçimidir. Her iki kavram da iktisadi koşullar tarafından belirlenir (Lukes, 2014:709).

2.4.3. Gramsci ve Hegemonya

Hegemonya kelimesinin Türkçe’deki karşılığı, “bir devlet ya da kişinin başka devlet ya da kişi üzerindeki üstünlüğü ve baskısı” anlamındadır (TDK, 2016). Etimolojik olarak kökeni; hüküm sahibi olma, tahakküm anlamına gelir (Nişanyan Sözlük, 2016).

“Gegemonia” (hegemonyanın Rusçası) terimi 1890’lardan 1917’ye kadar Rus-Sosyal Demokrat hareketinin en temel siyasi sloganlarındandı. Hegemonya sistemli olarak ilk defa

1883-4'de Plehanov'un yazılarında ele alınmıştır. Daha sonra ise Lenin'in yazılarında belirir (Anderson, 1988: 30-32). Demek ki burjuva devriminde "proletaryanın hegemonyası" sloganı 1903'de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin ikinci kongresinde gerek Bolşevikler gerekse Menşevikler için siyasi bir mirastı.

Hegemonya terimi, Ekim Devrimi'nde önce işçi hareketi tartışmalarında önemli bir yerde duruyordu. Bu terimin varlık nedeni burjuva devriminde işçi sınıfının rolü meselesi olduğundan, Ekim Devrimi'yle hegemonya terimi Bolşevik Partisi'nde büyük oranda kullanılamaz oldu. Buna rağmen Ekim Devrimi sonrası Komitern kongrelerinde hegemonya kavramı tartışmalarda yerini buldu. Bu kavramın Gramsci'nin dikkatini çekmesi Komitern aracılığıyla olma ihtimali yüksektir (Anderson, 1988:34-36).

Gramsci hegemonya kavramına ilk kullandığında sonraki anlamından farklı kullanmıştır. Plehanov ve Lenin'in kullandığı anlama benzerdir. Gramsci İtalya'da kurulacak olan "tarihsel bloğun" iki ana kanadının köylüler ve işçiler olacağı sonucuna varmıştır. İşçi sınıfı hedeflerini gerçekleştirmek için köylüler üzerinde hegemonyasını kurmalı, köylülerle tarihsel bir blok oluşturmalıdır (Portelli'nin çalışmasında, akt.Dural, 2012:311). Gramsci'nin hegemonya kavramının ilk kullanımı işçi sınıfının hedefleriyle ilişkilidir. Yani hegemonya işçi sınıfının hegemonyasıdır. Sonuç olarak hegemonya terimi ilkin proletaryanın sermayenin baskısına karşı ortak mücadelede diğer sömürülen kesimlerle –özellikle köylülükle- sınıf ittifakı anlamında geçer. İşçi sınıfının burjuva devrimindeki rolü bağlamında üretilmiş hegemonya kavramı, istikrarlı bir sermaye toplumunda işçi sınıfı üzerinde burjuva egemenlik mekanizmasını kapsayacak kadar genişletilmiştir (Anderson, 1988:36-39).

Hegemonya kavramının geçirdiği bu değişime rağmen ilk kullandığı anlam ile Gramsci tarafından genişletilmiş anlam arasında önemli bir ortaklığı mevcuttur. İster işçi sınıfının köylülük üzerindeki hegemonyası olsun ister burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki hegemonyası olsun her iki durumda da hegemonya; kurulacak sınıflar ile belli bir uzlaşma dengesini ifade eder. Ortak olan ya da ortak olduğuna inandırılan çıkarlar üzerinden kurulan denge hegemonyayı mümkün kılacaktır. Bu uzlaşım Gramsci'nin yazılarında *aktif rıza* olarak geçer.

Gramsci'nin tahakküm teorisinde hegemonya kavramının önemine rağmen Gramsci için tahakküm sadece aktif rızayla gerçekleşmez. Buna genel olarak zor ve rıza düzlemi diyebiliriz. Gramsci'ye göre özel kurumlar toplamı anlamında kullanılan "sivil toplum", hegemonyayı yani rızayı yaratırken, devlet anlamında kullanılan "politik toplum", egemenliği yani zoru yaratır (Anderson, 1988: 42). Bu bağlamda değerlendirildiğinde Gramsci açısından hegemonya ve egemenlik farklıdır; biri rızaya biri zora dayanır.

Gramsci'nin dikotomisine benzer belirleme, Lenin'in Çarlık Rusya'sı ve İngiltere, Fransa gibi "gelişkin" burjuvazinin tabi olmayla ilgili formülünde vardır: "Burjuva ve toprak sahipleri iktidarlara halkı tabi konumda tutmak için iki yöntem geliştirmiştir. Bunlardan ilki şiddettir ki,

bununla çarlar Rusya halkına en fazla ne yapabileceklerini ve ne yapılamayacağını göstermiştir”, “...fakat, en iyi haline İngiliz ve Fransız burjuvazisi tarafından getirilen bir diğer yöntem vardır; yalan, dolan, en güzel sözler, milyonlarca vaat ve esas olan avantajları korurken tali konularda tavizler verme...” (Anderson, 1988: 46-47).

Hegemonya kavramının önemi rızaya attığı önemdedir. Egemenler tarafından elde edilen rıza iktidarın meşruiyetini sağlar. Dolayısıyla Gramsci'ye göre devlet, klasik Marksist anlayıştan farklı olarak basitçe bir sınıfın başka bir sınıfı ezmek üzere kullandığı organ değil, aynı zamanda modern bir karmaşık toplumun kurulup meşruiyetini kazanmasını sağlayan araçtır (Swingewood, 1998:248). Bu öneme rağmen, “Siyasi İktidar ve Toplum Sınıfları” adlı kitabında, Gramsci'nin meşhur “Hapishane Defterleri” üzerine eleştirel pek çok yorumda bulunan Nicos Poulantzas, rızadaki tek yeniliğin akla uygunluğu –yani dini olmayışı- olduğunu belirtmiştir (Anderson, 1988:51).

2.4.4. Parsons ve İktidar

Parsons iktidarı, “bir kolektif organizasyon içindeki birimlerin, (yükümlülükler kolektif hedefler üzerindeki etkileri açısından meşrulaştırdıklarında) bağlayıcı yükümlülüklerin yerine getirilmesine hizmet etme yolundaki genel kapasiteleri olarak” tanımlar. “Bağlayıcı yükümlülükler” terimiyle, iktidardakilerin ve üzerlerinde iktidar uygulananların onlara o iktidarı veren meşrulaştırma yüzünden tabi oldukları koşulları kastediyordu. Bu doğrultuda kolektif amaçlar, bir toplumdaki çoğunluğun eylemlerini yönlendiren temel hedefleri belirleyen ortak değer sistemine dayanıyordu (Giddens, 2008:209). Kolektif amaçların, ortak değer sistemine dayanması, rıza sağlama ihtiyacından doğar.

Parsons, “yönetilenler yönetenlere hatırı sayılır güven duymaya hazırlarsa, bir sistemdeki net iktidar miktarı artırılabilir” ifadesiyle, bir tarafın kazandığı ölçüde diğer tarafın zorunlu olarak kaybettiği “sıfır toplamı” iktidar anlayışına karşı çıkıyordu. Yani Parsons'a göre iktidar, iki tarafın da kazanabileceği bir ilişkiye daha çok benziyordu (Giddens, 2008:207-210). Gerçek anlamda iki tarafın kazanması söz konusu olmasa da iki tarafın da asgari düzeyde kazandığına inanması gerekir. Bir taraf gerçek anlamıyla kazanıyorken, diğer taraf büyük oranda manipüle ediliyordur. Peki, kazanmasa bile kazandığına dair inanç nasıl gerçekleşir; yönetilenlerin meşru olduğu konusunda yönetilenleri ikna etmesiyle.

Parsons'a göre iktidar, rıza sağlamanın farklı yollarından biriydi ve diğer rıza sağlama biçimleri iktidar olarak görülmemeliydi. Otorite de iktidarın temelinde yatan kurumsallaşmış meşrulaştırmadır. Yani Parsons'a göre iktidar doğrudan otoriteden türüyordu. “Bağlayıcı yükümlülükler”den bahsederek, meşrulaştırmayı iktidar tanımının içine sokuyordu. Dolayısıyla “gayri meşru iktidar” diye bir şey yoktu (Giddens, 2008:210). Sonuç olarak Parsons, iktidarı rıza

sağlamanın bir biçimi olarak görmüş, güç uygulamanın da başka farklı bir biçimi olduğunu ifade etmiştir. Bu bakımdan güç ve iktidarı, rıza sağlamanın araçları olarak görüp birbirinden ayırması bakımından önceki iktidar kavramlarından farklı olsa da iktidar tanımının merkezine kurumsallaşmış meşrulaştırmayı koyması bakımından önemlidir.

2.4.5. Althusser ve Devletin İdeolojik Aygıtları

Althusser'e göre egemen ideoloji sınıf mücadelelerinin ürünüdür ve egemen ideolojinin egemenler lehine yeniden üretilmesi gerekir. Egemen ideolojinin yeniden üretimi büyük oranda emek gücünün yeniden üretimini kapsar. Ancak emek gücünün yeniden üretimi yalnızca niteliklerinin yeniden üretimi değil, aynı zamanda kurulu düzenin kurallarına boyun eğmesinin de yeniden üretimini gerektirir. Yani işçiler için egemen ideolojiye boyun eğmelerinin yeniden üretimini, sömürü ve baskı görevleri için ise egemen ideolojiyi düzgün kullanma yeteneğinin yeniden üretimini gerektirir ki böylece yönetici sınıfın egemenliğini "söz ile" sağlayabilsinler. Başka bir ifadeyle, okul ve kilise gibi ideolojik aygıtlar olduğu gibi ordu gibi baskı aygıtları da bir sürü "beceri" öğretir, ama bunu egemen ideolojiye tabi olmayı ya da bu ideolojinin "pratiğini" elde tutmayı sağlayan biçimlerde yapar. Sonuç olarak Althusser için emek gücünün yeniden üretimi, olmazsa olmaz koşul olarak yalnızca nitelikleri değil egemen ideolojiye boyun eğişi de ortaya çıkarır (Althusser, 2015).

Gramsci'nin hegemonyasına benzer olarak Althusser de egemenliğin sadece baskıyla kurulamayacağını aynı zamanda ideolojik araçlarla mümkün olabileceğini belirlemiştir. Bu belirlemeden hareketle "devletin baskı aygıtları" ve "devletin ideolojik aygıtları"nı birbirinden ayırmıştır. Klasik Marksist görüşe paralel olarak Althusser de devlet aygıtının şunları içerdiğini belirtmiştir: Hükümet, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler vb. Bu kurumlara "Baskıcı Devlet Aygıtı" adını vermiştir. Bu aygıtların en azından uç durumlarda şiddet kullanarak işlediğini ifade etmiştir (Althusser, 2015:50). Devletin İdeolojik Aygıtları da şunlardır; Dinsel, Okul, Aile, Hukuki, Siyasal, Sendikal, Haberleşme ve Kültürel aygıtlarıdır. Althusser'e göre tüm ideolojik aygıtlar aynı amaca yönelirler: Üretim ilişkilerinin yeniden üretimi, yani kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden üretimi (Althusser, 2015:60).

Sonuç olarak, baskıcı aygıtlar şiddet, ideolojik aygıtlar ideoloji kullanırlar (Althusser, 2015:52). Bu bakımdan Gramsci'nin hegemonya teorisinde olduğu gibi egemenlik bu iki kavrayış üzerinden işlemektedir. İdeolojik aygıtlarının ideoloji üreterek egemenlik inşa etmesi egemenliğin meşruiyet zeminini oluşturur. Althusser'e (2015) göre ideolojik aygıtların en önemlisi kapitalist dönem öncesinde kilise iken kapitalizmle birlikte kilisenin yerine okul geçmiştir. Biz ise bu çalışmada Althesser'e göre ideolojik aygıtlar olan din ve haberleşme –başka

bir deyişle medya- aygıtlarının iktidarın meşruiyet oluşturma sürecindeki işlevleriyle ilgileneceğiz.

2.5. Hegemonya Aracı Olarak Medya

Medyanın dokunmadığı, etkilemediği neredeyse hiçbir alan kalmamıştır. Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla geline aşamada toplumsal değişimi tartışırken, medya faktörünü ele almadan tartışmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir.

Modern toplumun en farklı özelliklerinden birisi dünyayla ilgili bilgi ve deneyimimize aracılık edilme derecesidir. Bu dünyayı televizyon, filmler, radyo, gazeteler ve bilgisayarlar yoluyla kavrarız ve içerisinde hareket ederiz. Bu bağlamda, medya terimiyle insanın duyu aygıtlarının her uzantısı, iletişimi sağlayan her teknoloji kastedilebilir (Edles, 2005:79).

Geleneksel medya analizcileri “kitlese medya” terimini kitleye, anonim izleyiciye olan tek yönlü bilgi yayımını, örneğin gazeteleri ve televizyonu, belirtmek için kullanmışlarken; “kişiler arası medya”yı belli bireyler arasındaki iki yönlü süreci, örneğin telefonu belirtmek için kullanmışlardır. Ancak günümüzde gelişen teknoloji ve ortaya çıkan “yeni medya”yla birlikte kitlese ve kişilerarası medya kaynaşmıştır, kişiler artık kitlese üretilmiş mesajlara yanıt verebilir duruma gelmiştir (Edles, 2005:80-81). Bu durum medyanın demokratikleştiği yorumlarına yol açmıştır. Ancak bu bir yanılsamadır. Medyada haber üretiminde halkın herhangi bir iradesi söz konusu değildir. Sadece haberlere izleyici tarafından geri bildirim yapılabilmesi sağlanmıştır. Ancak medyadaki haberlere izleyici tarafından yapılabilecek değerlendirme ve yorumlar da sınırlandırılmaktadır. Bu kısmi gelişmenin en önemli sebebi, halkın medyaya iştirak etmesini sağlayarak, medyayı sahiplenmesini yani rızayı sağlamaktır.

Biz bu çalışmada medyayı, Gramsci’nin hegemonya kavramı ve Althusser’in devletin ideolojik aygıtları kavramı bağlamında ele alacağız. Yani medyanın, egemen ideoloji tarafından sürekli ve yeniden kurulmaya ihtiyaç duyulan hegemonyayı kurmak açısından kullanıldığını ifade edeceğiz. Raymond Williams’sın sözleriyle hegemonya, “bir egemenlik biçimi olarak edilgen biçimde var olmaz, sürekli olarak yenilenmek, yeniden yaratılmak, savunulmak ve değiştirilmek zorundadır. Var olan kültürel değerler egemen grupların çıkarlarına en iyi hizmeti verebilecek biçimde yapılandırılırlar ve yorumlanırlar” (Shoemaker ve Reese’nin çalışmasında, akt. Çoban, 2011:34). Bu bağlamda medya, hiç boşluk bırakmadan, sürekli bilgi ve haber üreterek, hegemonyanın olası krizlerinde önemli bir işlevi yerine getirir.

Klasik Marksist teorideki alt yapı-üst yapı yaklaşımının temel argümanını kabul eden Althusser, özellikle üst yapıya ilişkin ayrıntılı bir kategorizasyon geliştirmiştir. Althusser’e göre baskıcı aygıtlar şiddeti kullanarak, devletin ideolojik aygıtları ise ideolojiyi kullanarak egemenlik inşa eder. Medya, egemen sınıf kontrolünde, üretilen haberlerin ideolojik

çerçevlendirmesini yaparak kitleye ulaşmasını sağlar. Dolayısıyla, Althusser’ci bakış açısından devletin ideolojik aygıtlarından olan medya, iktidarın meşruiyet sağlama amacıyla kullandığı önemli bir araçtır. Her şeyden önce iktidar ve medya ilişkisini belirlerken iktidar da belli bir pozisyona konumlandırılır. Bu bakımdan Foucault’un iktidarla ilgili görüşleri ele alınabilir:

Hiçbir bilgi kendi içinde bir iktidar formu, bir iktidar fonksiyonu ve iktidar formlarına bağlı bulunan bir iletişim, kayıt, insanları toplayıp kontrol etme ve kendi sistemini yayma düzeni olmaksızın şekillenemez, varlığını devam ettiremez. Hiçbir iktidar da bilginin üretimi, düzenlemesi, dağıtımı ve alıkonması olmaksızın uygulanamaz, gerçekleşemez (Foucault’nun çalışmasında, akt.Çoban, 2014:27).

İktidar için bilgi, dolayısıyla medyanın önemi, her şeyden önce rızanın üretilmesi açısından önemlidir. Dolayısıyla, medyanın toplumsal amacı, topluma ve devlete egemen ayrıcalıklı grupların ekonomik, toplumsal ve siyasal gündemini halka aşlamak ve bunları savunmaktır (Chomsky ve Herman’ın çalışmasında, akt.Çoban, 2014:45).

2.5.1. Ritüel Medya Olayları

Kitlesel medyanın modern toplumdaki verimliliğinin en dikkat çekici özelliklerinden birisi onun dünyadaki milyonlarca kişinin aynı kültürel ürünleri tecrübe etmesine izin vermesidir (Edles, 2005:81). Dayan ve Katz (1988), kitlesel medya olaylarına çağdaş yaşamın yüksek bayramları adını vermiştir (Edles, 2005:83). Kitlesel medya olayları, tıpkı bayramlar gibi; toplumun bir araya geldiği, dayanışma duygularının arttığı, benzer duygular etrafında toplandığı anlardır. Durkheimci yaklaşımla, bu anlar toplumun birlikteliğini güçlendirir. Marksistler açısından ise kitlesel medya olayları, toplumdaki güç ilişkileriyle ilişkilidir. Her iki yaklaşımın da Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel’in ölümlerini tartışırken önemli perspektifler sunacağını düşünmekle birlikte, bu ölümler ritüel medya olayları olarak ele alınacaktır.

Yeni Durkheimci bakış açısından futbol, Dünya Kupası gibi kitlesel medya olaylarıyla kişilerin fiziksel olarak bir araya geldikleri geleneksel törenler (nikâhlar, cenazeler) arasında önemli paralellikler vardır. Bu kitlesel medya olayları geniş kitlelerin dikkatini çeker ve kolektif heyecan, kutlama ya da yasa neden olur. Dolayısıyla ritüel medya olayının deneyimini paylaşarak bireyler kutsal bir zaman ve mekan içerisinde bir araya toplanırlar. Ritüel medya olaylarının önemi basitçe bunların paylaşılmış olması değil, bunların belli paylaşılan sembolleri ve anlamları çağrıştırmaları ve yeniden onaylamasıdır. Ritüel medya olayları sembolik düzeni, kutsal ve zındığın, iyi ve kötünün, mukaddes ve şeytanın ikili zıtlıklarını aydınlatır ve yeniden onaylar (Edles, 2005:82). Toplumun bir araya geldiği her yerde kurallardan ve bu kurallar doğrultusunda işleyen “iyi-kötü”, “doğru-yanlış”, “kutsal-zındık” gibi dikotomiler söz konusudur. Bunlar toplumsal yaşamı belli bir ideoloji çerçevesinde düzene koyar. Düzeni sağlama işlevleriyle birlikte bu dikotomilerin egemen ideoloji lehine oluşturulduğu ve işe koşulduğunu

belirtmek gerekir. Ertaş ve Demirel'in ölümlerinde de benzer dikotomiler üzerinden anlam üretimi yapılmıştır/yapılmaktadır.

Yeni Durkheimci perspektiften farklı olarak Neo-Marksistler ritüel medya olaylarının bir bütün olarak mukaddes kolektif bilinç içerisinde kökleşmiş bulunmadığını, bir avuç seçkin tarafından düzenlendiğini; çoğu kişilerin medya olaylarının oluşumuna gönüllü olarak bağlanmış, aktif katılımcılar olmadıklarını, yalnızca pasif tüketici ve izleyici olduklarını iddia ederler (Edles, 2005:85). Özetle hem Frankfurt ekolü ve hem de eleştirel iletişim analizcileri için kitlesel kültür ne popüler ne de demokratiktir. Motivasyon ideolojik olsun, ekonomik olsun (ya da ikisi birlikte), ortak varsayım medyanın üretilmiş eğlence mallarının sınırlı ve taraflı düzenini yaratan ve koşullandıran sofistike, iyi finanse edilmiş bir endüstri olduğudur (Edles, 2005:93). Bu temel görüşten hareketle kitlesel kültür, yönetilen, kendiliğinden olmayan, yönlendirme amacı baskın olan içeriğe sahiptir. Hatta Marcuse (1964), bu görüşün iddiasını ileri taşıyarak; "sanat olarak geçen hemen her şeyin yüce mesajının uyumluluk ve teslimiyet olduğunu öne sürer (Jay'in çalışmasında, akt.Edles, 2005:94)." Bu tam olarak Gramsci'nin hegemonya kavramında varsaydığı şeydir: Güçlü bir sektörün çıkarları genel olarak toplumun çıkarları şeklinde evrenselleşmiştir. Ancak medyanın bu gücüne rağmen, medyanın bireysel davranış ve bilinç üzerindeki başlıca etkisi çoğunlukla doğrudan değil, dolaylıdır. Aracı olunan görüntüler daha geniş ve daha uzak erişimli karmaşık anlam sistemleri içerisinde bütünleşerek algılamayı ve eylemi zamanla şekillendirdiğinden bu birikimsel ve nispeten bilinç altıdır (Edles, 2005:94-95).

Ritüel medyanın en önemli gücü, bilgi ve deneyimimize aracılık etmesine rağmen, aracılık hissinin zamanla ortadan kalkmasıdır. Öyle ki "John Kennedy'nin vuruluşunu hatırlıyor musun?" diye sorulduğunda "Yok, orada değildim; ama olayın aracılık versiyonunu hatırlıyorum" yanıtını vermeyi düşünmeyiz. "Evet, altıncı sınıftaydım, korkunçtu değil mi?" gibi cevaplar veririz (Edles, 2005:83). Dikkat edilirse ritüel medya olaylarının en temel özelliği; herkesin katılımcı yani *seyircisiz* olmasıdır. Fiziksel olarak seyirci olursa da seyirci olanlar da özünde katılımcıdır. Bu durum, ritüel medya olaylarının *orada olmasa da* oradaymışçasına olayı deneyimleme becerisine dayanır. Seyircilik, her şeyden önce seyredenle, seyredilen arasında belirli bir mesafeyi gerektirir. Seyirci, seyredilene dışarıdan baktığından görece bir nesnellik potansiyeline sahiptir. Bu nesnellik potansiyeli, seyredilenin sorgulanabilmesi, eleştirilebilmesi ve belki de reddedilebilmesine imkan sağladığından ritüel medya *uyumu* sağlamak adına buna izin vermez. Peki, herkesi katılımcı kılmayı nasıl başarır? Bunun birçok yolu olmakla birlikte, öncelikle medya olaylarının dili ve bu olayların medyadaki tekrarlanma sıklığıyla yapar. Ritüel medya olayları, öznel ifadeler barındırır, izleyiciyi olayın bağlamı çerçevesinde yoğun duygular yaşamamasını teşvik eder. Hatta açıkça kışkırtır. Haberin verilme sıklığı o kadar fazladır ki bir süre sonra habere *gerektiği* kadar önemin kendiliğinden verildiği görülür.

2.5.2. Propaganda Modeli ve Rızanın İmalatı

İdeolojik aygıt olarak medya, ideolojiyi kullanarak toplumu kontrol eder ve denetler. Bunu da medya aracılığıyla, çok yönlü, dolaylı-dolaysız propagandayla gerçekleştirir. Medyanın kurumsallaşması ve bu güce erişmesi, kuşkusuzdur ki iletişimin kurumsallaşmasıyla gelişmiştir. Özkök'e (1982) göre; iletişimin kurumsallaşması süreci her ne kadar Sanayi Devrimi ve kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışıyla başlatılırsa da, söz konusu kurumsallaşmanın çok önceleri oluşmaya başladığı yolunda güçlü belirtiler vardır. Özkök'e (1982) göre iletişimin kurumsallaşmasında başlangıç noktası olarak iki önemli gelişmeden bahsedilebilir:

- 1.Toplumsal yapı ve iletişim arasındaki ilişkinin konusunun içgüdüsel ve simgesel bir olgu olmaktan çıkıp, daha geniş gereksinimleri karşılayan işlevsel bir olgu haline dönüşmesi.
- 2.Bu birinci gelişmenin sonucu olarak iletişim dizgesinin toplumda egemenlik dizgesiyle ilişkisinin ve öneminin anlaşılması.

Medya kendisini denetleyen ve finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet eder ve onların lehine propaganda yapar (Herman ve Chomsky, 2012:15). Ve yaptığı propaganda sonucunda rıza imal eder. Rızanın imalatı kavramını ilk olarak 20.yüzyıl Amerikan gazeteciliğin ikonu olan Walter Lippman ortaya atmıştır. Lippman her ne kadar bu kavrama olumlu bir anlam yüklese de daha sonra bu kavram, Chomsky tarafından değişime uğratılmış ve ün kazandırılmıştır (Çoban, 2014:46). Hegemonyayı rızanın örgütlenmesi olarak ele aldığımızda, Herman ve Chomsky'nin (2012) propaganda modeli, Gramsci'nin perspektifine paralel olarak hegemonyayı inşa eder. Kitle medyası, mesajları ve sembolleri sıradan insanlara ileten bir sistem olarak hizmet verir. Eğlendirmek, avutmak, bilgi vermek ve bireyleri toplumun bütününe eklemlen değerleri, inançları ve davranış kodlarını aşılacak işlevleri arasındadır. Refahın belli ellerde toplandığı ve önemli sınıfsal çıkar çelişkilerinin bulunduğu bir dünyada, bu rolü yerine getirmek sistematik bir propagandayı gerektirir (Herman ve Chomsky, 2012:72). Dolayısıyla kitle medyasının amacı, rıza imalatını sağlamaya yöneliktir.

Herman ve Chomsky'nin ortaya koyduğu propaganda modeline göre; medyanın haberlere yaklaşımını belirleyen önemli bir referans, değerli-değersiz kurbanlar kategorizasyonudur. Propaganda modeline göre, düşman devletlerde kötü muameleye maruz kalan insanları tutarlı bir şekilde kurbanlar olarak resmedecektir; fakat kendi hükümeti ya da uydu devletleri tarafından aynı derecede ya da daha aşırı bir şekilde mağdur edilen insanları değersiz sayacaktır. Neyin değerli sayılıp sayılmadığı, gösterilen dikkat ve öfkenin büyüklüğünden ve karakterinden anlaşılabilir (Herman ve Chomsky, 2012:107). Değerli kurbanla ilgili haberler, şiddet dolu ayrıntılar, öfke ve adalet talebi içeren açıklamalardan yapılan alıntılarla bol bol süslenir. Buna karşılık değersiz kurbanlarla ilgili haberlerin alçak perdeden verildiği, duyguların harekete geçmesini önlemek üzere tasarlandığı, şiddetin her yeri

sardığı ve trajedinin insan hayatına içkin olduğu hakkındaki hayıflanmalara ve felsefi genellemelere yer verildiği görülmektedir (Herman ve Chomsky, 2012:108). Değerli kurbanlara ilişkin medya olaylarının ritüel medyaya dönüşme eğiliminde olduğu söylenebilir. Propaganda modeline göre değerli kurbanların medyada ele alınmasıyla izlenen yöntem ve elde edilen duygusal atmosferin ritüel medya olaylarının özelliklerine benzemektedir. Tek fark, değerli-değersiz kurban kavramsallaştırması “mağduriyeti” ifade ettiğinden olumsuz durumlara ilişkindir. Ancak ritüel medya olayları cenaze gibi olumsuz olaylara ilişkin olabileceği gibi düğün, kutlama gibi olumlu olaylara da ilişkin olabilir. Bu çerçevede, Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel’in ölümünün Türkiye’de ritüel medya olaylarına dönüştüğü söylenebileceği gibi Ertaş ve Demirel’in siyasi iktidar için değerli kurbanlar olduğu da söylenebilir.

Propaganda modeli medyayı gerçekten toplumsal bir amaca hizmet eder şekilde tasarlar; fakat bu amaç, siyasi sorumluluklarını akılcı bir şekilde yerine getirmesi için ihtiyaç duyduğu bilgiyi sağlayarak halkın siyasal süreç üzerinde anlamlı bir denetim kurduğu iddiasına geçerlilik kazandırmak değildir. Aksine, bir propaganda modeli medyanın toplumsal amacının ülke halkı ve devlet üzerinde hâkimiyet kuran imtiyazlı grupların ekonomik, toplumsal ve siyasi gündemini aşlamak ve savunmak olduğunu ileri sürer. Medya bu amaca pek çok biçimde hizmet eder: Konuların seçimi, ilgilerin dağılımı, konuların çerçevesinin çizilmesi, enformasyonun süzgeçten geçirilmesi, vurgu, tonlama ve tartışmanın kabul edilebilir öncüllerinin sınırları içinde tutulması (Herman ve Chomsky, 2012:362).

Medya analisti W.Lance Bennett’in belirttiği gibi, “halk tepeden gelen güçlü ikna edici mesajlara karşılık olarak, medya yoluyla anlamlı bir cevap veremez... Liderler çok büyük miktarda siyasi gücü ellerine geçirmiş ve destek alınmasını, itaat edilmesini ve halk arasında bariz bir kafa karışıklığı yaratılmasını sağlamak için medyayı kullanarak, siyasi sistem üzerindeki halk denetimini azaltmışlardır (Herman ve Chomsky, 2012:367).

İktidarın meşruiyet ihtiyacı, demokrasilerde daha yoğun hissedilir. Bunun basit bir formülü vardır: Totaliter rejimlerde cop neyse demokraside propaganda ya da meşruiyet odur. Gramsci’nin hegemonya kavramı da paralel bir şey söyler: Bir yanda sivil toplum, bir yanda politik toplum. Ya da bir yanda aktif rıza, bir yanda zor... Zor ve meşruiyetin dengesi, hangisine sıklıkla başvurulacağı, siyasi iktidarın ideolojisiyle ilişkilidir. Günümüz demokrasi pratiklerinde, seçimlere dayanarak halkın yönetime dâhil olduğu belirtilir. Ancak sadece seçim dönemlerinde, alternatiflerin sınırlandırıldığı ve egemenlerin sahip olduğu güçlü olanakların karşısında halkın kısmi olanaklarından ve kısmi iradesinden bahsedilebilir. Seçim zamanları dışında halk, yönetime büyük oranda seyircidir. Bu koşullarda oydaşmayı yaratabilmek için propagandayı yani genel olarak meşruiyete ihtiyaç vardır.

Medya o düzeyde güce erişmiştir ki artık savaşların akıbetinin yazıldığı mecralara dönüşmüştür. Özellikle psikolojik savaş olarak adlandırılan durumlarda, medya, -özellikle

televizyon- savaşın ihtiyaç duyduğu toplumsal enerjiyi konsolide eder. Savaş koşullarında medya her zamankinden fazla propaganda yapar.

2.6. Türkiye’de Medya ve İktidar

Türkiye’de medya, hegemonya aracı ve ideolojik aygıt olarak iktidarla ilişkilidir. Zaman zaman çatışmalar, sürtüşmeler yaşansa da medya ve iktidar arasında uyum vardır. Hatta bazı durumlarda medya, iktidarın açık propagandasını yaparak, uyum kelimesinin karşılayamayacağı pozisyona düşmektedir. Bunun yakın tarihteki en çarpıcı örneği 28 Şubat Süreci’nde yaşanan “Andıç” olayıdır. İktidar-medya ilişkisi, Cumhuriyet tarihi boyunca, düz bir hatta ilerlemese de hep aynı içeriğe sahip olmuştur. Özellikle medyanın önemli bir organı olan gazetenin, Türkiye’deki ilk pratikleri önemlidir. “Bu gazete, kutsal şeriata ve devlet düzenine dokunmama şartıyla, benim iktidarına çok yardımcı olacaktır.” Yenilikçiliğiyle tanınan padişahlardan 2.Mahmud bu sözleri Türkçe yayınlanan ilk gazete olan Takvim-i Vekayi’nin çıkarılması için buyruk verirken söylemiştir. Aslında sadece bu cümle bile Türkiye’de medya ve iktidar ilişkisini tanımlamak için yeterli olabilir. Zira 2.Mahmud’u takip eden diğer altı padişah da gazeteye payitahtın duyurularını, tebaaya iletecekleri bir araç olarak baktılar. Nüanslar olsa da, Cumhuriyet’in ilanından sonra iş başına gelen hükümetlerde de bu anlayış köklü bir değişikliğe uğramadı. Mesela Takvim-i Vekayi nasıl padişah emriyle kurulduysa, Cumhuriyet gazetesi de Mustafa Kemal Atatürk’ün emriyle kuruldu. Binası İttihat ve Terakki’den devredilen gazete, daha başından itibaren yeni iktidarın propagandasını yapmak üzere kurgulanmıştır (Mavioğlu, 2014:137).

Dersim isyanı devam ederken dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, gazetelere gönderdiği beş maddelik genelgede haberlerin nasıl yapılması gerektiğini şöyle tarif etti:

- 1.Hükümetin programı, Cumhuriyet’in temin ettiği huzur, refah ve medeniyetten bu zavallı, cahil ve görgüsüz vatandaşları da istifade ettirmektir. Dersim havadislerini ve hadiselerini yalnız nokta-i nazardan tetkik etmek.
- 2.Askeri harekâttan bahsetmemek.
- 3.Neticenin yakında kesinlikle elde edileceği fikrini yazmak.
- 4.Bu harekâta iştirak edenlerden başkaları hakkında hiçbir suretle idareten bir karar alınmayacağını yazmak.
- 5.Dersim havadislerini ikinci, üçüncü sayfalara intikal ettirerek vak’ayı hattı layıkına irca etmek (Mavioğlu, 2014:138).

Cumhuriyetle birlikte yeni bir ulus inşa etme sürecine girilirken, her daim kendini devletin yardımcısı gibi gören basının mürebbiye/mürebbi işlevini gönüllü olarak üstlendiği görülür (Belge’nin çalışmasında, akt. Kurt, 2006:131).

Gazeteler ve dolayısıyla medya üzerinden bu denli bir denetim sağlama, Cumhuriyet'in ilk dönemlerine özgü değildir. Bu anlamıyla AKP'nin medyayla kurduğu ilişki de benzerdir. 2011 yılında Milliyet ve Vatan gazetelerini satın alan Demirören Holding'in sahibi Erdoğan Demirören, yalısında yazarlarına ve editörlerine verdiği davette, dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan'ı kastederek, "Beyefendiyi üzecek şeyler" yazmamalarını belirterek, medyayı siyasi iktidar lehine açıkça yönlendirmiştir (Sönmez, 2014:99).

Türkiye'deki medya organlarına -gerek televizyon, gerekse de gazete- bakıldığında sıklıkla karşılaşıcağımız *milli menfaatler* ifadesi öne çıkar. Bu ifade hegemonya kurulabilmesi için gerekli olan rızanın imal etme çabasını gösteren özlü bir ifadedir. Çünkü milli olan egemen tarafından tayin edilendir. Marx'ın ünlü ifadesiyle, egemen ideoloji egemen sınıfın ideolojisidir. Dolayısıyla egemenlerin çıkarları doğrultusunda milli menfaatlerin de değişebileceğini Türkiye'deki medya pratiklerinde görmemiz mümkündür. Milli menfaatler ifadesinin aynı zamanda siyasi iktidarların kullandığı bir ifade olduğunu da görebiliriz. Hem siyasi iktidar hem de medya tarafından aynı ifadenin sıklıkla kullanılması bile medya-iktidar ilişkisi hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Ancak tüm bu propagandaya rağmen, medyanın inandırıcılık sorunu yaşadığı zamanlar da olabilir. Örneğin Gezi olaylarına medyanın kayıtsız kalmasıyla, toplumun önemli bir kısmı medyanın güvenilirliğini sorgulamıştır. Gezi olaylarını televizyondan aktarmak yerine belgesel yayınlamayı tercih eden kanallar "penguen medyası" yakıştırmalarına maruz kalmıştır. Ana akım medyanın sorgulanması ve eleştirilmesi, bilgiye alternatif erişim yollarının gelişmesiyle mümkün olmuştur. Özellikle twitter olmak üzere sosyal medyanın aktif kullanılmasıyla toplum, Gezi Parkı protestolarından haberdar olmuş ve ana akım medyanın kayıtsızlığını yadırgamıştır. Dolayısıyla medya, devletin ideolojik aygıtı olsa da bazı toplumsal süreçlerde muhalefetin ve direnişin alanı da olabilir. Böylelikle medyanın büyük oranda egemenler lehine işlediğini kabul etsek de homojen bir yapıda olmadığını belirtmek gerekir. Bu bağlamda Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel'in ölümlerinin siyasi iktidar dahil her türlü iktidarlar tarafından nasıl ele alındığı temel sorusuna cevap ararken Ertaş ve Demirel'in ölümlerinin medya aracılığıyla ulaşılan veriler homojen veriler olarak değerlendirilmemiştir. Gazeteler aracılığıyla elde edilen veriler, siyasi iktidar lehine olmakla birlikte toplumun bu ölümleri nasıl değerlendirdiğini açıklayabilecek veriler olarak değerlendirilmiştir.

2.7. Sanat

Sanatın ne olduğu ve geçirdiği anlam dönüşümleri için yapılan tartışmalar günümüzde hala sürmektedir. Sanat kelimesinin anlamında geçerli bir muğlaklık olmasına rağmen İngilizcedeki "art" sözcüğü üzerinden bir anlayış ortaya koymak mümkün. Art sözcüğü, at

terbiyeciliği, şiir yazma, ayakkabıcılık, vazo ressamlığı ya da yöneticilik gibi her türlü insani beceriyi ifade etmek için kullanılan Latince “ars” ve Yunanca “techne” sözcüklerinden türetilmiştir (Shiner, 2013:22). Bu düşünüş tarzında sanat, zanaat kavramıyla karşıtlık içermesi bir yana zanaat kavramını da içermektedir. Öz bir ifadeyle belli bir ustalıkla icra edilen her türlü insani üretim ya da yaratım anlamındadır. Benzer şekilde günümüz Türkçesinde kullanılan sanat kavramının da etimolojik kökenine bakıldığında “ustalıkla yapılan iş” anlamına geldiğini görmek mümkün.

İlk dönem sanat kavramı insani üretime dayanmakla birlikte doğayla karşıt bir anlamdadır. Ancak anlam dönüşümüne uğrayarak zanaat kavramıyla karşıtlık oluşturmuştur. Bir tarafta güzel sanatlar kategorisi (şiir, resim, heykelticilik, mimarlık, müzik), bunun karşısında zanaatlar ve popüler sanatlar (ayakkabıcılık, nakışçılık, popüler şarkılar). Artık güzel sanatlar olarak adlandırılanlar esin ve deha ile ilgiliydi. Bunlar inceltilmiş zevkler yaratarak kendi kendilerini amaç olarak sunan şeylerdi. Zanaatın icrası içinse becerinin ve kuralların varlığı yeterliydi; bunların hedefi sırf kullanım değeri sunma ya da eğlendirmekten ibaretti (Shiner, 2013:22).

Sanat kavramının bu anlam ve dönüşümü yanında sanat, sosyal yapılanmanın bir göstergesidir. Sanat tarihçesinin “Mağara Resimleri”ne kadar götürmek bugün tüm sanat tarihçilerinin ortak görüşü olduğu hesaba katılırsa, mağaralarda birlikte yaşamayı akıl etmekle sanat üretmek aynı zamana rastlar denilebilir (Erinç, 2013:9).

2.8. Siyaset

Siyaset sözcüğü devlet yönetimiyle ilgilidir. En yaygın tanım olarak siyaset, devlet yönetimi bilimi veya sanatı olarak tanımlanır. Siyaset farklı çıkarları temsil eden birey ya da gruplar arasındaki rekabettir. Weber, siyaseti bir siyasal topluluğun -bugün için de devletin- önderliği ya da önderliğinin etkilenmesi olarak ifade etmiştir. Weber’e göre devlet ise ancak kendine özgü somut araçları açısından tanımlanabilir. O da fiziksel güç ve şiddet kullanımıdır. Devlet, belli bir arazi içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde başarıyla bulunduran insan topluluğudur. Fiziksel şiddet kullanma hakkı başka kurumlara ya da bireylere yalnızca devletin izin verildiği ölçüde tanınmaktadır. Devlet, şiddet kullanma hakkının tek kaynağı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Weber’e göre siyaset, devletler arasında ya da devlet içindeki gruplar arasında gücü paylaşmaya ya da gücün dağılımını etkilemeye çalışmaktır (Weber, 1986: 80).

Siyasetin iki ana sosyolojik analizinden bahsedilebilir. Fonksiyonalistlere göre devlet, toplumsal ihtiyaçların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçlar; düzeni sağlamak, diğer devletlerle ilişkiler ve sistemi yönlendirmektir. Çatışmacı teorisyenler siyaset konusunda

fonksiyonalistlerden büyük ölçüde farklı düşünmektedirler. Çatışmacılar için en önemli soru, iktidarı kim elinde tutuyor ya da politikaları kimler belirliyordur (Bozkurt, 2011:218-220).

2.9. Sanat ve Siyaset İlişkisi

Sanat ve siyaset ilişkisine dair farklı yaklaşımlar vardır. Sanatın özerk olması gerektiğini savunan yaklaşım ve Marksistlerin öne sürdüğü sanatın bağımsız, dolayısıyla tarafsız olamayacağı yaklaşımı en temel olanlarıdır. Bununla birlikte sanat ve siyaset ilişkisi dendiğinde, genelde sanatçıların siyaset çevrelerine bakışı anlaşılmaktadır. Oysa ilişki tek taraflı değildir. Hükümet ya da diğer siyasal partilerin de kendilerince bir sanat siyasetinden söz etmek olasıdır. Hükümetler iktidarlarını sürdürürken bir vitrin olarak; muhalefet çevreleri de direnme ve mücadele etme aracı olarak kullanırlar sanatı (Yılmaz, 2014:288).

Sanat her şeyden önce ait olduğu toplumu anlamak, yorumlamak adına önemli bir işlevi yerine getirir. Evrensel bir değeri olsa da sanat yapıtı ya da sanatçı, toplumun karakteristiğine ilişkin önemli ipuçları sunar. Sanatçının toplumla ya da daha dar anlamıyla siyasi iktidarla ilişkisi doğrudan veya dolaylı olabilir. Siyasi iktidarlara açıkça destekleyen ya da açıkça muhalefet eden sanatçılar olduğu gibi siyasi iktidarlara görece nötr ilişkide bulunan sanatçılar da vardır. Her iki sanatçı profilinde de bu ilişkinin yorumlanması iktidarın yapısına ilişkin önemli veriler sunar. Doğrudan ilişkide iktidarın yapısına ilişkin veriler daha kolay elde edilmekle birlikte dolaylı ilişki söz konusu olduğunda veri elde etmek daha özel çaba gerektirebilir. Sanat yapıtlarının değerlendirilmesi bu çabaya girdiği gibi iktidarın sanatçıya ve yapıtlarına ilişkin söylemlerinin incelikli ele alınması da bu çabaya girer. Bazı örneklerde de sanatçı iktidarla arasına mesafe koymasına rağmen iktidar sanatçı aracılığıyla özel bir propaganda çabasına girebilir. Neşet Ertaş bu anlamıyla iyi bir örnektir. Hayatı boyunca siyasetle sınırlı bir ilişki kurmasına rağmen özellikle ölümünden sonra iktidar, Neşet Ertaş ile ilgili önemli ifadeler kullanmıştır. Sonuç olarak sanat ve siyasetin ayrı ayrı tanımlarının öneminin yanında özellikle Ertaş'ın ölümünde etkili olmak üzere sanat-siyaset ilişkisi Ertaş ve Demirel'in ölümünde etkili bir parametre olmuştur.

2.10. Neşet Ertaş ve Kısa Yaşam Öyküsü

“Neşet Ertaş, Anadolu Abdalları'nın köklü bir kolu olan ve genellikle Kırşehir, Kırıkkale, Keskin, Yozgat, Yerköy, Konya Akşehir, Ankara vb. yörelerde göçebe bir yaşam süren Orta Anadolu Abdalları'nın bir bireyi olarak 1938 yılında Kırşehir Çiçekdağı'na bağlı Kırıttılar Köyü'nde dünyaya gelir” (Parlak, 2013:271). Çocukluğu Kırıttılar köyünde geçen Ertaş, müzikle ilkokul yıllarında tanıştı. Önce keman ardından da bağlama çalmayı öğrendi. Babasıyla yörenin

düğünlerinde saz çalıp türkü söylemeye başladı. Annesinin vefatından sonra Orta Anadolu Türkmen/Abdal Müziği geleneğinin bilinen en güçlü temsilcilerinden biri olan büyük bozlak ustası babası Muharrem Ertaş ile yöredeki düğünlerde saz çalıp türkü söylemeye başladı. Neşet Ertaş, 1950'li yılların sonunda İstanbul'a gelerek ilk plağını "Neden Garip Garip Ötersin Bülbül" adı ile babası Muharrem Ertaş'a ait bir türküyle çıkardı. Halk tarafından çok beğenilen bu plağı ardından diğer plak, kaset ve halk konserleri takip etti. Daha sonra Neşet Ertaş Ankara'ya yerleşti. Burada yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle kardeşinin daveti üzerine Almanya'ya gitti. Çocuklarının eğitimi ve sanatsal çalışmalarından dolayı uzun bir süre Almanya'da kalan sanatçı, 2000 yılında İstanbul'da verdiği konserle sahne hayatına geri dönmüştür. Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı olduğu dönemde kendisine verilen *devlet sanatçılığı* unvanını; "Halkın sanatçısı olarak kalmak, benim için en büyük mutluluk" diyerek geri çevirdi. UNESCO tarafından yaşayan insan hazinesi kabul edilen Ertaş, İTÜ Devlet Konservatuvarı tarafından fahri doktora ödülüne layık görüldü ("Gönül'süz Türküsü," 2012)

Ünlü deyimle *Bozkırın Tezenesi* Neşet Ertaş, 25 Eylül 2012'de İzmir'de tedavi görmekte olduğu hastanede prostat kanseri sebebiyle öldü.

Tokel (2012) ve Parlak'ın (2013) Neşet Ertaş için kaynak niteliğinde olan çalışmalarına göre Ertaş'ın yaşamında ve sanatında yoksulluk, göç, gurbet, gönül kavramları önemli yer tutar. Doğrudan ya da dolaylı olarak bu kavramların etkisini Ertaş'ın eserlerinde görmek mümkün. Ertaş 70'li yıllarda sahip olduğu büyük şöhrete 2000'li yıllarda Türkiye'ye döndükten sonra tekrar sahip olmuştur. Türkiye'nin farklı kesimlerinin teveccühünü kazanmış bir sanatçı olarak bilinmesine rağmen ölümünden sonra hakkında yazılanlar, konuşulanlar tamamen paralellik arz etmemiştir. Genellikle olumlu duygu ve düşüncelerle anılmış olmasına rağmen Ertaş üzerinden farklı temalarda anlamlar da üretilmiştir.

2.11. Süleyman Demirel ve Kısa Yaşam Öyküsü

Türkiye siyasetine neredeyse yarım asır etkide bulunan Süleyman Demirel, 1924 yılında Isparta'nın Atabey ilçesine bağlı İslamköy köyünde orta halli bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak doğdu. İlkokulu doğduğu köyde tamamladı. Ortaokulu Isparta, liseyi Afyon'da bitirdi. Şubat 1949'da İstanbul Teknik Üniversitesi'nden inşaat mühendisi olarak mezun oldu. Aynı yıl dayısının kızı Nazmiye hanımla evlendi. 1950'de Elektrik İşleri Etüd İdaresi'ne girdi. İlk yılında, elektrik ve sulama konularında araştırma yapmak için ABD'ye gönderildi. 1954 yılında Barajlar Dairesi Başkanlığı'na, 1955 yılında da Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ne atandı. Eisenhower Bursu'nu alarak bir kez daha ABD'ye giden Demirel, askerlik yapmak için 1960'ta genel müdürlükten ayrıldı. 27 Mayıs'tan sonra bir süre müteahhitlik yapan Demirel, ODTÜ'de öğretim görevlisi olarak çalıştı. Boğaz Köprüsü'nün ilk projesini hazırlayan ABD'nin uluslararası

mühendislik ve müteahhitlik firması Morrison Knudsen Inc.'in Türkiye temsilciliğini üstlenen Demirel, bu görevinden dolayı bir dönem "Morrison Süleyman" olarak da anıldı.

Siyasete 1962 yılında Adalet Partisi (AP) İdare Kurulu üyesi olarak başlayan Demirel, iki yıl sonra 1964'de genel başkan Ragıp Gümüşpala'nın ölümü üzerine AP'de çıkan yönetim krizi onu yeniden ön plana çıkardı. Kasım 1964'teki AP büyük kongresinde, milliyetçi-muhafazakâr eğilimleri ve 27 Mayıs'a karşı revanşist bir tutumu temsil eden Sadettin Bilgiç'e karşı, 'etkili çevreler'in (basın, ordu, büyük sermaye) desteğini alarak, genel başkanlığa seçildi (Bora, 2005:550). 10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi, %52 oy alarak tek başına iktidar oldu. Demirel 41 yaşında Türkiye Cumhuriyeti'nin 12.Başbakanı oldu. AP, 1969'da yapılan genel seçimlerde de %48 oy alarak yine tek başına iktidar oldu. Ancak Demirel'in 2.başbakanlık dönemi kısa sürdü. 12 Mart 1971'de ordunun verdiği 12 Mart Muhtırası Demirel'in başbakanlıktan uzaklaşmasına yol açtı. Bu ara rejim döneminden sonra 1973'te yapılan genel seçimlerde CHP'nin birinci parti olması üzerine, Demirel sol karşıtı katı bir söyleme yöneldi. Koalisyon hükümetleri krizinin ardından Mart 1975'te AP'nin MSP ve MHP'yle beraber kurduğu 'Milliyetçi Cephe' (MC) hükümetinin başbakanı olarak da sürdürdüğü bu çizgiyi; 1977 genel seçimlerinden sonra kurulan kısa süreli 2.MC hükümeti döneminde ve sonraki muhalefet döneminde iyice koyulaştırdı (Bora, 2005:550-551). 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle siyasetten çekilmek zorunda kaldı. Partisi faaliyetten men edilen Demirel, 13 Eylül-11 Ekim tarihlerinde Hamzakoy'da zorunlu ikamete gitti. 1982 Anayasası ile siyaset yapması 10 yıl yasaklanan Demirel, kapatılan Adalet Partisi'nin eski yöneticileriyle bağlarını koparmadı. Siyasi partilerin kurulmasına verilen iznin ardından Demirel ile yakınlığı bilinen siyasetçiler ve bazı eski AP yöneticilerince kurulan Büyük Türkiye Partisi, Milli Güvenlik Kurulu kararıyla "AP'nin devamı olduğu" gerekçesiyle kapatıldı. Demirel, siyaset yasağını çiğnediği gerekçesiyle Çanakkale Zincirbozan'da yine zorunlu ikamete alındı. 6 Eylül 1987'de yapılan halkoylamasıyla siyaset yasaklarının kalkmasının peşinden, fiili lideri olduğu Doğru Yol Partisi'nin genel başkanlığına getirildi. 1987'de yapılan genel seçimlerde milletvekili seçildi. 1991 genel seçimlerinden DYP'nin birinci parti olarak çıkması üzerine, Demirel SHP ile koalisyon kurarak 7.kez başbakan oldu. "Turgut Özal'ın ölümü üzerine 16 Mayıs 1993'te cumhurbaşkanlığına seçilen Süleyman Demirel, bu konumda, kendisine 'rejim' ile 'siyaset' arasında bir aracılık ve vesayet misyonu edinerek davrandı. Bu kimliği, 1997 yılında '28 Şubat Süreci' olarak adlandırılan süreçte iyice belirginleşti" (Bora, 2005: 552). 16 Mayıs 2000'de görev süresini tamamlayarak cumhurbaşkanlığından ayrıldı. 30 yaşında genel müdür, 40 yaşında parti genel başkanı, 1 yıl sonra da başbakan olan Demirel'in aktif siyaset hayatı 38 yıl sürdü. Baba, Barajlar Kralı, Morrison Süleyman, Çoban Sülü gibi lakaplarıyla anılan Demirel, 17 Haziran 2015'te öldü.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma nitel araştırma yöntem ve tekniklerine göre gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bu yöntemi kullanmanın temel gerekçesi araştırma problemi ve araştırmada kullanılan veri setiyle ilgilidir. Araştırmada Türkiye toplumunun sanatçı ve siyasetçi ölümlerine yönelik yaklaşımı, algı, düşünce, yorum ve değerlendirmeleri öğrenmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda, konuyla ilgili gazetelerde yer alan haber ve yorumlardan yararlanılmıştır. Bu haber ve yorumlar çeşitli yazar, gazeteci, iş adamı, sivil toplum örgütü temsilcisi, siyasetçi gibi kişilere ait olup nitel veri karakterindedir.

Araştırmada, ayrıca değişkenler arasında nedensel ilişkiler kuran; hipotez test etmeye yönelik nicel mantık yerine, betimlemeyi ve yorumu esas alan anlamaya dayalı nitel bir yaklaşım benimsenmiştir.

Bilindiği üzere nitel araştırma aktör merkezli; öznenin bakış açısına, anlam yüklemesine ve yorumuna dayalı bir yaklaşımı benimser. Bu bağlamda nitel araştırma, sayıya, ölçmeye ve nedenselliğe dayalı nicel yaklaşımdan farklılaşır. Nicel araştırma yöntemi pozitivist epistemolojiye, nitel araştırma ise yorumlayıcı epistemoloji üzerine temellendirilir.

Yorumlayıcı epistemoloji dünyanın görüldüğü gibi olmadığını ve doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için yorumlanması gerektiğini savunur. Araştırmacının ve araştırılanın yanlılıklarından bağımsız bir dünya yoktur. Zira yorumlayıcı görüşe göre sosyal olaylar belli bir sosyal inşa sürecinden geçirilerek bize sunulur (Dolu, 2010: 48).

Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı, olguların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel araştırma sürecinin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 19).

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yayınlanan ulusal gazeteler oluşturmaktadır. Bu gazeteler içerisinde amaçlı örnekleme tekniğine göre beş (5) gazete seçilmiştir. Bu gazeteler şunlardır: Cumhuriyet, Birgün, Sabah, Yeni Şafak ve Hürriyet.

Belirtilen gazeteler belli ölçütlere göre seçilmiştir. Seçimde, özellikle gazetelerin hangi toplum kesimlerini temsil ettikleri, ideolojik yaklaşımları ve iktidarla (siyasi) ilişkileri temel ölçütler olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyet gazetesi Kemalist, sol, ulusal sol ve demokratik muhalif kimliği ekseninde, özellikle laik, eğitilmiş ve kentli toplum kesimlerine yönelik bir gazete olarak belirlenmiştir. Birgün ise, sol, radikal sol ve görece radikal muhalif, iktidar karşıtı, toplumdaki çeşitli etnik (ör.

Kürt) ve mezhep (ör. Alevi) gruplara duyarlı bir gazete olarak tanımlanmıştır. Hürriyet, ana akım; toplumun geniş kesimlerine hitap eden, liberal ve laik bir çizgide yayın yapan, sermaye gruplarını destekleyen, ılımlı muhalif çizgide yer alan bir gazetedir. Yeni Şafak ve Sabah gazeteleri iktidarla ilişkili, iktidarı sıkı bir şekilde destekleyen, muhafazakâr ve sağ eğilimli gazetelerdir. Bu gazeteler içerisinde Yeni Şafak daha İslami çizgide olup, daha radikaldir. Sabah toplumun geniş kesimlerini kucaklamak isteyen ancak, “belli sermaye gruplarına dayalı” sağ eğilimli ve liberal gazetedir.

Araştırmada bu gazetelerin bir aylık sayıları belgesel gözlem tekniğine göre sistematik analize tabi tutulmuştur. Gazetelerde yer alan haber ve yorumlar Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel’in ölümü sonrası son bir ayda yayınlanmıştır.

3.2. Veri Toplama Tekniği ve Veri Analizi

Araştırma verileri belgesel gözlem tekniğine göre elde edilmiştir. Belgesel gözlem, nitel araştırmalarda kullanılan önemli bir veri elde etme ve analiz biçimidir. Doküman veya belge yazılı, sözlü, görüntülü olabilir. Örneğin mektup bir belgedir. Fotoğraf, anılar, davetiyeler, çeşitli dönemle ilgili bilet, gazete, dergi, afiş, film, radyo kayıtları veya kaydedilmiş konuşmalar belgelerdir (Turhanoglu, 2012: 95). Bu tür belgeler oldukça zengin bir veri kaynağı oluştururlar.

Gazetelerden elde edilen belgeler belirli temalar ve alt temalar çerçevesinde okunarak kaydedilmiştir. Belgelerin okunmasında bazı temalar önceden belirlenmiş, bazıları ise okunurken keşfedilip belirlenmiştir.

Araştırmada veri analiziyle ilgili ana tema ve alt temalar şunlardır:

1. Neşet Ertaş’la İlgili Temalar ve Alt Temalar: İnsan (gönül, gönül adamı, gönül insanı, mütevazılık), Kimlik (baba, abdal, Alevi, mahalli sanatçı, bozkırın tezenesi), Halk (halk ozanı, halk sanatçısı), Müzik (halk müziği, özgünlük, önemlilik, olumsuzluk, toplumsal bağ), Birlik ve Beraberlik (değer, ortak değer, Türkiye), Yoksulluk (garip, gariplik, fakirlik), Sanat Sorunları (telif hakları, sanatçıya verilen önem), İktidar Sanat ilişkisi (halk sanatçısı, devlet sanatçısı) ve Muhafazakârlık.

2. Süleyman Demirel’le İlgili Temalar ve Alt temalar: Kimlik (toplumsal kimlik, siyasal kimlik, baba, barajlar kralı, Morison Süleyman, Çoban Sülü), Devlet (devlet, devlet adamı, devlet büyüğü, devlet töreni, Türkiye Cumhuriyeti), Siyaset (siyaset adamı, siyaset duayeni, güncel siyaset), Cumhuriyet (demokrasi, kalkınma), İdam (27 Mayıs, Adnan Menderes, 12 Mart, Deniz Gezmiş ve arkadaşları), Darbe (askeri darbe, darbe mağduru, darbeye mücadele, 28 Şubat), Sağcılık-Solculuk, Koalisyon (MC koalisyonları, DYP-SHP koalisyonu), Muhafazakârlık (din, dindarlık, aile, Kur’anı Kerim),

Türban Meselesi (başörtüsü, 28 Şubat), Emek Sorunları (grev, sendika, İşçi hakları), Basın Özgürlüğü, Yakın Tarihteki Trajik Olaylar ve Güncel Siyaset.

Yukarıda ifade edilen ana tema ve alt temalar ekseninde okunan haber ve yorumlar daha sonra sınıflandırılıp, içerik analizi tekniğine göre analiz edilmiştir.

Analizde betimsel sistematik analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel sistematik analizde araştırmacı elde edeceği bulguları daha sistematik hatlarıyla belirlemek için bu tekniği kullanır. Örneğin, yapılan görüşme sonrasında elde edilen konuşma metinleri yazıya dökülür, araştırma formatına göre alınan cevaplar sınıflandırılır ve yorumlanır.

Veri analizinde analiz birimi olarak, “cümle ve paragraf” alınmıştır. Ölümler ve ölen şahsiyetlerle ilgili yorum ve değerlendirmeler genellikle olduğu gibi verilerek yorumlanmıştır.

Veri analizinde ana temalar ve alt temalar bir bütün olarak ve diğer temalar ilişkilendirilerek ve bazı durumlarda karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde beş gazeteden belgesel gözlem tekniğiyle elde edilen veriler, belirli tema ve alt temalar çerçevesinde sunularak analiz edilmiştir. Araştırma verilerinin analizi betimsel sistematik içerik analizi tekniğine göre yapılmıştır. Araştırma bulguları, öncelikle Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel alt bölümlerinde sunulmuş, daha sonra karşılaştırılmıştır.

4.1. Neşet Ertaş ile İlgili Bulgular

4.1.1. İnsan

Neşet Ertaş'ın ölümüyle ilgili oluşturulan temaların arasında insan teması en sık ifade edilen temalardan biridir. "Gönül", "gönül adamı", "gönül insanı" gibi ifadeler başta olmak üzere Ertaş'ın "mütevazılık" gibi toplumun geniş kesimlerince kabul edilen kişilik özelliklerinin vurgulanması, Ertaş'ın babasının ayakucuna defnedilmek istediğine dair vasiyeti ve UNESCO tarafından "yaşayan insan hazinesi" ilan edilmesiyle ilgili yapılan haber ve yorumlar insan teması kapsamında ele alınmıştır.

Neşet Ertaş denilince akla ilk gelen kelimelerden biri gönüldür. Birçok türküsünde gönül kelimesi geçen ve konserlerini "ayaklarınızın türabı gönüllerinizin hizmetçisiyim" diyerek açan bir sanatçı için kuşkusuz bu kelime sözlük anlamının ötesindedir. Neşet Ertaş açısından gönül, her şeyden önce insan demektir. 2000'li yıllarda Neşet Ertaş'ı Türkiye'ye dönmeye ikna eden ve sonrasında *Neşet Ertaş Kitabı* adlı kitabı yayımlanan, Ertaş'ın yakınındaki isimlerden biri olan Bayram Bilge Tokel, Ertaş'ı anlatırken insan ve gönül kelimelerini öne çıkarır. "O, bu dünyaya gönüllere hizmet için gönderildiğine inanıyordu. Herkes onu seviyordu, o da herkesi; çünkü kelimenin gerçek anlamıyla o bir 'insan'dı ve yaratılanı hiçbir ayırım gözetmeden kucaklıyordu (Tokel, 2012)." Neşet Ertaş'ın gönül kelimesine ve buna bağlı olarak insana verdiği önem Ertaş'ın ölümünden sonra da gazeteler aracılığıyla sıklıkla ele alınmıştır.

İnsan teması bağlamında Neşet Ertaş'ın olumlu kişilik özellikleri de ele alınmıştır. Ölenin olumlu kişilik özelliklerinden bahsedilmesi Neşet Ertaş'a özgü değildir. Ölüm sonrası ölenin olumlu özelliklerinin anılması "adet" tendir. "Ölenin ardından kötü konuşulmaz" deyimini çok sık kullanılır. Bu deyim Demirel'in ölümünden sonra da çok sık ifade edilmiştir. Ölümle birlikte ölenin olumlu özelliklerinden bahsedilmesi iki yönlü bir işleve sahiptir. Birincisi ölenin nasıl biri olduğu sorusunun cevabını oluşturur. Bu soruya cevap verilirken "ölenin ardından kötü konuşulmaz" deyimine uygun olarak olumsuz özelliklerden çok olumlu özellikler vurgulanır. İkincisi ise olumlu özelliklerin pekiştirme işlevidir. Yani bu özellikler vurgulanarak, bunların

yaygınlaşması ve yerleşmesi sağlanmaya çalışır. Kuşkusuz bu iki işlev de planlı olarak yerine getirilmez. Her ikisi de toplumun ölüme verdiği temel reflekslerdendir ve dolayısıyla kendiliğindendir. Neşet Ertaş için insan temasının oluşturulmuş olması sadece toplumun ölenin olumlu özelliklerinden bahsetme eğilimine dayanmaz. Önemli olan bu eğilimin ilişkilendirilebileceği ölene ait güçlü özelliklerin söz konusu olmasıdır. Bu çerçevede Ertaş için gönül ve insan kavramlarının merkezi önemde olması insan temasının oluşmasını sağlamıştır.

İnsan temasında Neşet Ertaş'ın bazı kişilik özellikleri önemli yer tutmuştur. İncelediğimiz beş gazete aracılığıyla elde ettiğimiz verilerde, Ertaş'a atfedilen olumlu kişilik özelliklerine ilişkin vurguların siyasi temsilcilerin, sanatçıların ve gazete köşe yazarlarının ifadelerinde sıklıkla yer aldığını görüyoruz. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, Ertaş için verdiği taziye mesajında Ertaş'ın mütevazılığı vurgulanmıştır. Örneğin, Hürriyet Gazetesi'nde bu haber şöyle ifade edilmektedir: "Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş, sesi, mütevazı duruşu ve her şeyden önce insana verdiği değerle halkın sevgisini kazanmış, ifade edilemeyen duyguları türkülerine yansıtarak dilden dile dolaşmış, gönülleri fethetmiştir." (Hürriyet, 26 Eylül 2012)

Ertaş'ın cenaze işlemleri için sorumluluk alan dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay, Gül'e benzer olarak Ertaş'ın mütevazılığı ve kadirşinas kişiliğine değinerek Ertaş'ı "güzel insan" diye şöyle tanımlar: "Sazıyla, sözüyle, mütevazı ve kadirşinas kişiliğiyle gönüllere taht kuran Ertaş, büyük keyifle dinlediğim bir sanat insanıydı. Onun sanatına hürmeten, bu güzel insanın birbirinden güzel eserlerine hep birlikte sahip çıkarak gelecek kuşakların onu tanımasını sağlamayı bir görev biliyoruz." (Cumhuriyet, 26 Eylül 2012).

Ertaş'ın en çok öne çıkan kişilik özelliğinin mütevazılık olduğu söylenebilir. Hürriyet gazetesinin köşe yazarı Ahmet Hakan da şu ifadeyle Ertaş'ın mütevazı kişiliğine değinmiştir: "Konserlerinde ceketini çıkarmak için izin isterdi..." (Hürriyet, 26 Eylül 2012).

Mütevazılığın yanında Neşet Ertaş'ı insan kelimesinin merkezde olduğu ifadelerle tanımlayan birçok ifade olmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır: "İnsan olabilmenin erdemini, zayıflığını, hüznünü, coşkusunu ve hoşgörüsünü eserleriyle, en 'insan' gibi ifade eden ve bu yolda ruhumuza ruh katan ozanımızı kaybetmenin derin üzüntüsü içindeyim." (Jülide Özçelik, Cumhuriyet, 26 Eylül 2012), "Onun Kâbe'si insandı." (Sadık Çelik, Cumhuriyet, 28 Eylül 2012), "Neşet Ertaş dev bir insandı." (Bedia Akartürk, Sabah, 26 Eylül 2012).

İnsan teması kapsamında 30 Eylül 2012 tarihli Yeni Şafak gazetesindeki Işın Eliçin'in köşe yazısına özellikle değinmek gerekir. Yazı içinde "Doğrular" başlığı altında Neşet Ertaş'a atfedilen şu ifadeler önemlidir: "İnsan olmak kırılğan olmak demek, kırılğanlığını gizlemeye çalışmadan varolma mücadelesi vermek de insan kalmak. İncinmişliklerin yarattığı mağduriyeti, gün olup devran döndüğünde mağduriyete çevirmemek, seni incitenleri dahi incitmemek..." Bu alıntıyı önemli kılan Ertaş'a dayanarak "ideal insan"dan ne anladığının aktarılmasıdır. Yazara göre mağduriyet olsa bile bunu mağduriyete çevirmemek gerekir. Doğrular diye bir başlık

kullanılmış olması anlatmaya çalıştığımızı özetler niteliktedir. Neşet Ertaş'a dayanarak genel doğrular üretilmiştir. Işın Eliçin yazısı somut iyi bir örnek olmakla birlikte bu tekil bir örnek değildir. Ölene dayanarak mütevazılığın, mağduriyeti mağduriyete çevirmemenin, gönül insanı olmanın iyi bir şey olduğu gibi özellikler ifade edilerek ideal tip ortaya koyulmaya çalışılmasının yaygın bir eğilim olduğu söylenebilir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta; üretilen doğrular aynı kişiye dayansa bile bu doğrular birbirinden farklı hatta birbirine zıt bile olabilmektedir. Bu da özellikle ünlü ölümleri olmak üzere ölümün, öznel yorumlanmaya açık olmasıyla ilgilidir.

İnsan teması içinde ele aldığımız bir diğer ifade Ertaş'ın vasiyetidir. Ertaş'ın vasiyetinde babası Muharrem Ertaş'ın ayakucuna defnedilme isteği gazeteler aracılığıyla sıklıkla ifade edilmiştir. Ertaş'ın vasiyeti, "baba-oğul ilişkisi", "aile", "babaya bağlılık" gibi kodlara hitap ettiğinden gazetelerde birçok kez tekrarlanmıştır. Bu anlamda bu vasiyetin sıklıkla tekrarlanarak vurgulanması hem Ertaş için babasının önemini ifade etme işlevi görmüş, hem de Ertaş nezdinde arzu edilen bir ilişki biçimini vurgulayarak bu ilişki biçimini pekiştirme işlevi görmüştür.

Son olarak, Ertaş'ın UNESCO tarafından 2010 yılında "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" kapsamında "Yaşayan İnsan Hazinesi" ilan edilmesi de gazeteler aracılığıyla sık ifade edilmiştir. Burada da insan vurgusunun öne çıkarıldığını görüyoruz.

4.1.2. Müzik

Neşet Ertaş'ın müzik icra eden bir sanatçı olması sebebiyle, Ertaş'ın ölümüyle müzik ele alınan önemli temalardan biri olmuştur. Ölümle birlikte ölenin mesleği en çok konuşulan konulardan biridir. Bu durum mesleğiyle tanınmış biri için özellikle geçerlidir. Toplum, Neşet Ertaş'ı müziği sayesinde tanıdığı için Ertaş'ın ölümünde müziğin konuşulması doğal bir sonuç olmuştur.

"Türk Halk Müziği Sanatçısı", "Büyük Ozan", "Büyük Usta", "Usta", "Türk Halk Müziğinin Efsane İsmi", "Halk Müziği Sanatçısı", "Halk Ozanı" gibi ifadeler Ertaş'ı müzik üzerinden tanımlayan ifadeler olmuştur. Bu ifadelerle birlikte Ertaş'ın ve sanatının toplum için ne kadar önemli olduğu, sanatın/müziğin toplumla kurduğu bağ ve toplumda yarattığı etkileşim, Ertaş'ın önemli bir sanatçı olması ve Ertaş'ın ürettikleriyle *ölümsüz* olduğu gibi mesajlar işlenmiştir. Bu mesajlar birçok ifadede iç içe geçmiş bir halde ifade edilmiş olsa da mesajların kategorilere bölünmesi anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu çerçevede dört temel mesaj içeriği saptanmıştır: Ertaş'ın özgünlüğüne ilişkin mesajlar, Ertaş'ın önemli bir sanatçı olduğuna dair mesajlar, Ertaş'ın sanatıyla ölümsüz olduğuna dair mesajlar ve Ertaş'ın sanatı vesilesiyle toplumla bağlı ifade eden mesajlar.

Özgünlük

“Ürettikleriyle yeri doldurulamayacak bir ozan” (Edip Akbayram, Sabah, 26 Eylül 2012).

“Neşet Ertaş gibi bir halk ozanı bir daha gelir mi bilmiyorum. Bir sürü türkücü çıkacak, ama ‘usta’ çıkmayacak.” (Hasan Saltık, Cumhuriyet, 26 Eylül 2012)

“20.yüzyıla damgasını basan çok önemli bir sanatçıydı. Yeri boş kaldı. Bir daha kolay kolay benzeri gelmez.” (Alaeddin Yavaşca, Birgün, 26 Eylül 2012)

Önemlilik

“Günümüzün en önemli ozanlarından biriydi.” (Selda Bağcan, Sabah, 26 Eylül 2012)

“Çok üzgünüm, tüm dostlar üzgün. Çünkü yüzyılın sanatçısını kaybettik. O, lokal müzik diye adlandırdığımız türkülerini Amerika’da profesörlerin evine sokmuş bir insandı.” (Arif Sağ, Hürriyet, 26 Eylül 2012)

Ölümsüzlük

“Uzun havaları ve türkülerini, asırlar boyunca yaşayacak.” (Bedi Akartürk, Sabah, 26 Eylül 2012)

“Büyük halk ozanı ölümsüz şair seni unutmayacağız.” (Sabah, 27 Eylül 2012)

Toplumla Bağı

“Sanatçılar, eserleriyle toplumun gönlüne girmiş ustalar hiçbir zaman unutulmaz. Asrın en büyük yorumcusuydu. Acımız büyük.” (Belkıs Akkale, Hürriyet, 26 Eylül 2012)

“Sanat, Anadolu’nun geçmişi, geleceği ve yönetimi, sanata nasıl bakıldığı... Neşet Ertaş, bunların tam ortasında bir köprü, her iki tarafı da görüyor. Bu isimlerin sayıları çok az.” (Musa Eroğlu, Birgün, 26 Eylül 2012)

Müzik teması bağlamında ele alınması gereken bir diğer kavram “bozlak”tır. Özellikle Neşet Ertaş ve babası Muharrem Ertaş ile anılan bir müzik türü olarak bozlağın ne olduğu ele alınmıştır. Bozlağın tam olarak ne olduğu konusunda farklı tartışmalar olsa da bozlak şöyle tanımlanabilir: “Feryat etmek, haykırmak, ağlamak, sızlamak anlamlarına gelen bozlak kelimesi hem Dede Korkut’ta hem Divan-ı Lügati’t Türk’ta boz(u)lamak (ses vermek), boz(u)latmak (böğürtmek) ve ağlatmak, feryat etmek anlamlarında kullanılmakta (Tokel, 2012: 73).” Bu çerçevede Neşet Ertaş’ın bozlak sanatçısı olduğu ve duygularını ifade etmek için başvurduğu bozlağın ne olduğuna değinilmiştir.

4.1.3. Kimlik

Doküman analizinden elde edilen önemli temalardan biri de “kimlik” temasıdır. Kimlik kavramına ilişkin farklı yaklaşımların farklı anlamları vardır. Bizim oluşturduğumuz kimlik

teması sözlük anlamına çok yakındır. TDK kimliği, “toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü” olarak tanımlar. Bir insanı tanımlayacak çok fazla belirti, nitelik ve özellik kategorisi vardır. Ancak bizim incelediğimiz verilerde Ertaş için iki temel kategori öne çıkmıştır: toplumsal kimlik ve dini kimlik.

Toplumsal kimlik alt başlığında Neşet Ertaş’ı toplumsal anlamda tanımlayan ifadeler yer verilmiştir. Bu ifadeler Neşet Ertaş’ın toplumsal olarak nasıl görüldüğünü de açıklar niteliktedir. Bu çerçevede Neşet Ertaş için geçen ifadelerin başında “baba”, “(son) abdal” ifadeleri gelir.

Baba ifadesi bilindiği üzere ünlüler için oldukça sık kullanılır. Özellikle sevilen siyasetçi ve sanatçılar için kullanıldığını ve bu ifadenin ölümden sonra da pekiştiğini söyleyebiliriz. Hatta ölümünü ele alacağımız diğer ünlü olan Süleyman Demirel için de kullanılan sıfatlardan birinin baba olduğunu şimdiden belirtelim. Ertaş için kullanılan baba ifadelerine örnek olarak şunlar verilebilir: “Babamızı kaybettik” (Sabah, 27 Eylül 2012). “Türkiye’nin Babası” (Yeni Şafak, 26 Eylül 2012).

Biraz önce de belirttiğimiz gibi baba sıfatı birçok ünlüyle anılmaktadır. Ancak her anılan baba ifadesi aynı anlama gelmeyebilir. Kimisi için *koruyan*, *kollayan* anlamı öne çıkarken, Ertaş için toplumun geniş kesimleri tarafından sevilen ve halktan biri olan anlamları öne çıkar.

Toplumsal kimlik alt başlığında ele alacağımız bir diğer kimliksel ifade abdal kelimesidir. Abdal kavramı bazı metinlerde son abdal da denilerek Türkiye’de abdalların mevcut durumu ayrıca vurgulanmıştır. Ertaş ve toplumsal kimlik bağlamında abdal kavramı anlamak için bu kavram üzerinde biraz durmak faydalı olacaktır. Abdal kelimesine halk arasında farklı anlamlar yüklenmektedir. Abdallar hakkında başvuru olan önemli kaynaklardan biri Fuat Köprülü’nün *Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*’nin 1.fasikülünde yayınlanan “Abdal” maddesidir (Tokel, 2012). Tokel’in, Köprülü’den aktardığına göre; Abdallar, Anadolu’nun muhtelif yerlerinde çoğunlukla göçebe olarak yaşayan küçük Alevi topluluklarıdır. Halk arasında hatta Alevi halkı arasında bu göçebeler çingene sayılırlar. Dilleri Türkçedir, Çingenece bilmezler ve kendilerine Çingenelik isnadını şiddetle reddederler. Düğünlerde davul zurna çalmakla geçinirler (Tokel, 2012). Neşet Ertaş için abdallık önemli bir ifadedir. Ertaş’ın yaşamında, sanatsal üretimlerinde abdal olmasının çok güçlü etkileri vardır. Bu etkiden kaynaklı Ertaş tanımlanırken abdal ifadesi çok fazla kullanılmıştır. Ertaş’ın hem abdal olduğu vurgulanmış hem de abdallarla ilgili çeşitli bilgiler verilerek, abdallık tartışılmıştır.

“Alışılmış ‘köyden şehire’ öykülerinin, alışılmadık finallere imza atan kahramanı Neşet Ertaş, düğünden düğüne akla gelen Abdalların, esmer tenli Türkmenlerin içinden çıkıp ‘Beyaz Türklerin’ de kahramanı olacaktı.” (Birgün, 26 Eylül 2012)

“Yaşayan son abdal’ı uğurluyoruz.” (Hasan Saltık, Hürriyet, 26 Eylül 2012)

“Abdal geleneğinin son temsilcisi” (Hürriyet, 26 Eylül 2012)

“Sen bir başına müzik fakültesiydin, cingeneydin, Abdal’dın, yokluk-tokluk bilendin.” (Suavi, Sabah, 26 Eylül 2012)

Neşet Ertaş ile sıklıkla anılan diğer ifadeler de *Bozkırın Tezenesi* ve *Kırşehirli mahalli sanatçıdır*. Her iki ifadenin de ortak özelliği Ertaş’ın sanatında ciddi etkileri olan coğrafyayı belirten ifadeler olmasıdır.

Kimlik temasının bir diğer alt başlığı dini kimliktir. Dini kimlikle ilgili ulaşılan bilgiler ilk alt başlık olan toplumsal kimliğe göre eleştirel yapıya sahiptir. Bu başlığın en önemli konusu Ertaş’ın ölümüyle başlayan cami-cemevi tartışmasıdır. “Öte yandan hastane bahçesinde Neşet Ertaş’ın cenaze merasimiyle ilgili kısa süreli bir gerginlik yaşandı. Ertaş’ın Kırşehir’den gelen akrabalarının beklediği kafeteryaya gelen Alevi Kültür Dernekleri Genel Başkanı Engin Gündük, ‘74 yıldır Alevi-Bektaşî kimliğiyle bilinen Neşet Ertaş ölümünde zorla sünnileştirilmeye çalışıyor. Cenazesi camide yapılmaya çalışıyor. Buna izin vermeyelim’ deyince Ertaş’ın yakınlarından bazıları tepki gösterdi. Kısa bir arbede yaşanırken bazı vatandaşlar da ‘Ertaş’ı siyasete alet etmeyin. Camiye de gitsin, cemevine de. O bütün bir halkın sanatçısı’ dediler.” (Sabah, 26 Eylül 2012)

Aynı tartışmaya ilişkin bir başka haber Birgün gazetesinin 27 Eylül 2012’de, “Neşet Ertaş Alevidir, Cemevinden yolcu edilmeli” başlığıyla verdiği haberdir. “Hubyar Sultan Alevi Kültür Derneği, yaşamını yitiren halk ozanı Neşet Ertaş’ın Alevi anne-babadan doğup Alevi olarak yaşamını sürdürdüğüne dikkat çekerek, ‘Neşet Ertaş’ın yolculuğunun bir cemevinden kendi inancına uygun bir şekilde yapılması gerekir’ dedi.” (Birgün, 27 Eylül 2012)

Bu ifadelere göre, Neşet Ertaş’ın alevi olduğunu ve bu sebeple kendi inancına uygun ritüellerin yerine getirilmesi gerektiğini savunan bazı Alevi dernekleri, Türkiye’de ifade edilen temel sorunlardan biri olan “Alevi Sorunu” bağlamında eleştiriler getirmişlerdir. Bu eleştiriler sadece Ertaş’ın camiye götürülmesine ilişkin olmamıştır. Yine Birgün gazetesinin aktardığına göre Hubyar Sultan Alevi Kültür Derneği yaptığı açıklamanın devamında “Askerde öldürülen şehit olan Alevi canlarımızın cenazelerinin cemevinden camilere götürülmesi gibi saygısızca bir uygulama Neşet Ertaş için en başından yapılmaktadır. Alevileri yaşamları boyunca baskılarla zorla asimilasyonlara tabi tutan Devlet, aynı asimilasyonu öldükten sonra da devam ettiriyor. Dirimize de ölümüze de asimilasyon uygulanıyor. Büyük üstadımız, halk ozanımız Neşet Ertaş’ın yolu ışıktır, devri daim olsun” ifadeleriyle Ertaş ile ilgili çıkan tartışma üzerinden genel eleştirilerini ifade etmiştir. Görüldüğü gibi Ertaş’ın ölümü, sadece ölüm ritüellerinin ifade edildiği bir olay olarak kalmamış Türkiye açısından Alevi sorunu gibi önemli meselelerin tartışıldığı bir alan olmuştur. Yürütülen tartışmalar, sadece alevi dernekleri gibi sivil toplum kuruluşlarının dâhil olduğu bir tartışma olmamış, benzer başka bir tartışma Meclis platformuna bile taşınmıştır. Hürriyet gazetesinde 5 Ekim 2012 tarihinde “Cenazedeki o soru için önerge” başlığıyla yer verilen haberde Ertaş’ın cenazesinde cemaate sorulan soruyla ilgili itirazdan

bahsedilmiştir; “İzmir’de hayatını kaybeden halk ozanı Neşet Ertaş’ın Kırşehir’deki cenazesinde cemaate sorulan, ancak usulde olmayan ‘Müslüman bir insan olduğuna şahitlik eder misiniz?’ sorusu Meclis’e taşınıyor. CHP İstanbul Milletvekili ve halk müziğinin önemli temsilcilerinden Sabahat Akkiraz, ilahiyatçıların bile şaşırdığı uygulamayla ilgili TBMM’ye soru önergesi vereceğini söyledi.”

Görüldüğü üzere Neşet Ertaş’ın ölümünde Abdallar ve Alevilik gibi üzerinde uzlaşma sağlanamayan önemli konular çeşitli platformlarda tartışılmıştır. Özellikle Alevilik konusunda farklı düşünenlerin çatışması gözlemlenmiştir.

4.1.4. Halk

“Halk Ozanı”, “Halk Müziği”, “Türk Halk Müziğinin Efsane İsmi” gibi ifadeler halk teması kapsamında Neşet Ertaş’ı takdim ederken en sık geçen ifadelerdir. Bu ifadelerin sık geçmesinin kuşkusuz en önemli sebebi Ertaş’ın sanatının en geniş ifadeyle Halk Müziği dalında değerlendiriliyor olmasıdır. Ancak halk teması sadece bu ifadelere dayandırılarak ele alınmamıştır. Ertaş’ın halk için önemini ifade eden mesajlar, Ertaş’ın halktan biri olduğunu ifade eden mesajlar ve Ertaş’ın, Süleyman Demirel’in cumhurbaşkanlığı döneminde kendisine teklif edilen devlet sanatçılığı teklifini reddetmesine dayanarak Ertaş’ın halk sanatçısı olduğuna dair mesajlar bu temanın dayandığı alt başlıklardır. (Ertaş’ın devlet sanatçılığını reddetmesine ilişkin ifadeler bu temaya ek olarak “İktidar-Sanat İlişkisi” temasında da ele alınacaktır.)

Ertaş’ın ölümüyle ele alınan bu tema göstermiştir ki ünlülerin halktan biri olmaları ve toplumun çoğunluğuna hitap etmeleri teveccüh gösterilen bir durumdur. İncelediğimiz beş gazetede bu teveccühün birçok örneğiyle karşılaşmıştır. Ertaş’ın halk sanatçısı olduğu ve buna dayanarak Ertaş’ın halk için önemini ifade eden birçok ifade söz konusudur. Bunlardan bazıları şunlardır: “Halkın sanatçısı, halkın göz bebeğiydi” (Bedia Akartürk, Sabah, 27 Eylül 2012). “...halkın gönlünde en tepelerde olduğunu düşünüyorum.” (Sümer Ezgü, Sabah, 27 Eylül 2012)

Neşet Ertaş’ın halktan biri olduğu siyaset ve sanat camiası hatta yaşadığı mahalleden tanıklıklarla desteklenmiştir. Mahalle sakinlerinden Kezban Gürsoy’un “Ertaş’ın halkın içinden biri olduğunu söyledi” ifadelerine Cumhuriyet gazetesinde yer verilmiştir. Ertaş’ın “kendisini halktan ayıracak her türlü iltifatı reddettiği” (Zara, Hürriyet, 26 Eylül 2012) ve yüzden de devlet sanatçılığı unvanını reddettiği devlet sanatçılığı yerine halkın sanatçısı olmayı tercih ettiğine dair ifadeler kullanılmıştır. Devlet sanatçılığını reddetmiş olmasına dair bazı ifadeler de şunlardır: “...devletin ona vermek istediği ‘devlet sanatçılığı’ payesini samimi bulmadı ve almadı. Devletin değil ‘halkın’ olduğunu anlamıştı çoktan; önce göğsünden, oradan da başının üzerinden doğru selamladığı halkının” (Sadık Çelik, Cumhuriyet, 28 Eylül 2012). “...devlet sanatçılığı

teklifini, 'Ben halkın sanatçısı olarak kalırsam benim için en büyük mutluluk bu' diye reddetmenin onurunu miras bıraktı." (Haldun Karabudak, Birgün, 26 Eylül 2012)

Neşet Ertaş'ın devlet sanatçılığı teklifini reddetmesine dayanarak Ertaş için resmi olarak olmasa da temsili bir devlet töreni yapılmış olması toplumun bazı kesimleri tarafından eleştirilmiştir. Bu çerçevede 27 Eylül 2012 tarihli Cumhuriyet gazetesi Ertaş için yapılan cenaze töreninin haberini "Halk, ozanını uğurladı" başlığıyla vermiştir. Ertaş için neredeyse devlet töreni yapılmış olmasına rağmen devlet değil halk ön plana çıkarılmıştır. Haberde kullanılan fotoğraf da bu vurguyu güçlendirmiştir. Ertaş'ın cenazesine katılan kitlenin uzak açıyla çekilmiş, cenazeye katılan siyasi iktidar temsilcilerinin seçilemediği bir fotoğraf tercih edilmiştir. Oysa aynı haber için Sabah ve Yeni Şafak gazetelerinin tercih ettiği fotoğrafta, cenazeye katılan siyasi iktidar temsilcilerinin ön planda olduğunu görüyoruz. Neşet Ertaş'ın bu şekilde haberleştirilmiş olmasından kaynaklı "halk" ifadesinin öne çıktığını ve Ertaş'a yapılan devlet töreninin örtük de olsa eleştirildiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu örtük eleştiri Cumhuriyet gazetesinin Neşet Ertaş için yaptığı haber satırlarında açık bir eleştiriye dönüşmüştür. "Halkın sanatçısıyım' diyen Neşet Ertaş'la halkı arasına son yolculukta protokol barajı girdi" (Cumhuriyet, 27 Eylül 2012). "Ertaş'ı binlerce seveni ve sanatçı dostu uğurladı. Halk ise devlet sanatçısı teklifini reddeden Bozkırın Tezenesi'ne törende alınan yoğun güvenlik önlemleri nedeniyle 'ulaşamadı.'" (Cumhuriyet, 27 Eylül 2012)

Halk teması kapsamında Neşet Ertaş'ın halkın içinden biri olduğu ve özellikle devlet sanatçılığı teklifini reddetmesine dayanarak halk sanatçısı olduğu ifade edilmiştir. Çıkarılabilecek sonuçlardan biri ünlü sanatçı ve siyasetçilerin "halktan olması"nın toplum tarafından takdir edildiğidir. Diğeri ise toplumun farklı kesimlerinin Neşet Ertaş'a semboller aracılığıyla farklı anlamlar yüklediği ve bu durumun da bazen açık bazen da kapalı sembolik bir çatışmaya dönüştüğüdür. Kuşkusuz bu sembolik çatışma ölümün yarattığı uygun toplumsal zeminle kolaylaşmaktadır.

4.1.5. İktidar-Sanat İlişkisi

İktidar-sanat ilişkisi başlığı altında en dikkat çekici alt başlık halk temasında da geçen Neşet Ertaş'ın devlet sanatçılığını reddetmiş olmasıdır. Ertaş'ın devlet sanatçılığını reddederek halk sanatçısı olduğunu belirtmesiyle ilgili geçen ifadeler, hem "halk" temasına hem de "iktidar-sanat ilişkisi" temasına dâhil edilmiştir. Halk ifadesinin öne çıkmasından dolayı halk temasına, devlet sanatçılığını reddetmiş olmasının bazı kesimlerce iktidar eleştirisine dönüşmüş olmasından kaynaklı ise iktidar-sanat ilişkisi temasına dâhil edilmiştir. Hem spesifik olarak Ertaş'ın devlet sanatçılığını reddetmiş olmasına dayanarak hem de genel anlamda Ertaş'ın yaşamına dayanarak iktidar eleştirisi yapılmıştır. Çoğunluğu Ertaş'ın devlet sanatçılığını

reddetmesine dayanan eleştiri içeren ifadelerin bazıları şunlardır: "...devlet sanatçılığı teklifini, 'Ben halkın sanatçısı olarak kalırsam benim için en büyük mutluluk bu' diye reddetmenin onurunu miras bıraktı." (Haldun Karabudak, Birgün, 26 Eylül 2012) Bu ifade, Ertaş'ın devlet sanatçılığını reddetmesini özellikle belirtmekle yetinmeyip Ertaş'ın bu tutumunu "onurlu" sayarak açık bir şekilde eleştirel bir tutum ortaya koymuştur. "Ecelsiz ölümler ülkesinin, kana ve kurşuna bulanmamış nadir ölüm haberlerinden biri düştü haber merkezlerine..." (Haldun Karabudak, Birgün, 26 Eylül 2012) Aynı yazıdan yaptığımız bir başka alıntıda ise "ecelsiz ölümler ülkesi" ifadesiyle de genel bir eleştiri yapılmıştır.

DİSK, Neşet Ertaş için yayımladığı mesajda Ertaş'ın devlet sanatçılığını reddetmesinden övgüyle bahsetmiş ve "çürüyen sistemin dişlileri" değerlendirmesiyle Türkiye'de sanat ortamına dair eleştiride bulunmuştur. "Kendisi de bir emekçi olan, yoksul halkın ve çalışanların dertlerini, tasalarını, sevinç ve kederlerini Anadolu ozanlığı geleneğiyle ifade eden, çürüyen sistemin dişlilerine teslim olmayacak kadar onurlu, kendisine sunulan 'devlet sanatçılığı unvanını; 'Halkın sanatçısı olarak kalmak, benim için en büyük mutluluk' diyerek geri çevirecek kadar yüreği halk sevgisiyle dolu büyük ozan Neşet Ertaş'ı kaybetmenin acısı içindeyiz." (DİSK, Birgün, 26 Eylül 2012).

Siyasi iktidara muhalif olarak bilinen gazeteci Yılmaz Özdil ise Ertaş için arka arkaya günlerde iki köşe yazısı kaleme almıştır. Özellikle ilkyazı birçok eleştiri ögesi barındırır. Özdil bu yazıda Ertaş'ın eserlerindeki sözlere dayanarak hem mevcut siyasi iktidarı, hem de kadın cinayetleri konusu üzerinden toplumu eleştirmiştir. "Senelerce 'kendim ettim kendim buldum, gül gibi sarardım soldum, eyvahl' diye haykırdı... İktidar tercihlerimizin nakaratını bundan daha güzel özetleyen var mıydı?" (Yılmaz Özdil, Hürriyet, 26 Eylül 2012) "Doyulur mu doyulur mu, canana kıyılır mı, cananına kıyanlar, hak'kın kulu sayılır mı'yı anlasaydı bu memleket, kadın cinayetleri olur muydu?" (Yılmaz Özdil, Hürriyet, 26 Eylül 2012)

Yukarıda verdiğimiz örneklerdeki eleştiri konuları dışında bir başka eleştiri konusu da Neşet Ertaş'ın devlet sanatçılığını reddetmesine rağmen, resmi olarak olmasa da, neredeyse bir devlet töreni yapılmış olmasıdır. "Hüseyin Ertaş, basın toplantısı sırasında babasının devlet töreniyle defnedileceği sözlerine 'Babam Devlet Sanatçılığı'nı kabul etmemişti, o Devlet Sanatçısı değildi' diyerek karşı çıktı." (Hürriyet, 26 Eylül 2012) "Her ne kadar devlet sanatçılığını reddetse de Ertaş için dün Kırşehir'de bir devlet töreni düzenlendi." (Birgün, 27 Eylül 2012) "Halk ise devlet sanatçısı teklifini reddeden Bozkırın Tezenesi'ne törende alınan yoğun güvenlik önlemleri nedeniyle 'ulaşamadı.'" (Cumhuriyet, 27 Eylül 2012) "Halkın sanatçısıyım' diyen Neşet Ertaş'la halkı arasına son yolculukta protokol barajı girdi." (Cumhuriyet, 27 Eylül 2012)

İktidar-sanat ilişkisi teması çoğunlukla eleştirel içeriğe sahip ifadelerden oluşsa da övgü ifadeleri de vardır. Siyasi iktidarın özellikle Neşet Ertaş'ın cenazesi olmak üzere, Neşet Ertaş'ı

sahiplenişine dayanarak siyasi iktidarın takdir edildiği ifadeler de kullanılmıştır. “Kimi de ‘O sizin değil’ demeye getirdi ve vefatını fırsat bilip iktidar partisine yüklenmeye çalıştı. A hoyrat kardeşim, iktidar partisi ‘O sadece bizimdir’ deyip sahiplenmiyor ki, sadece üzerine düşeni yapıyor.” (Mehmet Şeker, 28 Eylül 2012, Yeni Şafak)

Son olarak Neşet Ertaş’ın ölümüyle ilgili ritüellere iştirak eden siyasilerin özel ilgi gördüğünü ifade etmek gerekir. Taziye mesajı yayımlamak, cenazeye katılmak gibi ritüellerle hangi siyasi temsilcilerin katıldığı hatta hangi siyasi temsilcilerin katılmadığı ele aldığımız gazetelerde özellikle belirtilmiştir. Bu gazetelerin neredeyse hepsinde cenazeye katılan siyasilerin uzun bir listesi verilmiştir. Siyasi temsilcilerin Neşet Ertaş ile ilgili verdiği mesajlar birden fazla olmak üzere gazetelerde yer bulmuştur. Bunlarla birlikte Erdoğan’ın merkezde olduğu haber ve ifadelerin öne çıktığı da söylenebilir. “Ertaş’ın cenazesine Başbakan Erdoğan’ın da katılacağı açıklandı.” (Yeni Şafak, 26 Eylül 2012) Sabah gazetesi Erdoğan’ı kastederek, Erdoğan’ın tabutu omuzladığı bir fotoğrafla da desteklenen sürmanşeti “TABUTA DA OMUZ VERDİ” (Sabah, 27 Eylül 2012) ve son olarak Erdoğan’ın cenazede yaptığı konuşmayı kasteden “BAŞBAKAN ERDOĞAN’DAN ERTAŞ’A HÜZÜNLÜ VEDA” (Sabah, 27 Eylül 2012) başlığıyla Erdoğan’ın cenazedeki varlığı çeşitli biçimlerde vurgulanmıştır.

Eleştiri ya da övgü içeren bu ifadelerden anlaşılıyor ki topluma mal olmuş bir ünlü olan Neşet Ertaş’ın ölümüne siyaset kayıtsız kalmamıştır. Siyasetçiler için Ertaş’ı sahiplenmek, cenazesine iştirak etmek hatta tabutu “omuzlamak” bireysel sorumluluk ifade etmenin ötesinde anlamlar ifade eder. Her şeyden önce Ertaş ile kurulan bağ, iktidarın hedef kitlesiyle bağ kurmanın aracı olarak görülmüştür. Sanatı üzerinden geniş kitlelerle bağ kurmuş olan Neşet Ertaş gibi sanatçılarla yan yana görünmek bile iktidar için anlamlıdır. Çünkü iktidarın devamlılığı için meşruiyetin devamlı olması gerekir. Meşru iktidarın sağlanmasının bir yolu da Ertaş gibi şahsiyetlerle ortaklıklar kurularak rızanın elde edilmesidir. Meşruluk yaratma çabası sanatçı yaşıyorken de gösterilebilir ama ölüm bunun için çok daha uygun koşullar yaratır. Çünkü ölüm çoğunlukla topluluk üyelerinin birbirlerine yaklaşma eğilimini açığa çıkarır. Dolayısıyla Neşet Ertaş’ın ölümü, gerek siyasi iktidarın eleştirildiği gerek siyasi iktidarın övüldüğü gerekse de siyasi iktidarın meşruluk yaratma adına girişimlerde bulunduğu iktidar ve sanat kavramlarının etkileşim içinde oldukları sosyal bir olay olmuştur.

4.1.6. Birlik ve Beraberlik

Veri analizinden elde edilen önemli temalardan biri de birlik ve beraberlik temasıdır. Bu temanın içeriğini, Neşet Ertaş’ın Türkiye’nin “ortak değer”i olduğunu ifade eden mesajlar ve bu mesajlara dayanarak toplumdaki birlik ve beraberliği güçlendirme çağrısı yapan mesajlar oluşturmaktadır.

Ünlü ölümünün ardından birlik ve beraberlik vurgusunun yapılması oldukça yaygındır. Topluma mal olmuş özellikle siyasetçi ve sanatçı olan ünlülerin ölümünden sonra onların toplumun ortak değeri olduğu sıklıkla vurgulanır. Süleyman Demirel'in ölümünden sonra da Neşet Ertaş'taki içerikten farklı olmakla birlikte, birlik ve beraberlik mesajları üretilmiştir. Ancak ölen her ünlünün ardından birlik ve beraberlik mesajları üretilmez. Hangi ünlü ölümünden sonra birlik ve beraberlik mesajı üretileceğini belirleyen birden fazla faktör olsa da en önemli faktör kişinin toplumun çoğunluğu tarafından olumlu duygu ve düşüncelerle anılıp anılmadığıdır. Bu çerçevede Neşet Ertaş'ın toplumun çoğunluğu tarafından sevilen bir sanatçı olması sebebiyle ölümünden sonra birlik ve beraberlik teması yoğun olarak işlenmiştir.

Birlik ve beraberlik teması bağlamında kullanılan ifadelerde öne çıkan kelimeler; Türkiye, ortak değer, değer, biz kelimeleri olmuştur. Öne çıkan bu kelimeler, Ertaş'ın toplumun ortak paydası olduğunu vurgulaması bakımından önemlidir.

Aşağıda toplumun farklı kesimlerinin Ertaş üzerinden verdiği birlik ve beraberlik mesajlarına bolca örnek verilmiştir. Bu örneklerin bir kısmında Ertaş'ın Türkiye için ifade ettiği önem, bir kısmında toplumda hitap ettiği kitlenin genişliği, bir kısmında ise toplumdaki etnik, dini, kültürel farklılıklara rağmen Ertaş'ın "birleştirici" yönü öne çıkmaktadır.

Neşet Ertaş'ın oğlu Hüseyin Ertaş babası için, "O Türkiye'ye mal olmuş biriydi. Türkiye'nin abisi, babası, kardeşiydi." (Cumhuriyet, 26 Eylül 2012), dönemin cumhurbaşkanı Abdullah Gül, "...en önemli kültür değerlerimizden biri..." (Cumhuriyet, 26 Eylül 2012), AGOS gazetesi genel yayın yönetmeni Rober Koptaş, "Bu ülkenin insanını 'biz' yapan ortak değerlerimizden biriydi." (Yeni Şafak, 26 Eylül 2012), Yeni Şafak gazetesindeki köşesinde Mehmet Şeker, "Türkiye'yi Türkiye yapan değerlerden biriydi Neşet Usta." (Yeni Şafak, 28 Eylül 2012), Ahmet Hakan, "Neşet Ertaş Türkiye'dir" başlıklı köşe yazısında "Velhasıl herkesin ama herkesin nefesidir Neşet Ertaş..." (Hürriyet, 27 Eylül 2012) ve son olarak Hürriyet gazetesi 26 Eylül 2012 tarihinde sürmanşet başlığında "Türkiye bir hazinesini kaybetti" (Hürriyet, 26 Eylül 2012) ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadelerin öne çıkan özelliği, Neşet Ertaş'ın toplum için ifade ettiği anlam ve önemi farklı biçimlerle belirtmesidir.

Şu iki ifade ise "7'den 70'e" denilerek Ertaş'ın toplumun geniş kesimlerini etkilediği vurgulanmıştır: "7'den 70'e her kesimin gönlünde taht kurmuş büyük saz ustası..." (Yeni Şafak, 26 Eylül 2012) "Ölümüyle 7'den 70'e tüm Türkiye'yi yasa boğan Ertaş..." (Hürriyet, 7 Ekim 2012)

Aşağıda Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinde Sadık Çelik ve Yılmaz Özdil'in Ertaş için yazdığı köşe yazılarından alıntı yapılmıştır. Bu ifadelerde ise Ertaş'ın tüm topluma seslendiği belirtilmiş ve Ertaş üzerinden farklılıklara rağmen toplumun benzerlikleri vurgulanmıştır. "Her türlü insanın türküsünü söyledi. Türk, Kürt, Alevi, sağ-sol, kır, kent, öteki, beriki..." (Sadık Çelik, Cumhuriyet, 28 Eylül 2012) "Alt kültürüz, üst kültürüz, etnik kökeniz, aynı sazın teliyiz filan da..."

‘Türkü söyler dillerimiz, ne güzeldir ellerimiz, bağlamada tellerimiz, türkü sever, türkü söyler, Türk’üm diyen’ demiyor muydu?’ (Yılmaz Özdil, Hürriyet, 26 Eylül 2012)

Birlik ve beraberlik teması bağlamında yer vereceğimiz son ifade, dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Neşet Ertaş’ın cenaze töreninde yaptığı konuşmadır. “İlahi ferman budur. Her nefis ölümü tadacaktır. Şu anda huzurunuzda çok değerli dostumuz, ağabeyimiz, kardeşimiz, ozanımız Neşet Ertaş musalla taşında. Bize nasihat ediyor. İşte ben de sizler gibi yaşadım, sazımda sözümde neyim var neyim yok hepsini ortaya koydum. Örnek olacak şeyler söyledim ve bir çizgi ortaya koydum. İşte ben de şimdi o emanet olan nefsimi sahibine teslim ettim. Bu birlik ve beraberlik dünyasında üstat mahlas olarak kullandığı dikkat edilirse hep ‘Garip’ ifadesini kullanmıştır, Neşet Ertaş’ı değil. Çünkü o bu yalan dünyaya da garip olarak bakıyordu. Garip geldik garip gideceğiz. Hepimiz aslında garibiz. Yani trilyonlar, makamlar, mevkiiler hepsi boş. Gidilecek olan yer bellidir, iki metre küp toprak. Bu kabirde aslına döneceksin. Çünkü biz topraktan geldik, yine toprağa döneceğiz. Çeşitli toplantılar vesilesiyle üstatla bir arada olduk. Onun duyguları Anadolu’nun bir sesi oluşu, Çiçek Dağı’nın bir sesi oluşu bize de farklılıklar sundu. Ben artık bu sazın susmasından öte inşallah devamını da yetiştirdiklerinden umutluyum. O birliğe, o beraberlik çağrısına çok ihtiyacımız var. Ailesinin milletimizin başı sağolsun diyorum. Yolun açık olsun diyorum usta. Allah’a emanet ol.” (Recep Tayyip Erdoğan, Hürriyet, 27 Eylül 2012) Erdoğan’ın yaptığı bu konuşmada birlik ve beraberlik ifadelerinin çok fazla yer aldığını görüyoruz. Erdoğan, Ertaş’ı “ağabeyimiz, kardeşimiz, ozanımız” ve “Anadolu’nun bir sesi” olarak tanımlamış “bu birlik ve beraberlik dünyası”, “hepimiz aslında garibiz” ifadelerini kullanmış ve son olarak da “o birliğe, o beraberlik çağrısına çok ihtiyacımız var” diyerek Ertaş üzerinden birlik ve beraberlik mesajı vermiştir.

4.1.7. Sanat Sorunları

Neşet Ertaş ile ilgili temalardan biri de sanat sorunlarıdır. Bu başlıkta iki şeyden bahsedilebilir: Türkiye’de sanata ve sanatçıya verilen değer ile ilgili tartışmalar ve Telif Hakları Kanunu ile ilgili tartışmalar. İlki genel bir sorunla ilgiliyken ikincisi daha özel bir sorunla ilgilidir.

Ölen kişi ardından, ölenin etkide bulunduğu sosyal grup, ölenin şahsında genel bir muhasebeye girer. Özellikle ölen kişi Neşet Ertaş gibi toplumun önemli kesimi tarafından sevilen biri olduğunda bu muhasebe daha güçlü olabilir. Bu muhasebe aracılığıyla toplum kendini gözden geçirebilir, gerekirse kurallarını yeniden düzenleyebilir. Aslında bu süreç herhangi bir ölüm olayında da gözlemlenebilir. Ölen kişinin ardından ölenin yakınları olası eksik ve yanlışları gözden geçirir. Muhasebe sonucunda önemli bir kusur tespit edilmezse vicdan rahattır ve yas süreci belli bir süre sonra sağlıklı bir şekilde sonlandırılır. Ancak ölmüş olana

karşı önemli bir kusur yapıldığı düşünülürse, önce vicdan azabı çekilir ve sonra aynı kusurların bir başkasına yapılmaması kararı alınır. Toplumun muhasebesi ile ölenin yakınlarının yaptığı muhasebe arasındaki en önemli fark ikincisinde psikolojik faktörlerin ilkine göre daha baskın olmasıdır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Ertaş sanat yaşamının büyük kısmında telif hakları ile ilgili ciddi sorunlar yaşamış olsa da ve bu sorunlar biliniyor olsa da Ertaş'ın ölümüyle birlikte telif hakları sorunu yeniden gündeme gelmiştir.

Neşet Ertaş'ın çok fazla korsan albümü çıkmış, telif hakları kanunundan kaynaklı ciddi sorunlar yaşamıştır. Ertaş bu sorunu, 2000'lerde Almanya'dan Türkiye'ye dönmesinden sonra kısmen çözebilmiş olsa da yaşamının büyük kısmında bu sorunu yaşamıştır. Kendisinin de farklı röportajlarda ifade ettiği bu mağduriyet, hem yapımcısı "Kalan Müzik"in sahibi Hasan Saltık hem de birçok meslektaşı tarafından ölümünden sonra ifade edilmiştir. Telif hakları sorununa birden fazla kez değinmekle birlikte Hürriyet ayrıntılı ele almıştır. 27 Eylül 2012 tarihli Hürriyet gazetesinde Aslan Batur'un konuyla ilgili bir haberine yer verilmiştir. Batur, "HAKLARI KORUNSA ELVİS KADAR KAZANIRDI" başlığıyla sürmanşet haberinin altında yer verilen haberinin devamında Ertaş'ın ölümüyle birlikte telif hakları sorunun gündemleşme sürecinden bahsetmiştir. "...Neşet Ertaş'ın ölümü, 'Sanatçılar Türkiye'de hakettikleri telifleri alabiliyor mu' tartışmasını yeniden gündeme getirdi. Ünlü Türkücü Arif Sağ'ın, önceki gün katıldığı bir televizyon programında, 'Neşet Ertaş devletten alacaklı gitti. Çünkü devlet telif haklarıyla sanatçısını korumadı' açıklamasının ardından merhum sanatçının hayatı boyunca telif haklarından mahrum kaldığı ortaya çıktı. Müzik Yapımcıları Birliği (MÜYAP) Yönetim Kurulu Başkanı Bülent Forta ve Ertaş'ın yapımcısı Hasan Saltık da telif hakları konusunda daha sıkı uygulamalara geçirilmesi gerektiğine işaret etti. Forta, şunları söyledi: "...Türkiye'deki telif hakları cıvıllığı Ertaş'ı da kurban etti." Bu haberden iki gün sonra yine Hürriyet gazetesinde Aslan Batur'un aynı konuyla ilgili başka bir haberine yer verilmiştir. "Neşet Ertaş sayesinde telif yasası değişiyor" başlıklı haberde önceki haberden sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın harekete geçtiğini ve 'Telif Hakları Yasası', 50.maddesinde yapılan değişikliklerle 1,5 ay içerisinde Başbakanlığa sunulacağını bildiriyor."

Ertaş'ın ölümünde ele alınan telif hakları sorunuyla birlikte Türkiye'de sanata ve sanatçıya verilen değer de tartışılmıştır. Bu ifadelerin en temel ortak özelliği ifadelerin serzeniş ve eleştiri içermesidir. Özellikle sanatçıların Ertaş için verdiği mesajlarda bu görülebilir. Sanatçı Cem Davran, Ertaş için yazdığı twitter mesajında kullandığı "Bu ülkede sanatçı sahipsizdir" ifadesiyle Birgün gazetesinde Selen Doğan, Ertaş'ı kastederek "Hani başka bir yüzyılda, başka bir coğrafyada yaşasaydı tarihe adı kocaman yazılır, eserleri kapışılırdı. Ne ki sanatın tali bir uğraş diye görüldüğü bir ülkeye doğmuştu" ifadesi buna örnek gösterilebilir.

Görüldüğü gibi Neşet Ertaş'ın ölümü çerçevesinde yürütülen tartışmalar, yasaları bile değiştirebilme gücünü açığa çıkarmıştır. Ölümle ortaya çıkan değişim potansiyeli yasa gibi

formel alanları içebileceği gibi formel olmayan alanları da içerebilir. Ertaş gibi ünlülerin ölümüyle birlikte toplum bazı alanlarda kendini yeniden düzenleyebilme olanağı yakalamaktadır. Bu yeniden düzenleme de çoğunlukla ölenin temsil ettiği kurum, bu Neşet Ertaş için sanat kurumudur, üzerinden gerçekleşmektedir.

4.1.8. Yoksulluk

Neşet Ertaş'ın hem yaşam öyküsü hem de türküleri göz önüne alındığında yoksulluk temasının önemli olduğu görülür. Neşet Ertaş üzerinde etkili olan yoksulluk kavramı Ertaş'ın ölümünde vurgulanan bir başka önemli kavram olmuştur.

Yoksulluk temasına dair ifadeler karşılığını öncelikle “garip” ifadesinde bulmaktadır. Ertaş tüm eserlerinde ilk günden itibaren babası Muharrem Ertaş'ın tavsiyesiyle garip mahlasını kullanmıştır. Neşet Ertaş bunu şöyle anlatır: “Soyadı yokken bize ‘garipler’ derlermiş. Gerçekten de biz garip, yani ezilmiş, hor görülmüş, abdal diye nitelendirilmiş, aşağılanmışızdır. İşte oradan kaldı. Türkülerimin içinde garip adı geçer” (Tokel, 2012:163). Her ne kadar garip kavramının ortaya çıkışında yoksulluk temel çıkış noktası olsa da garip ifadesine farklı bir anlam daha yüklenmiştir. Garip ifadesine yüklenen diğer anlam, bu kelimenin sözlükteki karşılığıyla paraleldir. Garip kelimesinin sözlükteki karşılığı *gurbette yaşayan* demektir (TDK, 2016). Neşet Ertaş'ın yaşam öyküsüne bakıldığında gurbet kavramının da önemli olduğu görülebilir. Yaşamının birçok döneminde gurbeti deneyimlemesi sebebiyle garip ifadesi yoksulluk ve gurbet anlamları üzerinden ele alınmıştır.

Neşet Ertaş'ın ölümüyle ilgili gazetelerde yer alan haber ve yazılarda yoksulluk temasının, garip ifadesiyle ele alınmasının yanında Ertaş'ın yoksulluğunu belirten ifadelerle de ele alınmıştır. Bu ifadelerden bazıları şunlardır: “Gariplik, yetimlik, öksüzlük, dertlilik onun içine öylesine işlemiştir ki en oynak, en kıvrak, en ritmik havalarının içine bile derin bir keder, dokunaklı bir hüznün, insanın işleyen bir acı sızardı...” (Ahmet Hakan, Hürriyet, 26 Eylül 2012) “Kendisi garipti. Garibin yanında yer aldı.” (Kubat, Yeni Şafak, 27 Eylül 2012) “Köy köy, kasaba kasaba düğün-derneklerde saz çalıp hayatta kalma mücadelesi verdi baba-oğul.” (Hürriyet, 26 Eylül 2012) “1950’lerin ortalarına kadar babasıyla birlikte kuru ekmek karşılığı çalıştılar.”, “Ve ekmek derdinde, iş derdinde, aş derdindeki Anadolu göçmenleri kervanına katıldı.” (Sadık Çelik, Cumhuriyet, 28 Eylül 2012)

Yoksulluk teması bağlamında ele alacağımız iki metin daha vardır. Bunlar daha spesifik mesajlar içerdiğinden ayrı olarak ele alınmıştır. Bunlardan ilki dönemin başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın Neşet Ertaş'ın cenaze töreninde yaptığı konuşmadır. Bu konuşmanın farklı cümlelerinde yoksulluk temasına ilişkin vurgular olduğundan konuşmanın uzunluğu pahasına tamamına yer verilmiştir. (Bu metne “Birlik ve Beraberlik” temasında da başvurulmuştur.) “İlahi

ferman budur. Her nefis ölümü tadacaktır. Şu anda huzurunuzda çok değerli dostumuz, ağabeyimiz, kardeşimiz, ozanımız Neşet Ertaş musalla taşında. Bize nasihat ediyor. İşte ben de sizler gibi yaşadım, sazımda sözümde neyim var neyim yok hepsini ortaya koydum. Örnek olacak şeyler söyledim ve bir çizgi ortaya koydum. İşte ben de şimdi o emanet olan nefsimi sahibine teslim ettim. Bu birlik ve beraberlik dünyasında üstat mahlas olarak kullandığı dikkat edilirse hep 'Garip' ifadesini kullanmıştır, Neşet Ertaş'ı değil. Çünkü o bu yalan dünyaya da garip olarak bakıyordu. Garip geldik garip gideceğiz. Hepimiz aslında garibiz. Yani trilyonlar, makamlar, mevkiler hepsi boş. Gidilecek olan yer bellidir, iki metre küp toprak. Bu kabirde aslına döneceksin. Çünkü biz topraktan geldik, yine toprağa döneceğiz. Çeşitli toplantılar vesilesiyle üstatla bir arada olduk. Onun duyguları Anadolu'nun bir sesi oluşu, Çiçek Dağı'nın bir sesi oluşu bize de farklılıklar sundu. Ben artık bu sazın susmasından öte inşallah devamını da yetiştirdiklerinden umutluyum. O birliğe, o beraberlik çağrısına çok ihtiyacımız var. Ailesinin milletimizin başı sağolsun diyorum. Yolun açık olsun diyorum usta. Allah'a emanet ol." (Hürriyet, 27 Eylül 2012) Erdoğan bu konuşmada Ertaş'ın garip mahlasını ön plana çıkararak "trilyonlar, makamlar, mevkiler hepsi boş" ifadesiyle Ertaş'ın yaşadığı yoksulluk üzerinden önemli genellemeler yapmıştır. Ölümün elde edilebilecek tüm maddi varlığı sıfırlayacağı ve bu sebeple maddi varlığın anlamsızlığı vurgulanmıştır. Böyle bir genelleme için yoksulluğu ön planda olan Neşet Ertaş "uygun" bir örnek olmuştur.

Yoksulluk teması bağlamında ayrıca ele alacağımız ikinci metin, 28 Eylül 2012 tarihli Sabah gazetesinde Hasan Bülent Kahraman'ın yazısıdır. Tamamı Neşet Ertaş'a ayrılan köşe yazısının bazı yerlerinde yoksulluk ile ilgili önemli ifadeler kullanılmıştır. "...'dökülen' bir pantolon, üstünde yoksul bir gömlek", "1971 miydi, tam hatırlayamıyorum. Siyah beyaz TRT televizyonuna bir gece bir garip, yoksul adam çıktı" ifadeleriyle yazar Ertaş'ın yoksulluğu vurgulayarak, Ertaş ve yoksulluk ile ilgili şu belirlemede bulunmuştur: "Baba-oğul gerçekten son abdallardı. Köy köy, hane hane gezen sazcular, sözcüler, köçekler şimdi de vardır ama artık farklı bir Türkiye'deyiz. 1930'larda doğmuş bir insanın ülkesinde değiliz, o **yoksulluk** yok artık, ülkeyi kavuran. Büyük bir gerçek bu yaşadıkları yoksulluk ama daha fazla ilgimi çeken şey Ertaş'ın ölene kadar dilinden düşürmediği aşk ve aşk acısı." (Hasan Bülent Kahraman, Sabah, 28 Eylül 2012) Görüldüğü gibi Ertaş'ın ölümü sadece kendisinin konuşulduğu bir olayla sınırlı kalmamıştır. Bir yandan Ertaş tanımlanırken bir yandan da cümle aralarında da olsa Türkiye'nin yoksulluğuna ilişkin ifadelere de rastlıyoruz. Örneğin, "1930'larda doğmuş bir insanın ülkesinde değiliz, o yoksulluk yok artık, ülkeyi kavuran" ifadesiyle 1930'lar ile günümüz Türkiye'sinin yoksulluk bakımından farklı olduğu belirlemesinin yapıldığını görüyoruz. Böylelikle yoksulluk temelinde, hem Ertaş'ın yaşadığı yoksulluk tanımlanırken hem de Türkiye'de yoksulluğa ilişkin ifadelerin yer aldığını görüyoruz.

Sonuç olarak dikkat çeken önemli bir nokta söz konusudur: Neşet Ertaş'ın ölümünde yoksulluğun sık ifade edilmiş olmasına rağmen bu ifadeler çoğunlukla Ertaş'ın yaşadığı yoksulluğu tarif eden ifadeler olmuştur. Ancak ünlü ve önemli bir sanatçı olarak kabul edilen Neşet Ertaş'ın, Türkiye'de sanata ciddi katkılarının olduğu konusunda da yaygın konsensüs olmasına rağmen, Ertaş'ın neden yoksul yaşadığı hatta neredeyse neden yoksul öldüğü konusu neredeyse hiç konuşulmamıştır. Kahraman'ın "Büyük bir gerçek bu yaşadıkları yoksulluk ama daha fazla ilgimi çeken şey Ertaş'ın ölene kadar dilinden düşürmediği aşk ve aşk acısı" ifadesi bunun gizli bir itirafı gibidir. Hâlbuki Ertaş'ın, Tokel (2012) ile yaptığı röportajda kullandığı şu ifadeler "dilinden düşürmediği aşk ve aşk acısı" ile yoksulluk arasındaki bağa işaret eder: "Gezdiğim köylerde âşık olduğum kızlar Türk kızlarıydı, aşkını unutamadığım onlardı; onlar için gezmiştim. Ben Kerem oldum, Mecnun da oldum, 15-16 yaşlarıma gelinceye kadar o atalar yüreğimde sönmüyordu. Memleketimizde bizi 'abdâl' olarak görürler, memleketimizin en aşağılayıcı kelimesi Abdal ile Cingan'dır... Kaçınıcı sınıf insan görülüyorsa... Bize kız vermezlerdi. Yani Türkler abdala kız vermezlerdi. O günden bu yana yarım asır geçti, şimdi veriyorlar mı, vallaha duymadım" (Tokel, 2012:155). Neşet Ertaş'ın çektiği aşk acısıyla kendi deyimiyle "abdallığı" arasındaki bu bağa rağmen Kahraman'ın ilgisini çeken Ertaş'ın yoksulluğundan çok "dilinden düşürmediği aşk ve aşk acısı" olmuştur.

4.1.9. Muhafazakârlık

Neşet Ertaş'ın ölümünden sonra gazetelerde çıkan haber ve yazıların incelenmesiyle ulaşılan bir diğer tema muhafazakârlıktır. Ertaş'ın ölümünden sonra Muhafazakârlık teması çok yaygın ele alınmamakla birlikte bu temaya, Hürriyet gazetesi yazarı Yılmaz Özdil'in ve Yeni Şafak gazetesi yazarı Mehmet Şeker'in köşe yazılarındaki ifadelerde rastlanmaktadır. Özellikle 26 Eylül 2012 tarihli Hürriyet gazetesinde Yılmaz Özdil'in Neşet Ertaş ile ilgili yazdığı yazıda muhafazakârlık temasına bolca değinilmiştir. Yazıda Özdil, Neşet Ertaş'ın türkü sözlerine dayanarak muhafazakârlığı eleştirmiştir. "'Seviştüğimde mutlu olurum, sevgisiz imanı nasıl bulurum, böyle inandım böyle bilirim, sevişmek ibadettir sevgi imandır' diyordu mesela... El ele tutuşup parkta oturan gençlere bile fuhuş diyorsan hala." "Rakı'ya bira'ya karşıysan...'Aman yârim gez de gel, sarhoşum ben çözemem, düğmelerin çöz de gel'i nerenle dinledin birader? 'Atım araptır benim, yüküm şaraptır benim', Fransızlara mı söyledi?"

Özdil, aynı köşe yazısında yine Neşet Ertaş'ın türkülerine dayanarak Türkiye'de önemli bir tartışma konusu olan türban meselesine de değinmiştir. "'Küpeleri ağır düşer kulaktan, zülüfleri tel tel etmiş yanaktan...' E hani türban?" diyerek türbanın Türkiye toplumuna uygun olmadığını ima eden Özdil'e yine Ertaş'ın türkü sözlerine dayanarak Yeni Şafak gazetesi köşe yazarı Mehmet Şeker itiraz etmiştir. "'Zülûf dökülmüş yüze' parçasından hareketle 'Hani

türban?’ diye sormak neyin nesi? Bir başka yerde de ‘Açma zülüflerin yellere karşı’ diyor. Nolcak şimdi? Çekiştirmeyi boş ver de ‘Gel gizli gizli’ ne demektir, sen bunun üzerine düşün biraz.” (Mehmet Şeker, Yeni Şafak, 28 Eylül 2012)

Sonuç olarak çok yaygın geçmese de muhafazakârlık konusu Neşet Ertaş’ın ölümü üzerinden gündemleşmiştir. Neşet Ertaş’ın türkülerine dayanarak Türkiye’de mevcut olduğuna inanılan muhafazakâr yaşam pratikleri eleştirilmiş ve bunların Türkiye toplumunun temel özelliği olmadığı ima edilmiştir. Ve her ikisi de Ertaş’ın türkülerine dayanarak kendi kişisel yorumlarını ekleyen köşe yazarları Yılmaz Özdil ve Mehmet Şeker, Ertaş’ın ifade ettiği ya da Ertaş’tan anladıkları üzerinden çatışma yaşamışlardır.

4.2. Süleyman Demirel ile İlgili Bulgular

4.2.1. Kimlik

Süleyman Demirel’in ölümünün incelenmesiyle oluşturulan temalardan biri kimliktir. Neşet Ertaş’ın ölümünde de kimlik temasına ulaşılmıştı. Ertaş’ta da belirttiğimiz gibi kimlik kavramına ilişkin farklı yaklaşımların farklı anlamları vardır. Bizim oluşturduğumuz kimlik teması sözlük anlamına çok yakındır. TDK(2017) kimliği, “toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü” olarak tanımlar. Bir insanı tanımlayacak çok fazla belirti, nitelik ve özellik kategorisi olmakla birlikte Demirel için toplumsal ve siyasi kimlik ile ilişkili ifadeler ön plana çıkmıştır.

Hem Neşet Ertaş hem de Süleyman Demirel’in ölümünde kimlik temasına ulaşılmış olmasından çıkarılabilecek en temel sonuç; toplumun, toplumsal varlık olarak insanı ölümüyle birlikte tanımlama ihtiyacının belirginleşmesidir. Ölen kişinin hangi sıfatlarla anıldığı, hangi toplumsal ve siyasi kimliklerle bilindiği gibi sorular etrafında gerçekleşen tanımlama süreci, bu sorulara verilen yanıtlarla şekillenmektedir. Demirel için kullanılan sıfatlar bu sorulara verilen cevapların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu sıfatlar aracılığıyla toplum Demirel’i belli toplumsal ve siyasi kategorilere yerleştirmiştir. Demirel’in sıfatlarıyla ilgili kullanılan ifadeler incelendiğinde toplumun Demirel’i nasıl tanımladığına ilişkin önemli ipuçları elde edilebilir.

Süleyman Demirel için en yaygın kullanılan sıfatlar şunlardır: “Baba”, “Barajlar Kralı”, “Morrison Süleyman”, “Çoban Sülü”dür. “Türk toplumu kendisini ilginç üç sıfatla andı. Bunlardan ilki, ‘Barajlar Kralı’; ikincisi, ‘Çoban Sülü’ ve üçüncüsü de ‘Baba’ sıfatıydı. İlk sıfatı siyasete atılırken Hürriyet gazetesi tarafından kamuoyuna sunuldu. İkinci sıfatını da başbakan olduktan sonra, bir yazı dizisindeki gazeteci Ergin Konuksever kullandı. ‘Baba’ sıfatı da, yaşamının son 25 yılında tüm Türk halkı tarafından benimsendi. Bu son sıfatın simgesi ise elinden hiç bırakmadığı fötr şapkası idi.” (Hürriyet, 22 Haziran 2015)

Süleyman Demirel'in ölümünü incelediğimiz gazetelerde Demirel'in en fazla tekrarlanan sıfatı babadır. Siyasetçiler, sanatçılar, sivil toplum kurumlarının temsilcileri, köşe yazarları tarafından yaygın olarak ifade edildiğini görüyoruz. "BABA'YA SON VEDA" (Sabah, 21 Haziran 2015). "Türkiye 'Baba'sını kaybetti" (Selahattin Duman, Hürriyet, 18 Haziran 2015). "Sevgili 'Baba'mızı kaybettik" (İbrahim Tatlıses, Hürriyet, 18 Haziran 2015). "Türkiye'nin 'Baba'sız İlk Babalar Günü" (Cumhuriyet, 21 Haziran 2015). "Demirel için Ankara'ya İslamköy ekmeği gönderen fırıncı Hasan Taşyan, 'O bizim babamızdı' dedi." (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015). "Kurtar bizi baba" (Yeni Şafak, 18 Haziran 2015).

Görüldüğü gibi toplumun farklı kesimleri Demirel için baba ifadesini kullanmıştır. Demirel için baba ifadesi Demirel'in siyasi yasaklı olduğu dönemden sonra yaygınlaşmıştır. Tekrar siyasete dönüşü, "Kurtar bizi baba" ifadesiyle kampanyaya dönüştürülmüştür. Baba ifadesi her ne kadar birden fazla anlam içerse de Demirel için öne çıkan anlam "kurtarıcı" olmuştur.

Süleyman Demirel için kullanılan bir diğer önemli ifade ise Barajlar Kralıdır. Bu sıfat Demirel'in siyasete atılmadan önceki dönemine dayanır. Demirel'in siyasete girmeden önce DSİ (Devlet Su İşleri) Genel Müdürü olduğu dönemde yaptığı icraatlara dayanarak Hürriyet gazetesi tarafından kullanılmıştır. Barajlar Kralı ifadesi aynı zamanda Demirel'in *kalkınmacı* yönüne vurgu yapması bakımından da önemlidir. (Kalkınmaya dair ifadelere "cumhuriyet" temasında değinilecektir.)

Morrison Süleyman sıfatı da Barajlar Kralı gibi Süleyman Demirel'in siyaset öncesi dönemine dayanır. "Süleyman Demirel, Eisenhower Vakfı'nın bursunu kazanıp ikinci kez ABD'ye gitti. Askerlik nedeniyle DSİ'yi bıraktı. Bu sırada 27 Mayıs darbesi geldi. Darbe sonrasında bir süre serbest mühendislik ve müteahhitlik yaptı, ODTÜ'de öğretim görevlisi olarak çalıştı. Boğaz Köprüsü'nün ilk projesini hazırlayan ABD'nin uluslararası mühendislik ve müteahhitlik firması Morrison Knudsen'in Türkiye temsilciliğini üstlendiği için 'Morrison Süleyman' diye anıldı." (Sabah, 18 Haziran 2015)

Morrison Süleyman, Demirel'in sıfatları arasında olumsuz anlamda kullanılan tek sıfat olması bakımından önemlidir. Bu sebeple özellikle Demirel'i eleştirenlerin tercih ettiği bir sıfat haline gelmiştir. Hatta bazı yerlerde bir çeşit aşağılama ifadesi olarak kullanıldığını da görmek mümkündür. "28 Şubat'ta bir Demirel çıktı ortaya. Aman Allah'ım. Tam bir Morrison! Adı Süleyman demezsin, o kadar soğuk, o kadar ecnebi." (Yusuf Ziya Cömert, 22 Haziran 2015)

Demirel'in önemli bir diğer sıfatı olan Çoban Sülü, Demirel'in çocukken çobanlık yapmasına dayandırılır. "Çocukluk yıllarında yaptığı çobanlık, siyasete atıldığında lakabı oldu: 'Çoban Sülü'." (Hürriyet, 18 Haziran 2015)

Çoban Sülü, çoğunlukla "çocukken çobanlık yapmış birinin bile cumhurbaşkanı olabileceği" vurgusunu ön plana çıkarmak amacıyla kullanılmıştır. "Köylülükten gelen bir

Cumhuriyet çocuğunun Atatürk'ün Çankaya'daki koltuğuna oturmasının en veciz ifadesi bu değil miydi?" (Rıdvan Akar, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015). (Çoban Sülü sıfatı cumhuriyet vurgusunu da içerdiğinden "cumhuriyet" temasında da ele alınacaktır.)

Çoban Sülü sıfatının abartıldığını düşünenler olduğu gibi bu ifadenin Morrison Süleyman ifadesinin olumsuz anlamına alternatif olarak öne çıkarıldığını düşünenler de vardır. Örneğin bu konuda Akar'ın yorumu dikkat çekicidir: "Demirel'in teyzesi Kübra Turgut'a bakılırsa o çobanlık biraz abartılmıştı. Zira ailesinin yemek için ayırdığı ahırdaki 5-10 koyunu eylemişti (oyalamıştı). 'Çobanlığının hepsi o kadardı!'" (Rıdvan Akar, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015). Benzer bir yorum Uluç tarafından da yapılır. Uluç şöyle yazar; "Demirel'in Amerikancı olduğu algısını vermek için ona 'Morrison Süleyman' adını taktılar. Manşetlere çıktılar... Sonra, Demirel'in fevkalade başarılı Halkla İlişkiler uzmanları devreye girdi. Müthiş bir çalışma yaptılar... Morrison Süleyman adının silip 'Çoban Sülü'yü yerleştirdiler. 'Amerikan uşağı' gitti, çobanlıkla başlayıp, ülkenin 1 numarası olmayı başaran 'Anadolu Çocuğu' imajı beyinlere kazındı." (Hıncal Uluç, Sabah, 18 Haziran 2015)

Demirel'in sıfatları üzerinden Demirel bazen eleştirilmiş bazen de övülmüştür. "Kimine göre Çoban Sülü, kimine göre Mason, kimine göre Morrison Süleyman, kimisine göre de 'Baba' idi." (Yaşar Süngü, Yeni Şafak, 21 Haziran 2015)

Sadece sıfatlar üzerinden bir değerlendirme bile yapıldığında toplumu anlamak adına önemli veriler elde edilebildiği görülmektedir. Sıfatların öne çıkan vurgusu ve sıfatların olumlu ya da olumsuz olup olmadığına bakılarak Demirel şahsında toplumun neyi değerli bulduğu ya da neyi değersiz bulduğuna dair yorum yapılabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Morrison Süleyman genellikle olumsuz bir anlam taşımakla birlikte öne çıkardığı vurgu; yorumlamaya göre değişmekle beraber "ABD, Batı veya emperyalizmle" ilişkili olma değersiz görülürken Çoban Sülü taşıdığı olumlu anlamla birlikte öne çıkardığı "köylülük, yoksulluk, cumhuriyet" gibi anlamlar değerli görülmüştür. Dolayısıyla Demirel'in ölümüyle beraber sıfatlarının gündeme gelmesi ve bunların tekrardan ele alınması toplumu okumaya yardımcı olacak veriler elde etmemizi sağlayabilir.

4.2.2. Devlet

Uzun siyaset yaşamının önemli kısmını devletin zirvesinde geçiren bir siyasetçi olarak Süleyman Demirel'in ölümünde devlet sıklıkla ifade edilen kelimeler arasında olmuştur. Demirel üzerinden doğrudan devlet vurgulanmış, devletin bütün organlarıyla cenazeyi sahiplenışı öne çıkarılmış ve Yeni Şafak gazetesinde bazı köşe yazılarında sınırlı olmak üzere *müesses nizam* kavramı üzerinden devletle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca "devlet adamı", "devlet büyüğü" gibi devleti vurgulayan ifadeler sıklıkla kullanılmıştır. "Türkiye, büyük bir devlet

adamını, siyaset adamını kaybediyor, Allah rahmet eylesin.” (Abdullah Gül, Yeni Şafak, 20 Haziran 2015) “‘Devlet adına’ konuşma yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan da Demirel’in gerçekten kendisine has tarzı olan bir devlet adamı olduğunu vurguladı.” (Hürriyet, 20 Haziran 2015) “Devlet adamlığını ondan öğrendik” (Kılıçdaroğlu, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015) “Değerli devlet büyüğümüz” (Sabah, 18 Haziran 2015). Gül, Erdoğan, Kılıçdaroğlu gibi önemli siyasi temsilcilerin mesajlarında devlet adamı vurgusu öne çıkmıştır.

Süleyman Demirel’in ölümüyle üç günlük ulusal yas ilan edilerek Meclis’te devlet töreni yapılmıştır. Resmi devlet töreniyle ilgili gazetelerde yer alan yazılarda, devletin Demirel’in cenazesini sahiplendiği vurgulanmış ve törendeki resmi ritüellere ilişkin birçok ayrıntıya yer verilmiştir. Haberler eşliğinde verilen fotoğraflarda devletin zirvesinin ön planda olduğu kareler tercih edilerek cenazenin devlet tarafından sahiplenildiği vurgusu pekiştirilmiştir. Devletin Demirel’in cenazesini sahiplendiğine dair bazı ifadeler şunlardır: “ANKARA’YA DEVLET TÖRENİYLE VEDA” (Sabah, 20 Haziran 2015). “DEVLET UĞURLADI” (Sabah, 20 Haziran 2015). “Devlet törende” (Yeni Şafak, 20 Haziran). “Sahibi devlet” (Yeni Şafak, 20 Haziran 2015). “Türk Yıldızları götürdü” (Hürriyet, 20 Haziran 2015). “81 il 185 camide mevlit” (Hürriyet, 3 Temmuz 2015). Yapılan devlet töreni, ulusal yas ilan edilmesi, bayrakların yarıya indirilmesi, yurtdışındaki resmi temsilciliklerde taziye defterinin açılması sıklıkla belirtilerek devletin cenazeyi sahiplendiği mesajı işlenmeye devam edilmiştir. “Üç günlük yas ilan edildi, bayraklar yarıya indi.” (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

Demirel’in defnedildiği anıt mezara ilişkin ifadeler de öne çıkmıştır. Bu ifadelerin en önemli ortak özelliği, anıt mezarın büyüklüğünün vurgulanmasıdır. “Anıtkabir’den sonra en büyük mezar” (Sabah, 18 Haziran 2015).

Devlet teması bağlamında buraya kadar olumlu içeriğe sahip ifadelere yer verdik. Ancak bu tema kapsamında olumsuz içeriğe sahip ifadeler de vardır. Bu ifadeler, *müesses nizam* kavramı ekseninde Demirel-devlet ilişkisine getirilen eleştirilerdir. Bu yönlü eleştirilere sadece Yeni Şafak gazetesinde birkaç köşe yazısında karşılaşılmıştır. Örneğin; “Demirel müesses nizam olarak gördüğü her şeye son derece hassas ve itaatkârdı. Bundan bir milim şaşmak bile felaketti gözünde. Belki de farketmediği şey, müesses nizamın da kendisi gibi ihtiyarladığı gerçeği idi.” (Abdullah Muradoğlu, Yeni Şafak, 21 Haziran 2015). “Bu Demirel 1990’larda karşımıza müesses nizamın baş restoratörü olarak geldi. 12 Eylül rejimini eleştiren ve demokratik açılım öngören bütün sözlerini unuttu. Dirayetsiz hükümetler kurdu. Kirli yapılar, memlekette bütün fütursuzluğu ile cirit attı.” (Süleyman Seyfi Ögün, Yeni Şafak, 22 Haziran 2015). “Demirel inandığı devlet temelinden taviz vermeden sivilleşmeye daha fazla yer açmaya çalışmış ve kendi içinde ‘tutarlı’ bir yol izlemişti. Bu tutarlılık, halka değil müesses nizama bağlı haliyle, zihniyet anlamında ondan kopuktu. Demirel bu eksik halkayı hizmet ve retorikte tahkim etmeye çalıştı.” (Markar Esayan, Yeni Şafak, 25 Haziran 2015).

4.2.3. Siyaset

Süleyman Demirel için oluşturulan temalardan biri siyasettir. Demirel'in bir siyasetçi olması, siyaset kelimesinin sık kullanılmasının en temel sebebidir. Çoğunlukla Demirel'i nitelemek için "siyaset adamı", "siyaset duayeni" gibi ifadeler kullanılmış ve Demirel'in Türkiye siyasetindeki önemi belirtilmiştir. Siyaset temasına, genel anlamda siyasete dair ifadeler ve siyaset açısından Demirel'in önemini belirten ifadeler dahil edilmiştir. Ancak Demirel'in ölümünde siyaset çok daha güçlü bir noktadadır. Süleyman Demirel ile ilgili temalar arasında yer alan "darbeler", "koalisyonlar", "güncel siyaset" gibi temalar siyasetle ilgilidir. Dolayısıyla siyaset kavramı Demirel'in ölümünde başat bir kavram olsa da siyaset teması başlığında içerik sınırlı tutulmuş ve söz konusu spesifik konular ayrı temalar olarak değerlendirilmiştir.

Siyaset kelimesi ekseninde Demirel için kullanılan bazı ifadeler şunlardır: "Siyasetin duayeni" (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015). "Türk siyasetinin asırlık çınarı" (Hürriyet, 18 Haziran 2015, baş sağlığı mesajı). "Siyasetin hafızası" (Yeni Şafak, 18 Haziran 2015). "Türk siyasetinin simge ismi" (Sabah, 17 Haziran 2015). "Kendine özgü üslubu ve uzun siyasi yaşamında ülkemize verdiği hizmetlerle hep hatırlanacak bir siyaset adamıydı." (Ahmet Davutoğlu, Birgün, 18 Haziran 2015). "Demirel, Türk siyasi yaşamında önemli bir iz bırakmıştır." (TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015). "Türkiye büyük bir devlet adamını, siyaset adamını kaybediyor, Allah rahmet eylesin. Türk siyasi tarihinin en önemli isimlerinden birisidir." (Abdullah Gül, Cumhuriyet, 20 Haziran 2015). "Siyasetimizin çok önemli bir kaybıdır. Herkes O'nu siyasetin babası kabul etti." (Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) Genel Başkanı Bendeve Palandöken, Hürriyet, 18 Haziran 2015). "...Demirel'in serüveni pek çok açıdan Türk siyasetinin serüveniyle özdeşdir." (Ali Bayramoğlu, Yeni Şafak, 18 Haziran 2015). "...siyasi tarihimizde iz bırakmış önemli bir siyaset duayenidir." (Tansu Çiller, Yeni Şafak, 18 Haziran 2015). "6 defa gidip 7 defa gelişi, Süleyman Demirel'in iyi bir siyaset adamı olduğunu tartışmasız kanıtlar." (Hıncal Uluç, Sabah, 18 Haziran 2015)

4.2.4. Cumhuriyet

Süleyman Demirel'in ölümüyle birlikte tartışılan önemli konulardan biri cumhuriyet olmuştur. Cumhuriyet teması bağlamında iki alt temadan bahsedilebilir: demokrasi ve kalkınma. Bu alt kavramlar farklı temalar olarak da ele alınabilirdi. Ancak bu kavramlar çoğunlukla cumhuriyet bağlamında ele alındığından ortak bir tema olarak cumhuriyet tercih edilmiştir.

Cumhuriyet temasında öne çıkan mesaj; "çobanlıktan gelen köylü bir çocuğun, cumhuriyetin olanaklarıyla devletin zirvesine kadar çıkmış" olmasıdır. Özellikle bu mesaj

etrafında verilen mesajlar aracılığıyla cumhuriyetin olumluluklarından bahsedilmiştir. “VASİYETİ CUMHURİYET DEMOKRASİ VE BÜYÜK TÜRKİYE” (Hürriyet, 18 Haziran 2015). “Türk demokrasisine büyük hizmette bulunan, ülke sanayisine ve yatırımlarına değer veren, Cumhuriyet’in kuruluş felsefesine bağlı kalan, devlet adamı kimliğiyle siyasette uzlaşmanın önemini ortaya koyan bir kişiydi.” (DSP Genel Başkanı Masum Türker, Sabah, 18 Haziran 2015). “Demirel’in hikâyesi aslında Türk demokrasisinin hikâyesiydi. ‘Dağdaki çobanla benim oyum bir mi olacak’ diyen zihniyete rağmen, Çoban Sülü’nün Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı olmasıydı.” (Abdülkadir Selvi, Yeni Şafak, 18 Haziran 2015). “Atatürk Cumhuriyeti’nin çobanlıktan Başbakanlığa ve Cumhurbaşkanlığı’na taşıdığı babacan bir köylü.” (Emre Kongar, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015). “Onun yaşam öyküsü, Cumhuriyet’in mütevazı sosyal dokuların içinden gelen insanların önünü açıp, onları yukarı taşıyarak, ülkenin beşeri sermayesini seferber etmekte gösterdiği başarının da öyküsüdür.” (Hürriyet, 18 Haziran 2015) “ATATÜRK REJİMİNDE SİZ DE MEBUS OLABİLİRSİNİZ” (Hürriyet, 19 Haziran 2015). “Bir gün babasına ‘Atatürk’ün kurduğu rejime göre bir gün siz de mebus olabilirsiniz’ demiş ve kehaneti babası değil ama o gerçekleştirmişti.” (Rıdvan Akar, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015). “Süleyman Demirel, Cumhuriyetin ürünüdür, yapabildiğidir. Gerçekten de Isparta’nın İslamköyü’nden çıkan, yoksul, zeki, gayretli, çalışkan köylü çocuğu Süleyman’ın en yüksek mevkilere kadar çıkabilmesi, bizzatıhi Cumhuriyet’in bir zaferidir. Son iki yüz yılı başarısızlıklar, bozgunlar, yenilgiler felaketlerle dolu geçmişi olan Osmanlı kendi küllerinden yeniden doğan anka kuşu misali, Cumhuriyet’i oluşturarak teslim olmazlığa dönüştü. Yenilginin yengiye dönüşmesi için değişim şarttı. Osmanlı da sonunda onu başardı. O Cumhuriyetti. Cumhuriyet bütün kadrolarıyla, birikimiyle, Osmanlı’nın eseri idi. Mustafa Kemal’i, İsmet İnönü’yü Cumhuriyet yaratmadı, onlar Cumhuriyet’i yarattılar. O Cumhuriyet de kısa sürede kendi kadrolarını yarattı. Süleyman Demirel onların tartışmasız en parlaklarından en başarılarından biridir.” (Ali Sirmen, Cumhuriyet, 21 Haziran 2015).

Demirel’in cumhuriyetçi olduğu değerlendirmeleri baskın olsa da bu konuda farklı değerlendirmeler de vardır: “Cumhuriyetçi miydi? Evet, laik Cumhuriyetle fazla oynamamak gerektiğini düşünüyordu. Biraz oynanabilir miydi? Evet, oynanabilirdi.” (Güray Öz, Cumhuriyet, 19 Haziran 2015)

Demirel ve cumhuriyet bağlamında genelde olumlu yorumlar yapılmış olsa da olumsuz yorumlar da vardır: “Anlayacağınız, Cumhuriyet rejimi hem bir köylü çocuğunu başbakan yapmakla övünüyor hem de her fırsatta dövüyordu. O bu saldırıları ‘kalkınmacı’ bir yol izleyerek atlatmaya çalıştı ama başaramadı.” (Mahmut Övür, Sabah, 18 Haziran 2015) Önceki değerlendirmelerden farklı olarak “her fırsatta dövüyordu” ifadesiyle Demirel-Cumhuriyet arasında çatışma olduğuna işaret edilmiştir.

Cumhuriyet bağlamında Demirel ile ele alınan iki alt kavramdan biri demokrasi olmuştur. Siyasetçilerin mesajları başta olmak üzere birçok köşe yazarı ve sivil toplum kurumlarının temsilcilerinin mesajlarında demokrasi öne çıkarılmıştır.

“...demokrasimizin gelişimi ve çok partili sistemin bekası yolunda mücadele vermiş örnek bir devlet adamıdır.” (11.Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Birgün, 18 Haziran 2015).

“Türkiye’de her zaman meşruiyetin ve demokrasinin yanında olmuştur.” (Başbakan Ahmet Davutoğlu, Sabah, 18 Haziran 2015).

“Türkiye’nin demokratikleşmesinde, demokratik hayat mücadelesinde önemli bir yere sahip oldu.” (TBMM Başkanı Cemil Çiçek, Birgün, 18 Haziran 2015).

“...yıllarca verdiği demokrasi mücadelesi gıpta ile hatırlanacaktır.” (MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Birgün, 18 Haziran 2015).

“Demirel’in altı ahır olan bir köy okulundan cumhurbaşkanlığına uzanan öyküsü demokrasi örneği olarak gösterilmeye devam edecek.” (Hürriyet, 18 Haziran 2015).

“Demirel her zaman demokrasimize ve özel kesimin gelişimine yaptığı değerli katkılarla anılacaktır.” (Eczacıbaşı Holding Yönetim Kurulu Başkanı Bülent Eczacıbaşı, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

“...halkımızın demokrasi kahramanı...” (Başsağlığı mesajı, Hürriyet, 19 Haziran 2015).

“Her durumda sandığın üstünlüğünü ve yönetimlerin seçmen oyuyla değiştirilmesini savunduğu için Demirel bir **‘demokrasi mücadelesi’** insanıydı.” (İsmet Berkan, Hürriyet, 20 Haziran 2015).

“Bence takdir edilmesi gereken bir diğer yönü de demokrasi mücadelesindeki azmi ve başta barajlar olmak üzere yaptığı hizmetlerdir.” (Mehmet Şeker, Yeni Şafak, 19 Haziran 2015).

“‘Sokaklar yürümeyle aşınmaz’ diyecek kadar demokrat...” (Emre Kongar, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

Demirel’in demokrat olduğuna, demokrasiye önem verdiğine, Türkiye’de demokrasinin gelişimine katkı sağladığına dair birçok yorum olduğu gibi bu yaygın kanaatin aksine Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamındaki rolü başta olmak üzere Demirel yönetimlerindeki bazı olaylara dayanarak Demirel’in demokrat olarak anılmasına itiraz edenler de olmuştur. “Solcular asan, ama sağcıların cinayet işleme haklarına toz kondurmayan ‘büyük bir demokrat’ olarak tarihe geçti! Özellikle 12 Eylül 1980’den sonra yürüttüğü demokrasi mücadelesi hafızalara yer etti.” (Nazım Alpman, Birgün, 18 Haziran 2015). “Demirel’i allayıp pullayan gazeteci kardeşler, gözünüzü biraz da gerçeklere çevirin. Gerçekte ideolojik ortağı olduğu darbecilerle kıyaslayıp Demirel’den zorla bir demokrat çıkarmayın. O ‘demokratın’ izleyicileri bugün iktidardalar; yaptıkları gözler önündedir.” (Güray Öz, Cumhuriyet, 21 Haziran 2015). “Bir kez ‘Yollar yürümeyle aşınmaz’ dedi diye veya iktidarlara kesintiye uğradığı için Demirel’in demokrat,

özgürlükçü bir siyasi olduğunu düşünenler hala çoktur. Palavradır! Hiç öyle biri olmamıştır.” (Haşmet Babaoğlu, Sabah, 18 Haziran 2015).

Cumhuriyet teması bağlamında ele alacağımız bir diğer kavram kalkınmadır. Özellikle ekonomik gelişmeyi ifade eden kalkınma vurgusu, Demirel’in iktidarda olduğu dönemlere dayanarak Demirel’in olumlulukları olarak vurgulanmıştır. Özellikle Demirel için baş sağlığı ilanlarında ortak ifade olarak kalkınma öne çıkmıştır.

“Kalkınma sürecinde katkıları bulunan Demirel, siyasi tarihimizin önemli isimleri arasındadır.” (Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sabah, 18 Haziran 2015).

TÜSİAD Yönetim Kurulu tarafından yapılan açıklama, “Ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasına büyük hizmetlerde bulunmuş... büyük bir devlet adamını kaybettik.” (Hürriyet, 18 Haziran 2015).

“Türkiye’nin en büyük yatırımcı lideriydi... Barajlar, fabrikalar, GAP... Sovyetler Birliği’nden alınan destekle beş büyük sanayi tesisi... Tarımda makineleşme, toplumsal hareketlilik, köyden kente göç...” (Emre Kongar, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

“Süleyman Demirel, yarım asırlık aktif siyasi yaşamında, eğitim, kültür, sağlık, sanayi ve altyapı alanlarında tam 171 büyük projeye imza attı. Göreve geldiği sırada 4 üniversitesi olan Türkiye, Demirel iktidarları sırasında 100 yeni üniversiteye kavuştu.” (Hürriyet, 22 Haziran 2015)

“‘Büyük Türkiye’ hedefli kalkınma hamlesinin heyecanını aşıl原因an, demokrasi tarihimize damgasını vuran, büyük mühendis-devlet adamı; Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’i kaybetmenin üzüntüsünü yaşıyoruz.” (Başsağlığı mesajı, Cumhuriyet, 20 Haziran 2015).

“...ülkeminizin kalkınmasına vizyonu ve siyasi duruşuyla yön veren...” (Başsağlığı mesajı, Hürriyet, 18 Haziran 2015).

“‘Büyük Türkiye’nin imar ve inşasını gerçekleştiren, demokrasi aşığı Liderimiz...” (Başsağlığı mesajı, Hürriyet, 18 Haziran 2015).

“Türkiye’nin yetiştirdiği devlet adamı olarak, ömrünü ülkemizin sanayileşmesine ve kalkınmasına adanmış...” (Başsağlığı mesajı, Hürriyet, 19 Haziran 2015).

Kalkınma konusu övgü konusu olduğu gibi eleştiri konusu da olmuştur: Cumhuriyet kapak sayfasında “ARTILARI” başlığı altında “Boğaziçi Köprüsü’ne imza attı” ve “Dev fabrikalar ve yatırımlar onun döneminin eseri.” “EKSİLERİ” başlığı altında “Demiryollarına yatırımı önemsemedi.” (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015) “Devrin doğal imkanlarını, örneğin köylere elektrik getirilmesini kendisine mal etmeyi severdi Demirel.” (Ali Bayramoğlu, Yeni Şafak, 18 Haziran 2015)

Süleyman Demirel’in ölümünde yönetim biçimi olarak cumhuriyetin çok sık vurgulanmasının temel sebeplerinden biri, genellikle açıkça ifade edilemese de mevcut siyasi iktidarın cumhuriyet karşıtı eğilimde olduğuna inanan toplumsal kesimlerin olmasıdır. “Günümüzde, *Cumhuriyet bir reklam arasıydı* diyen, Cumhuriyet dönemini Atatürk’ten itibaren

kesip atarak ülkeyi Osmanlı'nın satılmış ve çökmüş dönemine yapıştıranları gördükçe, *'Atatürk Cumhuriyetinin bir ürünüyüm'* diyen bir Demirel, bize ne kadar sevimli, gerçekçi, doğru geliyor!" (Orhan Bursalı, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015) "Erdoğan'la benzerlikleri var mıdır? Dini siyasete alet etmekte çaktır: Atatürk ve laik Cumhuriyet anlamında ise hiç benzeşmezler." (Yalçın Bayer, Hürriyet, 18 Haziran 2015) Dolayısıyla cumhuriyet vurgusunun öne çıkmasının önemli bir sebebi, siyasi iktidarın cumhuriyet karşıtı eğilimde olduğuna inananların "cumhuriyeti koruma refleksi"yle hareket etmesidir. Başka bir deyişle, cumhuriyete yapılan vurgular, cumhuriyetin önemi ifade ettiği gibi mevcut siyasal koşullara bir tepki olarak da okunabilir.

Demirel'in ölümünde cumhuriyet temasının ele alınmasıyla Türkiye'nin modernleşme süreci de ele alınmıştır. Cumhuriyet, demokrasi, kalkınma kavramları aktarılan alıntılarda sık kullanılan sanayileşme, imar, inşa gibi kavramlarla birlikte modernleşmenin kilit ifadelerindendir. Modernleşme, doğrudan olmasa da Demirel'in ölümü vesilesiyle bu kilit kavramlar üzerinden ele alınmıştır. Türkiye'nin modernleşme süreci bir siyasi figürle değerlendirilecek olsa bunun için en iyi örneklerden biri Demirel olacaktır. Demirel'in cumhuriyetin yarattığı bir kadro olduğu belirtilerek Demirel'in kalkınma hamlelerinin Türkiye'nin inşa sürecindeki rolünün vurgulanması modernleşmeyle ilgili doğrudan mesajlar olarak görülebilir. Demirel'in elinden hiç düşürmediği meşhur fötr şapkası bile tek başına Demirel'i modernleşmenin siyasi sembolü olarak görülmesi için yeterlidir. Demirel'in fötr şapkasının cumhuriyet, modernleşme bağlamında da özellikle ele alındığı söylenebilir.

4.2.5. İdam Tartışmaları

Süleyman Demirel'in ölümünden ulaşılan temalardan biri de idamdır. 27 Mayıs Darbesi'nden sonra idam edilen Menderes ve 12 Mart Darbesi'nden sonra idam edilen Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam teması bağlamında tartışılan idamlar olmuştur. Menderes'in idamı hem Demirel'in siyasete girmesiyle hem de Denizlerin idamıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. "İDAMLAR OLMASA SİYASETE GİRMEZDİM" başlığı altında Demirel'in şu ifadeleri aktarılmıştır: "Siyasete atılmadım, itildim. Adnan Menderes idam edilmeseydi, siyasete girmezdim" (Hulusi Turgut, Hürriyet, 21 Haziran 2015) Bununla birlikte Menderes'in idamı daha çok Deniz'lerin idamına gerekçe gösterilmesi açısından tartışılmıştır.

"Bildik öykü: 'Üç bizden, üç onlardan' türü bir laf etmişti Demirel ve idam cezası onanırken iki elini kaldırmış, arkasına dönüp tüm Meclis grubunun aynı biçimde davrandığını görünce memnun olmuştu... Malum kafa; kısasa kısas olacak, intikam alınacak ve gözdağı verilecekti. Tarih boyu bu değişmedi. Adalet, hak, hukuk memlekette hep yaldızlı sözcükler olarak çınladı kulaklarda. O üç gencin acısı dipdiri dururken, toplumsal bellekte yarası

kanarken, gidip gözlerini görmek istiyordum Demirel'in." (Enver Aysever, Birgün, 19 Haziran 2015).

"Gerçekten de intikamcı, kinci bir yönü yoktu Demirel'in... Ama ne yazık ki 60'lardaki üç idama karşı, 70'lerdeki üç fidanın idamına önayak olan da oydu." (Ahmet Hakan, Hürriyet, 18 Haziran 2015).

"1960'larda Menderes'ler üç kişi asıldığı için, 1970'lerde de Deniz Gezmiş'ler üç kişi asıldı! Bir başka deyimle idam idamı getirdi." (Mustafa Balbay, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

"Mendereslerin idamının karşılığının alınacağı gibi rövanşist duruş sergiliyorlardı. AP Grubu adına söz alan Seyfi Öztürk, 'vicdanımız kabul etmez' diye aleyhte konuşan Bülent Ecevit'i eleştiriyor ve 'ne vicdanı' diye soruyordu. Oylamada Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamına evet diyen eller arasında Süleyman Demirel de vardı." (Rıdvan Akar, Cumhuriyet, 20 Haziran 2015).

Süleyman Demirel'in Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamındaki rolü Demirel yaşarken olduğu gibi öldükten sonra da en çok eleştirilen konular arasında olmuştur. Başka bir ifadeyle Demirel'i eleştirenlerin en temel argümanlarından biri, Demirel'in Denizlerin idamındaki rolü olmuştur. Demirel'i övgüyle ananlar ise Denizlerin idamına neredeyse hiç değinmemişlerdir. Hürriyet gazetesi 18 Haziran tarihinde Denizlerle ilgili olarak şu başlığı kullanmıştır: "İdama kalkan o eli de unutulmadı" (Hürriyet, 18 Haziran 2015) Cumhuriyet gazetesi kapak sayfasında "EKSİLERİ" başlığı altında "Denizlerin idamına onay verdi" ifadesine yer vermiştir. (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015) "24 Nisan 1972'de Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam kararları Meclis'te oylanırken 'evet' sonucunun çıkmasında Süleyman Demirel başrolü oynamıştı" ifadesi eşliğinde Demirel'in bir oylamada elini kaldırırken çekilen bir fotoğrafına yer verilmiştir. (Birgün, 18 Haziran 2015) Birgün gazetesi Twitter'da Demirel için paylaşılan bazı mesajlara yer vermiştir. Denizlerle ilgili mesajlar da vardır: "Süleyman Demirel de ölür, ama Denizler hep yaşar, hep yaşayacak." (Alper Turgut, Birgün, 18 Haziran 2015) Deniz Gezmiş'in abisi Bora Gezmiş, Demirel'in ölümü üzerine Birgün gazetesinde yazdığı yazıda, "DEMİREL bizim için Türkiye'nin başına gelmiş en büyük şanssızlıktır" diyerek, yazının devamında şu ifadeleri kullanmıştır: "Ona iyidir diyenler onun gibi ikiyüzlü olanlardır. Biz hakkımızı helal etmiyoruz. Onu hep nefretle anacağız." Yazının devamında da Demirel ve Denizlerin idamı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. (Bora Gezmiş, Birgün, 18 Haziran 2015) "Deniz Gezmiş'lerin idamı onun yönettiği bir cinayet törenidir." (Erdal Atabek, Cumhuriyet, 22 Haziran 2015) "6 Mayıs 1972 yılında idam edilen Deniz, Yusuf ve Hüseyin'i **istese kurtarabilirdi** ama bunu yapmadı." (Hikmet Çetinkaya, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015)

İncelediğimiz beş gazeteden elde edilen verilere dayanarak, Demirel'in ölümünden sonra Demirel'in eleştirildiği birçok konu olmakla beraber şu konular öne çıkmaktadır: Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamı, 28 Şubat Süreci, türban meselesi. Sol, demokrat, muhalif kesim

Demirel'i çoğunlukla Denizlerin idamı üzerinden eleştirirken; Muhafazakâr, dindar kesim ise Demirel'i çoğunlukla 28 Şubat Sürecindeki rolü ve türban meselesi üzerinden eleştirmişlerdir. (28 Şubat Süreci ve türban meselesi ayrıca ele alınacaktır.) Dolayısıyla, Denizler üzerinden yapılan eleştirilere, Birgün ve Cumhuriyet'te daha fazla karşılaşılmış; 28 Şubat ve türban meselesi ile ilgili eleştirilere ise Sabah ve Yeni Şafak'ta daha çok karşılaşılmıştır.

Denizlerle ilgili birkaç ifadeye daha yer vereceğiz. Bu ifadeler de esasta Demirel ve Denizlerin idamıyla ilişkili olsa da değindiği yan konular açısından önemlidir. Örneğin Birgün gazetesi medyayı "Denizlerin idamını unutmakla" eleştirirken, bir köşe yazısında da "asker korkusu"na değinilmiştir. "Demirel'in yakın mücadele arkadaşı Hüsamettin Cindoruk, Milliyet'ten Songül Hatırası'ya bu konuyla ilgili olarak dün (19 Haziran) diyordu ki: 'Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmesi içinde ukde idi. Bu konuda konuşmaktan hoşlanmazdı. İdamları önleyecek gücü var mıydı? Yoktu. Asker korkusu büyüktü!' (Nazım Alpman, Birgün, 20 Haziran 2015) "İdam için kalkan o elleri unuttular" başlığı altında şu ifadelere yer verilmiştir: "MEDYA, Demirel'in ardından övgü yarışına girdi. Denizlerin idamında başrolü oynayan, Sivas Katliamı'nı 'münferit bir olay' diye tanımlayan Demirel'in ölümünün ardından medyada 'güzellemeler', 'nostaljik anekdotlar' ve meşhur fıkraları hakim oldu." (Birgün, 19 Haziran 2015)

4.2.6. Darbeler

Türkiye'nin yakın dönem siyasi tarihi, darbeler tarihi olarak da okunabilir. Türkiye siyasetine yarım asır etkide bulunan bir siyasetçi olarak Demirel de Türkiye'de gerçekleşen darbelerin çoğuna tanıklık etmiştir. Bu bakımdan Demirel'in ölümüyle birlikte darbeler, tartışılan temel konular arasında olmuştur.

Demirel bağlamında darbe konusu muhtelif fikirler üzerinden ele alınmıştır. Demirel ve darbeler konusu büyük oranda çatışan fikirlerden oluşur. Demirel ekseninde darbeler konusunun ele alınışında bütünlükten bahsetmek imkânsızdır. Hatta bazı konularda tamamen zıt kutuplarda konumlanmış fikirlerden bile bahsedilebilir. Demirel darbelerin mağduru olarak da görülmüştür darbelerin sorumlusu olarak da, darbelerle mücadele eden bir lider olarak da ele alınmıştır darbelerle mücadele etmeyen bir lider olarak da. Demirel'in ölümüyle birlikte öne çıkarılan bu çeşitli mesajlar birkaç başlıkta değerlendirilebilir.

Darbelerin mağduru Demirel

"Görevdeyken iki darbe gördü" (Sabah, 18 Haziran 2015)

"Sözgelimi, 1960'lardan itibaren siyasette olan Demirel iki darbe atlattı, gidip geldi; bildiğimiz ya da bilmediğimiz ağır şeyler yaşadı." (Özlem Albayrak, Yeni Şafak, 19 Haziran 2015)

“Darbelerle görevinden uzaklaştırılan bir siyasetçi olan Demirel, askerlerin omuzlarında ve selamları eşliğinde camiden uğurlandı.” (Hürriyet, 20 Haziran 2015)

“12 Eylül’den sonra darbe yönetimi ona yıllarca siyasi yasak koydu.” (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015)

Darbelerle mücadele eden Demirel

“Darbe sonrasında ülkede kara bulutlar dolaşırken verdiği mücadeleyle halkın yanında olmuştur.” (Ahmet Davutoğlu, Hürriyet, 18 Haziran 2015)

“Rahmetli Demirel askeri müdahalelerle her zaman mücadele etti.” (Taha Akyol, Hürriyet, 18 Haziran 2015)

“Evet, Demirel demokratik meşruiyetten yana idi, hiçbir zaman darbeleri desteklemedi, askeri vesayete karşı açıkça olmasa da alttan alta, sabırlı bir mücadele yürüttü.” (Bülent Somay, Hürriyet, 21 Haziran 2015)

Darbelerle mücadele etmeyen Demirel

“Ülkede, her 10 yılda bir darbe oldu, Demirel defalarca gitti, defalarca geldi ama asker hakkında açıktan eleştiri yaptığını duyan-gören olmadı; vesayet süreçlerine verdiği tek tepki ‘gitmek’ ve yasağı bittiğinde ‘dönmek’ti. Ve bu ‘gitmek’le ‘dönmek’lerin sisteme itiraz etmekle ilgisi yoktu.” (Özlem Albayrak, Yeni Şafak, 19 Haziran 2015)

“Yine de Demirel Türkiye’nin tarihidir; iyi bir özetidir. Hiyerarşi dinlememiş 27 Mayıs darbesinin, aydınların yoğun ısrarı ve katkısıyla her nasılsa yapılabilmiş, gelmiş geçmiş en demokratik anayasanın intikamını alan darbecilerle görüş ayrılığı söz konusu değildi. Darbeciler durumu vahim, onu beceriksiz bulmuşlardı. ‘Gitti geldi’ hikâyelerinin aslı budur. 12 Eylül’deki gidişi ise son anda 24 Ocak kararlarıyla ‘Tamam anladım, serbest piyasanın kuralları değişmiş, şimdi monetarizm zamanıymış’ dese de geç kaldığındandır. Götürdüler, müsteşarını getirdiler. Döndüğünde dersini almıştı.” (Güray Öz, Cumhuriyet, 19 Haziran 2015)

“Örneğin, askerle mücadele etmesi, hiçbir zaman ülkedeki askeri vesayet sistemini değiştirme çabası ve cesaretini içermedi. Sivilliği iktidarın kullanımıyla sınırlayan bakış açısı, askere taviz üzerine kurulu bir soğuk savaş siyasetçisi olmasına yol açmıştır.” (Ali Bayramoğlu, Yeni Şafak, 18 Haziran 2015)

“Her türlü uzlaşmanın ve pratik çözümlerin adamı olan Demirel, uzlaşmazlığıyla ülkenin 12 Eylül badiyesine sürüklenmesinden sorumlu olanlardan biri haline gelmiştir.” (Ali Sirmen, Cumhuriyet, 21 Haziran 2015)

“Darbelere karşı direnmedi. 12 Mart’ta şapkasını alıp gitti.” (Abdülkadir Selvi, 18 Haziran 2015)

“1960’larda, 1970’lerde ve hatta 1980’lerde ‘askeri vesayet’ten hep şikayet etti ama değiştirmeye hiçbir zaman yeltenmedi. Fazla üstelemenin yeni bir darbeye yol açacağı hissini hep besledi.” (Abdullah Muradoğlu, Yeni Şafak, 21 Haziran 2015)

28 Şubat’taki rolü eleştirilen Demirel

“‘Milli iradeci’ geçinen Demirel’in, 28 Şubat dönemindeki askerci tutumunu asla mazur göremem.” (Emre Aköz, Sabah, 18 Haziran 2015)

“Sonra da devletin rutin dışına çıkmasını savundu ve 28 Şubat postmodern darbesini meşrulaştırdı.” (Mahmut Övür, Sabah, 18 Haziran 2015)

“Cumhurbaşkanlığı döneminde, bir zamanlar onca karşı çıktığı bürokrasiye ‘tam teslim’ oldu, hatta 28 Şubat darbesini destekledi bile denebilir.” (Engin Ardı, Sabah, 19 Haziran 2015)

“28 Şubat zulmünün mimarlarından” (Yeni Şafak, 18 Haziran 2015)

“28 Şubat, Demirel’in kurucusu soğuk savaş merkez siyaset geleneğinin çöküşüne tanıklık edecek, durum Demirel 28 Şubat askeri darbesinin sivil liderliğini yapmasına kadar gidecektir.” (Ali Bayramoğlu, Yeni Şafak, 18 Haziran 2015)

“Darbe karşıtı Demirel gitti, 28 Şubat’ın mimarı olan Demirel geldi. Çankaya’ya milletin adamı olarak çıkan Demirel, oradan askerin adamı olarak indi.” (Abdülkadir Selvi, 18 Haziran 2015)

“Aydın Doğan (28 Şubat sürecindeki katkısını) ‘benim medya organlarım İslamcı koalisyon hükümetine karşı savaş verdi’ şeklinde dermeyer etmişti. Demirel de Aydın Doğan’ın bu medya organlarında öyle yerini almıştı ki 28 Şubat sürecinde adeta tanınmaz hale gelmişti. Kendisini defalarca iktidardan indiren darbecilerle el ele kol kola girerek seçilmiş demokratik iktidarı devirmişti.” (Salih Tuna, Yeni Şafak, 20 Haziran 2015)

“Demirel’in halkla bağının kopmaya en yakın olduğu an ise, ‘28 Şubat’ anıdır.” (Abdullah Muradoğlu, Yeni Şafak, 21 Haziran 2015)

“‘Devlet bunlar’ dediği askeri zevatı seçilmiş sivillere üstün tuttu. İslamköylü Demirel’in İsmet Paşalaştığı an buydu.” (Abdullah Muradoğlu, Yeni Şafak, 21 Haziran 2015)

“28 Şubat’ta bir Demirel çıktı ortaya. Aman Allah’ım. Tam bir Morrison! Adı Süleyman demezsin, o kadar ecnebi.” (Yusuf Ziya Cömert, Yeni Şafak, 22 Haziran 2015)

“Fakat aynı Demirel, 28 Şubat döneminde bir büyük değerlendirme hatası yaptı; askerin Refah Partisi’nin iktidarda olmasını parlamentoyu kapatacak bir darbe yapmasına bahane olacağını düşündü. Görevi başındayken üçüncü kez darbeye muhatap/sebep olmaktan mı çekindi, başka düşünceleri mi vardı bilmiyorum ama askerin çıkışı üzerine önceliğini parlamentoyu korumaya verdi, o parlamentonun içinden çıkan çoğunluk hükümetine değil. Bu değerlendirme hatası onu, kendi laf ve davranışıyla değişimine katkı sağladığı toplumun gerisine düştü.” (İsmet Berkan, Hürriyet, 20 Haziran 2015)

28 Şubat'taki rolü övülen Demirel

“Cumhurbaşkanlığı dönemi genelde hatırlardadır. 28 Şubat'taki bazı davranışlarını eleştiririm fakat rejime el koyacak bir darbeyi savuşturduğu da bellidir.” (Taha Akyol, Hürriyet, 18 Haziran 2015)

“Bir askeri darbe sonrasında iktidar olan, iki kez askeri darbelerle iktidardan indirilen, bir kez de askerlerle işbirliği yapıp askeri darbeyi önleyen bir politikacı.” (Emre Kongar, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015)

“Bu dönemde özellikle 28 Şubat'ta demokratik rejimin bir kazaya uğramasını önlemekte Demirel'in oynadığı rol muhtemelen ileride daha iyi anlaşılacaktır.” (Hürriyet, editöryal yazı, 18 Haziran 2015)

Süleyman Demirel'in 28 Şubat'taki rolünün eleştirildiği ifadelere çoğunlukla Sabah ve Yeni Şafak'ta karşılaşılrken, övüldüğü ifadelere ise sadece Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinde rastlanmıştır. Demirel'in ölümünde yürütülen tartışmalardan da anlaşılacağı üzere, toplum kesimleri Türkiye'nin yakın dönem tarihi ile ilgili oldukça önemli bir olay olan 28 Şubat'la ilgili uzlaşmaya varamamıştır. Dolayısıyla toplumun çatışma halinde olduğu toplumsal olayların, ünlü ölümleriyle gündemleştirdiği söylenebilir.

Türkiye siyasi tarihinde darbe konusu oldukça önemlidir. Son yıllar da dahil olmak üzere darbe olgusu, siyasetin her döneminde etkili olmuştur hatta etkili olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla Demirel gibi önemli bir siyasi figürün ölümüyle darbelerin tartışılması anlaşılmalıdır. Başlıklar halinde aktardığımız ifadelerde görüldüğü gibi Süleyman Demirel ve darbeler konusu birbiriyle çelişen ifadelerle doludur. İncelediğimiz gazeteler aracılığıyla toplumun Demirel ve darbe konusunda büyük oranda ortak bir görüşü olmadığı söylenebilir. Bu değerlendirme ile birlikte üç noktaya da dikkat çekmek gerekir. Birincisi, Demirel'i darbelerle ilgili tutumunu eleştiren ifadeler, destekleyen ifadelerle göre fazladır. İkincisi eleştirenler, eleştirilerini daha yüksek sesle ifade etmişlerdir. Üçüncüsü, darbeler konusunda Demirel'i nereye konumlandığından bağımsız olarak, herkes darbeye karşı bir tutum izlemiştir. Böylelikle Demirel'in ölümüyle birlikte Demirel eleştirilse de desteklense de, darbelerin mağduru olarak ya da sorumlusu olarak görülse de bu konuyla ilgili tutum belirten herkes darbelere karşı olduğunu ifade etmiştir.

4.2.7. Sağcılık-Solculuk

Sağcılık-solculuk, Demirel'in ölümünde konuşulan konulardan olmuştur. Demirel'in sağcı bir siyasetçi olarak bilinmesi, Demirel'in “Bana sağcılar adam öldürüyor dedirtemezsiniz” sözü ve sağ-sol çatışması olarak bilinen dönem ve Demirel ile ilişkisi sağcılık-solculuk temasının içeriğini oluşturmuştur.

Sağcılık-solculuk ile ilgili öne çıkan ifadeler şunlardır;

“Türkiye sağının en pragmatist isimlerinden olan Demirel...” (Birgün).

“Türk sağının simgesi” (Birgün).

“Sağın muhafazakâr lideri” (Cumhuriyet).

“Türk sağının önemli liderlerinden biri olarak solcuların hep hedefinde oldu Demirel. Memleketin bir yarısı için ‘Baba’yken, solcu kahvelerinde ‘Morrison Süleyman’dı.” (L.Doğan Tılıç, Birgün, 18 Haziran 2015).

“Türkiye’nin İsmet İnönü’den sonra en uzun süre başbakanlık yapan siyasetçisi olan Süleyman Demirel, 70’li yıllarda gelişen toplumsal muhalefete karşı, tüm sağ güçleri ‘anti-komünist’ söylem altında buluşturan bir isimdi. Bu dönemde halkın demokrasi ve özgürlük mücadelesi, Demirel liderliğindeki Milliyetçi Cephe hükümetinin (AP, MSP, MHP ve CGP’nin oluşturduğu sağ blok) desteklediği paramiliter silahlı güçlerin yoğun saldırılarına maruz kaldı.” (Birgün, 18 Haziran 2015).

“Demirel’i uğurlarken akıldaki soru: Sağcılar korkak mı?” başlıklı köşe yazısında sağcılık tartışılmıştır: “Türk sağının liderleri ölçü alındığında ‘korku’ hep öne çıkıyor. Necmettin Erbakan 28 Şubat’ta (1997)’de devrildiğinde, ‘askerler beni seviyor’ diye etrafındakileri yatıştırıyordu.”, Denizler kastedilerek “İdam sehpalarını kendileri tekmeleyen çocukların yanında sağın ‘büyük’ liderlerinin ‘sağduyulu’, ‘işbirlikçi’ ve ‘yumuşatıcı’ kişiliklerini kıyaslayınca ister istemez akıllara şu soru geliyor: Sağın liderleri korkak mı?” (Nazım Alpman, Birgün, 18 Haziran 2015).

“Uluslararası sermayenin iyi yetişmiş sadık ‘key-man’i, ‘anahtar adamı’. Kim olduğunu biliyor. Sınıfsal bilincini hep aklında tuttu. Solu, solcuları, emekçileri, aydınları ‘kafaları ezilecek’ yaftasının altına yerleştirdi.” (Erdal Atabek, Cumhuriyet, 22 Haziran 2015).

“Yıllar boyunca, ‘sağ’ın vurucu/silahlı güçleriyle, kendini ‘ülkücü’ diye adlandıran gençlikle çelişkiye düşmek istemediğinden ‘Bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz’ dedi. O öyle dedikçe, ondan cesaret alanlar daha da pervasızlaştılar. Sonrası malum, ‘12 Eylül öncesi ortamı’ denilen öcü ortaya çıktı.” (Bülent Somay, Hürriyet, 21 Haziran 2015).

“Ama işte yine de Demirel sağcıydı; vesayetçi ilişki biçimlerine itiraz etmeden, başkaldırmadan eklemlenmek ve sonunda O’nu yeniden üretmekti.” (Özlem Albayrak, Yeni Şafak, 19 Haziran 2015).

“Demirel’in sağ siyasetin olanca yoz ilişkileri ve tarzı içinde, yarım yüzyıl bu memleketin siyasetinde söz sahibi olmasını anlamlandıran iki boyut var. Biri, onun sistemle kurduğu ilişkinin siyasal anlamını çerçeveleyen sınıfsal-kültürel özelliği. Diğeri ise kişisel özellikleri.” (Akif Emre, Yeni Şafak, 20 Haziran 2015).

“Demirel Türkiye’deki sağ siyaseti etkiledi ve değiştirdi. Bir Soğuk Savaş dönemi politikacısıydı. Demirel sağ siyaseti bu yönde çok kullandı. Sağa hâkim olan milliyetçiliği haddinden fazla abarttı.” (Hasan Bülent Kahraman, Sabah, 19 Haziran 2015).

“Demirel konusunu Türk sağ politikasından ayrı düşünmek olanaksız. Onun temsil ettiği sağın zamanla gösterdiği değişimler ise bana daha da ilginç geliyor. O oluşumu anlamadan zaten Türkiye’nin yakın dönemini anlamak olanaksızdır kanısındayım.” (Hasan Bülent Kahraman, Sabah, 22 Haziran 2015).

“Muhafazakâr dünya görüşü ve dönemin tipik özelliği olan ‘komünizm paranoyası’ yüzünden bu ülkede solun var olamamasının sebeplerinden biridir aynı zamanda.” (Ayça Atikoğlu, Cumhuriyet, 19 Haziran 2015).

Sağcılık-solculuk teması başlığında aktardığımız ifadelerden elde edilen temel çıkarımlar şunlardır:

-Demirel’in sağcı olduğunun vurgulanması

-Demirel’in “Bana sağcılar adam öldürüyor dedirtemezsiniz” sözünün sıklıkla hatırlatılması ve bu söz üzerinden Demirel’in eleştirilmesi

-70’li yıllarda sağ-sol çatışması olarak bilinen toplumsal çatışmada Demirel’in rolünün belirtilmesi

-Demirel’in solculara karşı olarak görölmesi

-Demirel üzerinden sağcılığın eleştirilmesi

-Sağcılık ve solculuğun yapısına ilişkin bazı tartışmalar

Özetle, Demirel’in ölümünde sağcılık-solculuk birçok yönüyle tartışılmış ve Türkiye’nin yakın dönemi sağcılık-solculuk üzerinden okunmaya çalışılmıştır.

4.2.8. Koalisyon

Süleyman Demirel’in ölümünde koalisyonlar, iki konu üzerinden ele alınmıştır. İlk konu genellikle olumsuz ele alınan ve bunun üzerinden eleştiri konusu olan Demirel’in öncölük ettiği Milliyetçi Cephe (MC) koalisyonlarıdır. İkinci konu ise genellikle olumlu anılan koalisyon deneyimi olarak 1991’de DYP-SHP koalisyonudur.

MC koalisyonları;

“Kurduğu Milliyetçi cephe hükümetleri ile halkı ikiye bölmüştür.” (Bora Gezmiş, Birgün, 18 Haziran 2015)

“1970’li yıllarda iki ayrı Milliyetçi Cephe hükümeti kurdu ve çok tartışıldı.” (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015)

Cumhuriyet gazetesinin kapak sayfasında “EKSİLERİ” başlığı altında “MC dönemlerinde ülke ekonomik darboğazlar yaşadı” ifadesi kullanılmıştır. (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015)

“1975’te kurduğu ‘Birinci Milliyetçi Cephe’ hükümeti ile eski geleneksel dinci-milliyetçi-antikomünist- neoliberal çizgiye geri döndü. (Aslında pek de fazla sapmamıştı ya!)” (Emre Kongar, 18 Haziran 2015).

“Ülkeyi iç savaş benzeri bir kanlı çatışma ortamına sürüklemekte ana sorumlu herhalde Milliyetçi Cephe (MC) hükümetlerinin başındaki Süleyman Demirel’dir.” (Aydın Engin, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015)

“Ama Menderes’in Vatan Cephesini andıran Milliyetçi Cephe’yi kurarak cepheleşmeyi alenen teşvik etmesi ve döneminde iki kez (1971 ve 1980) askeri müdahaleleri önleyemeyişi, Devlet Adamlığını tartışır.” (Hıncal Uluç, Sabah, 18 Haziran 2015)

“70’lerde ortalık kan gölüne dönmüşken hiçbir şey olmuyormuş gibi davranmak, üstüne üstlük ‘cephe’ hükümetleri kurmak...” (Haşmet Babaoğlu, Sabah, 18 Haziran 2015)

“Sağa hâkim olan milliyetçiliği haddinden fazla abarttı. Cephe hükümetlerini bu maksatla kurdu. Fakat hayatının en olumsuz, en verimsiz dönemini o yıllarda yaşadı. Türkiye’de 5 bin kişi öldü. Üstelik Demirel, askerin o oyunu nasıl oynadığını görmedi, fark etmedi.” (Hasan Bülent Kahraman, Sabah, 19 Haziran 2015).

DYP-SHP koalisyonu;

“1991’de kurulan DYP-SHP koalisyonu, sergilediği örnek uyum ve uzlaşi kültürüyle demokrasimiz için önemli bir olgunluk sınavı olmuştur.” (Hürriyet, editöryal yazı, 18 Haziran 2015).

“Demirel’den koalisyon üzerine” başlığıyla Demirel ve koalisyon konusu işlenmiştir. Demirel’in koalisyonlarla ilgili fikirlerine yer verilerek, özellikle 1991’de kurulan DYP-SHP koalisyonu üzerinden koalisyonların olumlu anlamda altı çizilmiştir. Demirel’in koalisyonlarla ilgili şu düşüncelerine yer verilmiştir: “Ortaklık sorumluluktan ortaklıksa, yetkide ortaklık ve her şeyi ortak götürmek asıldır. Koalisyon, uygar insanlar içindir. Uyum, uygar insanlar içindir. İtiş kakış istiyorsanız, itiş kakış çok kolaydır. Bütün mesele, birtakım sorunların etrafında itiş kakış olması halinde dahi bir yöntem geliştirip onları çözebilmektir. Bu açıklıkla mümkündür. Yani, o ortakların birbirine karşı dürüst, birbirlerine karşı açık, birbirlerine karşı içtenlikle bağlanmalarıyla mümkündür.” (Işık Kansu, Cumhuriyet, 20 Haziran 2015).

“Oysa özünde demokrat, hoşgörülü, barışçıl bir insandı. Bunun en önemli kanıtı Demirel’in hayatı boyunca koalisyonlarla barışık yaşamasıydı. İlk büyük başarısını 1964’te İnönü’yü bir koalisyon kurarak devirmek suretiyle elde etti. 1970’de de gene SHP ile uyumlu bir koalisyon kurdu.” (Hasan Bülent Kahraman, Sabah, 19 Haziran 2015).

Demirel ile ilgili işlenen birçok konuda olduğu gibi koalisyonlar konusunda da ortak kanaat yoktur. MC koalisyonları eleştirilirken, DYP-SHP koalisyonu ise takdir edilmiştir. Bir yandan Demirel'in öncülük ettiği koalisyonlar ayrı ayrı ele alınırken bir yandan da koalisyon konusunun kendisi ele alınmıştır. Özellikle 1991'deki DYP-SHP koalisyonu için olumlu yorumlar yapılmış bu deneyim "örnek bir uzlaş" olarak ifade edilmiştir. Demirel'in öldüğü tarihten kısa süre önce gerçekleşen 7 Haziran seçim sonuçları tek parti hükümetine izin vermediğinden olası koalisyon senaryoları tartışılmıştır. Bu senaryolar konuşulurken DYP-SHP koalisyonu sıklıkla örnek olarak gösterilerek Demirel üzerinden güncel koalisyon tartışmaları yürütülmüştür. 7 Haziran 2015 seçimleri sonrası koalisyon tartışmaları ve Demirel ilişkisi farklı boyutlarıyla "Güncel Siyaset" temasında ayrıca ele alınacaktır.

4.2.9. Yakın Tarihteki Trajik Olaylar

"Faili meçhul cinayetler", "gözetiminde kaybedilenler" ve "Madımak katliamı" başta olmak üzere Türkiye yakın tarihinde gerçekleşen trajik olaylar Süleyman Demirel'in ölümüyle konuşulan konular arasında olmuştur. Demirel bu trajik olaylar üzerinden doğrudan ya da dolaylı olarak sorumlu tutulmuştur. Böylelikle yakın tarihteki trajik olaylar, Demirel'in ölümüyle birlikte eleştirildiği konular arasında yer almıştır.

"90'larda faili meçhuller ülkesinin Cumhurbaşkanlığını yapıp her şey güllük gülistanlıkmiş gibi davranmak..." (Haşmet Babaoğlu, Sabah, 18 Haziran 2015).

"Eşim faili meçhul bir cinayette öldürüldü. O dönem onlar açısından öldürülmesi gereken bir liste hazırlanmıştı ve bu listenin başında benim eşim vardı. Listeyi Demirel'in hazırladığı duyumunu almıştık. Bugün hesap vermediği için gerçekten üzgünüm. Bir dönemin karanlık insanıydı." (HDP İstanbul Milletvekili Pervin Buldan, Sabah, 18 Haziran 2015).

"Derin devlet, NATO gladyosu, adına ne dersiniz deyin, Türkiye'yi kanlı bir sürece götüren 70'li, 80'li, 90'lı yıllar... Faili meçhul cinayetler, JİTEM, kaçırılıp öldürülen Kürt iş adamları, bir kanlı bilmece..." (Hikmet Çetinkaya, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

Cumhuriyet gazetesinin kapak sayfasında "EKSİLERİ" başlığı altında "Döneminde 360 kişi gözetim altına alındıktan sonra kayboldu." ifadesine yer verilmiştir. (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

"Başbakan Süleyman Demirel ile 9.Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel arasındaki kucaklayıcılık, Cumhuriyet değerlerini sahiplenme, devlet adamlığı farkına rağmen Madımak olayındaki akıl almaz edilgen tavrı, çok büyük bir çelişki oluşturur." (Ali Sirmen, Cumhuriyet, 21 Haziran 2015).

"Gözetiminde kaybedilenler için Galatasaray Meydanı'nda oturma eylemi yapan Cumartesi Anneleri'nin bu haftaki gündemi Süleyman Demirel idi. Anneler, 'Biz Demirel'i halka,

evlatlarımıza ve bize karşı suç işlemiş biri olarak biliriz. Biz Demirel'i iyi bilmeyiz' dedi." (Cumhuriyet, 21 Haziran 2015).

"Madımak Otelinde yakılan 35 aydın için 'tahrik varmış orada' sözlerini unutmak mı gerekiyor? Tersine asla unutmamak gerekiyor." (Erdal Atabek, Cumhuriyet, 22 Haziran 2015).

Birgün "BİNAENALEYH' KÖTÜ BİLİRDİK" manşeti ile kapak sayfasında şu ifadelere yer vermiştir: "Süleyman Demirel, Denizlerin idamından Fatsa'ya, Çorum katliamından MC hükümetleri ve Susurluk skandalına kadar geride bıraktığı kötü hatıralarla anılacak" (Birgün, 18 Haziran 2015).

Konuyla ilgili olarak Demirel için ünlülerin twitter üzerinden verdiği bazı mesajlar da şunlardır: "Ölenin ardından konuşmayı sevmem ama Demirel'in öldüğünü duyunca, onun başbakanlığı döneminde öldürülen arkadaşlarımı hatırladım." (Ahmet Ümit), "Demirel bütün ülkenin 'Fatsa Güzelliği'ni yaşamasını engelleyendi. Arkadaşlarımız onun kadar uzun ömürlü olamadı. 'Dün dündür' demiyoruz." (Alper Taş), "Babam öldürüldüğünde Demirel başbakandı. Cinayeti çözmeye dair bir girişimini hatırlamıyorum." (Özgür Mumcu), "Ordaydım! Devlet vahşi bir yaratığa dönüşmüş, kadın çocuk demeden vuruyordu. Yıl 92 Yer Cizre, Süleyman Demirel Başbakan!" (Ferhat Tunç) (Birgün, 18 Haziran 2015).

Yakın tarihteki trajik olaylar bağlamında özellikle Birgün gazetesinde yoğunlaşan diğer ifadeler şunlardır:

"Süleyman Demirel'in 50'nin üstünde yurttaşın Çorum'da devlet destekli çeteler tarafından katledilmesiyle ilgili olarak kullandığı sözler de çok tartışıldı. 'Çorum'u bırak Fatsa'ya bak' diyen Demirel, hem Çorum'daki katliamı sıradanlaştırmış hem de o dönem halkçı belediyeçilikle haklı bir ün kazanmış Fikri Sönmez'in (Terzi Fikri) belediye başkanlığını yaptığı Fatsa'yı hedef göstermişti." (Birgün, 18 Haziran 2015).

"O görevdeyken gözaltında 360 kişi 'kaybedildi'" (Birgün, 18 Haziran 2015).

"Cumartesi Anneleri: Demirel'i iyi bilmezdik" başlığıyla gözaltında kaybedilenlerle ilgili haber yapılmıştır. (Birgün, 21 Haziran 2015).

Yakın Tarihteki Trajik Olaylar teması, en çok Birgün gazetesinde işlenmiştir. Diğer gazetelerde ise neredeyse hiç değinilmemiştir. Dolayısıyla Demirel'in ölümünde ele alınan temaların ideolojik referanslar gözetilerek işlendiği söylenebilir.

4.2.10. Muhafazakârlık

Süleyman Demirel'in en bilinen özelliklerinden biri de muhafazakâr olmasıdır. Bu sebeple Demirel'in ölümüyle birlikte Demirel'i tanımlamak için muhafazakârlık başvuru bir kavram olmuştur. Demirel'in ölümünden sonra Demirel'in muhafazakârlığına vurgu yapılmış ve

Demirel'in muhafazakârlığı tartışılmıştır. Demirel ve muhafazakârlık çerçevesinde aktaracağımız ifadeler şunlardır;

"Dinci değil dindardı! Yeri geldiğinde viskisini yudumlar, çevresindekilerle saatlerce sohbet ederdi." (Hikmet Çetinkaya, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015) Bu ifade de Demirel'in *dindarlığının dozu* yeterli bulunmuş ve Demirel dindar olarak tanımlanmıştır. Yine Demirel'in muhafazakâr olarak tanımlandığı diğer ifade, "...şehir dışına çıktığımızda çantasında mutlaka Kuran-ı Kerim olurdu. Bir gün sormuşlar kendisine, 'Pişmanlığınız var mı' diye, 'Kuran'ı hıfzetmediğime çok pişmanım demiş." (Demirel'in koruma müdürü Şükrü Çukurlu, Hürriyet, 19 Haziran 2015) Ancak Demirel'in dindarlık dozunu yeterli bulanlar olduğu gibi yeterli bulmayanlar da olmuştur: "Ama sözgelimi O'nun dindarlığı Kemalizm'in canını sıkacak türden bir dindarlık değildi." (Özlem Albayrak, Yeni Şafak, 19 Haziran 2015)

Demirel'in muhafazakâr olmasını farklı gerekçelerle eleştirenler de olmuştur: "Muhafazakâr dünya görüşü ve dönemin tipik özelliği olan 'komünizm paranoyası' yüzünden bu ülkede solun var olamamasının sebeplerinden biridir aynı zamanda." (Ayça Atikoğlu, Cumhuriyet, 19 Haziran 2015) "Ama asıl hatası Türkiye'de camiye giden ilk başbakan olarak görüntü vererek bugünkü siyasilerin camilerde görüntü vermesinin önünü açtı." (Ergin Konuksever, Cumhuriyet, 20 Haziran 2015)

Demirel ve muhafazakârlık konusuna verilebilecek son alıntılar da şunlardır: "Siyasi dengelerde Anadolu'nun gittikçe muhafazakârlaşan sağ kitlenin etkisine karşı dalga kıran rolü, onun siyasi hayatının misyonunu özetler."..."Muhafazakârları daha büyük belalardan kurtarmak için bazı Kur'an ayetlerinin uygulanamayacağı tavizini (!) bile verecek pragmatizmdedir! İşin ilginç yanı, buna inanan, neyi muhafaza ettiğinden bihaber kitle de hep olmuştur. Statükonun memleketi yönetemez hale geldiği dönemde denge unsuru rolü oynamayı bilmiş, ama yükselen Anadolu muhafazakârlığını doğru okuyamamıştır." (Akif Emre, Yeni Şafak, 20 Haziran 2015) "Muhafazakârdır; yani, dinle olan ilişkisini asla koparmayı düşünmüyordu. Koparmak ne kelime? Bir görüşmemizde bana 'siyasete devleti köylüyle barıştırmak için girdim' demişti. Buradaki barışmak, Cumhuriyet yönetimlerinin şiddetle reddettiği din/Müslümanlık gerçeğine devletin yabancılaştırmasını, uzak durmasını, gözünü kapatmasını engellemektir. Ve gene bana, İnönü'ye nasıl halk içinde ilk kez kendisinin Cemal Gürsel'in cenazesinde namaz kıldırıldığını anlatmıştı." (Hasan Bülent Kahraman, Sabah, 22 Haziran 2015)

4.2.11. Türban Meselesi

Süleyman Demirel'in ölümünde tartışılan türban meselesi, Demirel'in 2006'da söylediği "Türbanlılar okumak istiyorlarsa Arabistan'a gitsinler" sözüne dayanmaktadır. Demirel'in bu ifadesi, Türkiye'de muhafazakârların bir kesimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türban

meselesi teması Demirel ile ilgili elde edilen temalar arasında homojen içeriğe sahip nadir temalardan biridir. Bu konuyla ilgili tespit edilen tüm değerlendirmeler Demirel'in 2006'da türbanlılarla ilgili ifadelerine dayanarak, benzer içerikli mesajlardır. Demirel ile ilgili oluşturulan temaların büyük kısmında konuyla ilgili tutumlar homojen olmayıp aynı konuyla ilgili zıt fikirler de ifade edilmiştir. Ancak bu temayla ilgili geçen ifadeler birbirine benzemekle birlikte Demirel'i eleştiren içeriğe sahiptir. Demirel'i türban meselesi üzerinden eleştiren ifadeler, tıpkı 28 Şubat konusunda olduğu gibi daha çok Sabah ve Yeni Şafak gazetelerinde yer almıştır.

"Üniversiteye başı kapalı giremezsiniz. Anayasa Mahkemesi koymuş, Danıştay koymuş, AİHM koymuş. Başı bağlı olarak okutulan yerlere git. Arabistan'da filan vardır, oralara git' sözleri hiç unutulmadı." (Sabah, 18 Haziran 2015)

"Başörtülü öğrencilere 'Suudi Arabistan'a gitsinler' sözü hiç unutulmadı." (Yeni Şafak, 18 Haziran 2015)

"...geçmişte büyük desteğini aldığı dindar kitle karşısında yer almaktan çekinmedi ve başörtüsü meselesindeki tavrıyla tarihe kötü bir not düştü." (Mahmut, Övür, Sabah, 18 Haziran 2015)

"Askerin nabzına uygun şerbet verdi. 'İlle de başı bağlı okumak isteyen varsa Suudi Arabistan'a gitsin' diyerek, kendisine umut bağlayanları hüsrana uğrattı." (Abdülkadir Selvi, Yeni Şafak, 18 Haziran 2015)

"Süleyman Demirel'i, 28 Şubat'ta başörtülülere Suudi Arabistan'a yollamaya niyetlendiği için olsa pek sevemedim." (Özlem Albayrak, Yeni Şafak, 19 Haziran 2015)

"Başörtüsü gericiliktir. Başörtülüler Suudi Arabistan'a gitsin' sözü tevile gelmez." (Mehmet Şeker, Yeni Şafak, 19 Haziran 2015)

4.2.12. Basın Özgürlüğü

Süleyman Demirel ve basın tartışması Demirel'in ölümüyle birlikte ele alınan konular arasında olmuştur. Ölümün gerçekleştiği toplumsal bağlam, ölümün yorumlanmasına doğrudan etki eder. Dolayısıyla Demirel'in ölümüyle tartışılan basın özgürlüğü konusu, dönemin siyasi ve toplumsal ortamıyla yakından ilişkilidir. Bu belirleme ölümle birlikte ele alınan tüm konular için geçerli olsa da "Güncel Siyaset" ve "Basın Özgürlüğü" temalarında belirleyici olmuştur. (Güncel Siyaset teması başlığında bu konu daha ayrıntılı ele alınacaktır.)

Demirel ve basın ile ilgili ele alınan konularda Demirel'in basınla barışık olduğu, kendisine muhalif olan gazetecileri dışlamadığı, aleyhinde yazıp-çizenlere dava açmadığı gibi mesajlar verilmiştir. Özellikle medya patronu Aydın Doğan aracılığıyla aktarılan Demirel'in elindeki iktidar gücünü basına karşı kullanmadığı mesajı dikkat çekmektedir. "Doğan Holding

Onursal Başkanı Aydın Doğan: Gayet demokrat, hoşgörülü, eleştiriye tahammüllü bir devlet adamını kaybettik. Zaman zaman sitemleri oldu, 'Böyle yazılır mı' dedi. Hepsini içine sindirdi. Bunu basın dolayısıyla yazdığımızı, hükümete karşı açılmış bir savaş olarak görmedi. Bir husumet olarak görmedi bunu. Basına içine sindirdi." (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015) Cumhuriyet gazetesinde Aydın Doğan üzerinden aktarılan bu ifadeler benzer bir biçimde Hürriyet gazetesinde de yer almıştır: "Evren'in burnunu çizsinler de GÖRELİM" başlığı altında Aydın Doğan'ın Demirel ile ilgili fikirlerine yer verilmiştir. "...demokrasiyi çok özümsemiş bir insandır. Zaman zaman sitemleri oldu, 'Böyle yazılır mı' dedi. Bunu hükümete karşı açılmış bir savaş olarak görmedi. Husumet olarak görmedi bunu. Basına içine sindirdi."... "Süleyman Bey'e göre hakikaten demokrasinin olmazsa olmazlarından bir tanesi bağımsız ve özgür medyaydı. İktidarlar, hükümetler kızarlar; bu doğaldır. Ama bunu kavga haline getirmedir." (Hürriyet, 18 Haziran 2015)

Süleyman Demirel'in basın konusundaki tutumunu öven diğer örnek ifadeler şunlardır:

"Ancak bu siyasi hezeyanı, otoriter bir tavra dönüştürmedi. Kendisine apaçık haksızlık eden karikatürleri bile hoşgörüyle karşıladı. Gülerek çevresine gösterdi." (Emre Aköz, Sabah, 18 Haziran 2015)

"Dinci değil dindar bir siyasetçiydi, kendisine muhalif olan gazetecileri dışlamaz, onları toplantılara, yurtiçi ve yurtdışı gezilerine ayırım yapmaksızın çağırır, sohbet eder, espriler yapardı." (Hikmet Çetinkaya, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015)

"Demirel ile siyasi görüşlerimiz farklıydı, onunla ilgili de çok eleştiriler yazmıştım. Ama bir gün bile bu nedenle bir serzenişine ya da bugünkü muktedirlerin çok sevdikleri türden 'akreditasyon iptaline' tanık olmadım." (Mehmet Y.Yılmaz, Hürriyet, 18 Haziran 2015)

"Eşi ile ilgili hakaret dolu bir haber dışında, kırk yıllık siyaset hayatında hiçbir gazeteciye dava açmıyor, hiçbir gazeteciye dışlamıyor. İstedikçe kadar eleştir, basına ve özgürlüğüne kendi özgürlüğü kadar düşkün." (Yalçın Doğan, Hürriyet, 18 Haziran 2015)

"Süleyman Demirel'in en sevdiğim yönü, aleyhinde yazanları mahkemeye vermemesiydi. Koskoca Başbakan ya da Cumhurbaşkanı, sıradan bir gazeteci onu karaladı diye dava açmaya niçin gerek duysun?" (Mehmet Şeker, Yeni Şafak, 19 Haziran 2015)

Basın Özgürlüğü teması bağlamında Demirel'e çoğunlukla olumlu ifadeler atfedilse de Demirel'in basınla iyi ilişkiler kurduğunu iddia eden ifadelere itirazlar da vardır. "Gazeteler Demirel güzellemelemleri ile dolu. Ne çok severlermiş meğer. Özellikle gazeteciler övgüde sınır tanımıyorlar. Gazetecilere hiç kızmazmış, özgürlüklerden yanaymış, hiç dava açmamış, çok esprili bir devlet adamıymış. Öyledir herhalde. Ben bilemedim. Bildiğim, serbest piyasa düzeninin, kapitalizmin yılmaz savunucusuydu. Büyük devletlerle geçinmeyi temel kural sayıyordu." (Güray Öz, Cumhuriyet, 19 Haziran 2015) "Bu bağlamda rahmetli Süleyman Demirel de kendi ve ailesi aleyhindeki yayınlara karşı Babıali kaşalotlarının yazdığı gibi hoşgörülü bir

adam falan değildi. Özellikle 1969-71 arası basın imparatoru Haldun Simavi ile çok sert kavga etti Süleyman Demirel. Elinde ne güç varsa Haldun Simavi medyasını bitirebilmek için kullandı. Hatta Haldun Simavi'nin adamı olan Rahmi Turan gibi dönemin meşhur gazetecilerini tutuklattı." (Rasim Ozan Kütahyalı, Sabah, 21 Haziran 2015)

Demirel ve basın ilişkisine dair aktaracağımız son ifade de doğrudan Demirel-basın ilişkisi olmasa da Demirel-basın konusundan hareketle Türkiye'de basına ilişkin tartışmaların olduğunu da görebiliriz. "Türk medyasının Demirel'e yaptığı alçaklıklar" başlığıyla yazılan yazıda Demirel-basın ilişkisinden hareketle Türkiye'de basın tartışması yürütülmüştür. Özellikle basının gücü tartışılmış ve bununla ilgili olarak Hürriyet gazetesinin eski sahibi Erol Simavi'nin konuyla ilgili sözlerine yer verilmiştir: "Basına Batı aleminde Yasama Yürütme ve Yargı'dan sonra dördüncü kuvvet derler ama Türkiye'de en kudretli kurum ordudur ama basın dördüncü değil birinci kuvvet makamındadır. Çünkü ihtilallere orduyu basın hazırlar." (Rasim Ozan Kütahyalı, Sabah, 22 Haziran 2015)

4.2.13. Güncel Siyaset

Süleyman Demirel'in ölümü bağlamında Türkiye yakın tarihindeki birçok önemli olay, olgu ele alınmıştır. Bunların neredeyse tamamı Demirel'in hükmettiği dönemlerle doğrudan ilişkili konulardır. Ancak güncel siyaset başlığı altında ifade edeceğimiz konular bu bakımdan diğer temalardan ayrılmaktadır. Diğer birçok tema, Demirel dönemlerine ve dolayısıyla da geçmişle daha çok ilgiliyken özellikle güncel siyaset teması geçmişin, günümüz siyasetiyle doğrudan ya da dolaylı kıyaslamasıyla ilgilidir. Bir önceki başlık olan basın özgürlüğü temasında da ifade ettiğimiz gibi bu durum, ölümün anlamlandırıldığı toplumsal ve siyasi ortamla ilgilidir. Değişen toplumsal ve siyasal durumla birlikte ölüme atfedilen anlamlar da değişebilmektedir. Ölümle birlikte toplumun ele aldığı tüm konularda bu etkiden bir şekilde bahsedilebilse bile, özellikle güncel siyaset teması, büyük oranda bu etkinin şekillendirdiği konulardan oluşmaktadır.

Güncel siyaset temasındaki tartışmalar iki ana konu etrafında şekillenmiştir. İlki Demirel'in doğrudan ya da dolaylı olarak farklı kategoriler üzerinden Erdoğan ile kıyaslanmasıdır. Bu kıyaslamada çoğunlukla Demirel'de görülen olumluluklar üzerinden Erdoğan eleştirilmiştir. Ancak bazı ifadeler de ise Demirel ve Erdoğan arasında benzerlik kurularak her ikisi de eleştirilmiştir. Aktaracağımız ifadelerden anlaşılacağı üzere bu kıyaslama bazen doğrudan yapılmış bazen de dolaylı yapılmıştır.

"Bir gazeteci olarak bugünden geriye; Erdoğan'ın Türkiye'sinden Demirel'in Türkiye'sine baktığınızda, geline yerle geldiğiniz yer arasındaki uçurumu da görürsünüz... Bir

gazeteci olarak şunu teslim etmem lazım; Demirel'in Türkiye'si soru sorabilen bir Türkiye, Demirel her sorunun sorulabildiği bir liderdi." (L.Doğan Tılıç, Birgün, 18 Haziran 2015).

"Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığını ve cumhurbaşkanlığını yaşamış biri olarak Demirel'in ardından kötü, tatsız anılar yazmak içimden gelmiyor..." (Aydın Engin, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

"Bugünden geri dönüp bakıldığında çünkü Demirel müthiş bir hoşgörü abidesi olarak görünüyor."... "Devletlû adabı' ve 'beyefendiliğini' gelinen noktada eğer mumla arıyorsak, bu sadece ardından gelenlerde bu özelliklerin hiç bulunmamasındadır." (Nilgün Cerrahoğlu, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

"Olacak O Kadar'da onu yerden yere vurduğum, ağır eleştirdiğim skeçleri izler ve gülerdi. Programdan sonra 'çok güldürdün beni' diye telefon açardı. Şimdi ise Tayyip Erdoğan'ın açtığı dört davam devam ediyor hala..." (Levent Kırca, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

Cumhurbaşkanı Erdoğan kastedilerek; "Gerçi Demirel gibi ülkemizin en seçkin okullarından İTÜ'yü bitirmedi. Üniversitede okuduğu bile kuşkulu iken cumhurbaşkanı oldu."... "Demirel zengin değildi... Tayyip Bey ise, yabancı finans dergilerine göre, dünyanın en önde gelen dolar milyarderi siyasetçilerindendir... Tayyip Bey'in hoyratlıkları, nobranlıkları, saldırganlıkları ile tanışmasaydık, Demirel'in ılımlı, nüktedan, babacan üslubunun değerini hiç bilmeyecektik. 'Halkımızın yüzde 60'lık bloku' bugün Tayyip Bey'in hotzot'larından, Cumhuriyet düşmanı hallerinden illallah dediği için Demirel'in önemini, değerini daha iyi anlıyoruz ve onun yokluğunu daha çok hissedeceğiz!" (Ahmet Tan, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

"Eğer Tayyip Erdoğan siyasete girip başbakan-cumhurbaşkanı olmasaydı, Türkiye'de yaşayanların çok büyük bir çoğunluğu Süleyman Demirel'i 'kötü politikacı' olarak belleyeceklerdi!" (Nazım Alpman, Birgün, 18 Haziran 2015).

"Çorum katliamını soranlara 'Çorum'u bırakın Fatsa'ya bakın' diyen Demirel ile meydanlarda Berkin'in annesini yuhalatan Erdoğan arasında gözle görülür bir bağ var." (Birgün, 21 Haziran 2015).

"Demirel'i allayıp pullayan gazeteci kardeşler, gözünüzü biraz da gerçeklere çevirin. Gerçekte ideolojik ortağı olduğu darbecilerle kıyaslayıp Demirel'den zorla bir demokrat çıkarmayın. O 'demokratın' izleyicileri bugün iktidardalar; yaptıkları gözler önündedir." (Güray Öz, Cumhuriyet, 21 Haziran 2015).

"Erdoğan'la benzerlikleri var mıdır? Dini siyasete alet etmekte çoktur: Atatürk ve laik Cumhuriyet anlamında ise hiç benzeşmezler. Demirel, Amerika'nın nasıl adam kullandığını ve kazık attığını da çok sonra öğrenmiştir. Erdoğan'ı henüz bilmiyoruz." (Yalçın Bayer, Hürriyet, 18 Haziran 2015).

"Günümüzde, *Cumhuriyet bir reklam arasıydı* diyen, Cumhuriyet dönemini Atatürk'ten itibaren kesip atarak ülkeyi Osmanlı'nın satılmış ve çökmüş dönemine yapıştıranları gördükçe,

'Atatürk Cumhuriyetinin bir ürünüyüm' diyen bir Demirel, bize ne kadar sevimli, gerçekçi, doğru geliyor!", "Bugünün muktedirleri ne kadar medya ve gazeteci düşmanıysa, Demirel, medyanın varlığını, birlikte yaşamının, demokrasinin olmazsa olmazı olarak içselleştirmiş bir insandı. Gördüğüm tüm gazeteciler bunu teslim ediyor. Demirel'in sadeliği ile bugünün cafaclarını mukayese etmek mümkün olamaz. Yeğenleri bile yargılanan bir adam!" (Orhan Bursalı, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

"Demirel ile siyasi görüşlerimiz farklıydı, onunla ilgili de çok eleştiriler yazmıştım. Ama bir gün bile bu nedenle bir serzenişine ya da bugünkü muktedirlerin çok sevdikleri türden 'akreditasyon iptaline' tanık olmadım."..."O yıllarda Demirel'i yeterince demokrat bulmazdım... Ama günümüzün iktidar sahiplerine bakınca, Demirel ile aralarında dağlar kadar fark olduğunu da görüyorum." (Mehmet Y.Yılmaz, Hürriyet, 18 Haziran 2015).

"Hayattayken Süleyman Demirel'in Adnan Menderes ile aynı akıbeti yaşaması için azami gayret göstermiş Babıali kaşalotları şimdi Demirelci oldular da Demirel'i Tayyip Erdoğan'a örnek gösteriyorlar." (Rasim Ozan Kütahyalı, Sabah, 21 Haziran 2015).

"Kendisinden sonra gelenler... Öyle hoşgörüsüz, öyle akreditasyoncu, öyle kinci, öyle intikamcı, öyle dışlayıcı, öyle devletçi oldular ki... Süleyman Demirel'i bile mumla arattılar." (Ahmet Hakan, Hürriyet, 18 Haziran 2015).

"Onun zamanında yolsuzluk haberleri yapanlara dokunulmaz, yolsuzluk yapanlar yargılanıp hapse atılırdı... Bugün ise yolsuzlukları yazanlar mahkemeye veriliyor, hapse de 'darbeci' diye, yolsuzluk soruşturması yapanlar atılıyor!" (Emre Kongar, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015)

Güncel siyaset temasında bahsedeceğimiz ikinci konu ise 7 Haziran 2015 genel seçimlerinin sonuçlarının yarattığı sonuçlarla ilgilidir. Demirel ölmeden kısa bir süre önce gerçekleşen 7 Haziran seçiminin sonuçları tek parti hükümetini mümkün kılmamış ve bu sebeple de farklı koalisyon senaryoları konuşulmuştur. Seçimden hemen sonra koalisyon senaryoları konuşmaya başlanmıştır. Önemli koalisyon deneyimine sahip bir siyasetçi olarak Demirel öldüğünde de bu tartışmalar sürüyordu. Toplumun farklı kesimleri arzu ettikleri koalisyon senaryolarını Demirel üzerinden ifade etmiştir. Bu konuyla ilgili de farklı ifadeler olmakla birlikte özellikle dikkat çeken mesaj, Demirel'in olumlu görülen koalisyonlarına dayanarak, 7 Haziran'dan sonra koalisyonun teşvik edilmesidir.

"1991'de kurulan DYP-SHP koalisyonu, sergilediği örnek uyum ve uzlaşi kültürüyle demokrasimiz için önemli bir olgunluk sınavı olmuştur. Bu koalisyon, Türkiye'de merkez sağ ile merkez solun pekâlâ el sıkışıp ülkeyi birlikte yönetebileceklerini göstermesi bakımından tarihi bir uzlaşiyı simgelemiştir." (Hürriyet, 18 Haziran 2015, editöryal yazı).

"Hapisler yattı... Yattı da, ne mazlum edebiyatı yaptı, ne de bu edebiyatın üzerine muazzam bir zulüm anıtı dikmeye kalktı. Ne üç buçuk aylık bir hapsin çile rantiyesi oldu... Ne de

o rantın derebeyi..."..."Dün demiştir ki: 'Yollar yürümekle aşınmaz.' Bugün dinleseydik, Gezi'de güzel bir dünya için yürüyen çocuklarımızı kaybetmezdik..."..."Dün demiştir ki: 'Demokraside çareler tükenmez.' Bugün, yani önceki pazar akşamı görmedik mi bize sabır telkin eden o güzel sözün ne anlama geldiğini..." (Ertuğrul Özkök, Hürriyet, 18 Haziran 2015).

"Bahçeli'ye Demirel dersi" başlıklı yazıda Demirel'in 1991'de kurulmasına öncülük ettiği DYP-SHP koalisyonu örnek gösterilerek 7 Haziran seçimleri sonrası olası koalisyon ihtimalleri tartışılmıştır. "1991 seçimleri ortaya koalisyon çıkarıyor. Kim, kimle kuracak, büyük çıkmaz, bugünkü gibi..."..."1991'den bugüne gelince, bugün Devlet Bahçeli koalisyonlara kapılarını kapatıyor, 'ötekileştirme' nedeniyle AKP'yi çok sık eleştiriyor, ama benzerini HDP için kendisi yapıyor. Hiçbir uzlaşmaya yanaşmıyor, siyasal sistemi tıkıyor. Bahçeli, Demirel'in Güniz Sokak'taki evini ziyaret ediyor. Hangi anlamda ziyaret, hangi demokrasi, Bahçeli'nin tutumuna ters düşüyor." (Yalçın Doğan, Hürriyet, 20 Haziran 2015). İncelediğimiz beş gazete arasında, 7 Haziran sonrası olası koalisyonu teşvik eden ifadeler çoğunlukla Hürriyet gazetesinde yer almıştır.

Süleyman Demirel'in ölümünde ele alınan 7 Haziran seçim sonuçları ve koalisyona ilişkin diğer ifadeler ise seçim sonrası koalisyon tartışmalarına ilişkin olmakla beraber Demirel'i eleştiren içeriğe sahiptir.

"Şu günlerde CHP'yi ille de bir koalisyona sokmak için çırpınan Aydın Doğan uşakları, Demirel'in 1991 yılında kurduğu o çok yanlış, çok zararlı koalisyonu göklere çıkardılar, Baba'yı anma bahanesiyle..."..."Fakat ikibinli yıllarda da bu sefer Erdoğan'ı yıkma çalışmalarından, artık oturduğu yerden bile olsa, geri kalmadı. Daha iki üç ay önce Hüsamettin Cindoruk onun adına bir 'ne yapabiliriz' toplantısı düzenledi de, çişlerini tutamadıkları için kısa sürede dağıldılar." (Engin Ardıç, Sabah, 19 Haziran 2015).

Demirel ile ilgili yazılan yazıda Demirel'in cumhurbaşkanı olduğu dönemde başbakanlık tartışmasına değinilmiş ve günümüz siyasetine ilişkin şu değerlendirme yapılmıştır: "Şu günlerde yeni kurulacak hükümet formülleri arasında da geçiyor dönüşümlü başbakanlık. Varsayalım anlaştılar ve AK Parti ile CHP hükümeti kurdular. Değişme vakti geldiğinde Başbakan Davutoğlu istifa edecek. O gün Cumhurbaşkanı Erdoğan hükümeti kurma görevini Kılıçdaroğlu yerine, Bahçeli veya Demirtaş'a verse nasıl olur?" (Mehmet Şeker, Yeni Şafak, 19 Haziran 2015).

"Demirel'in son derece yalın bir şekilde anlattığı 'hakkına sahip olma şuuru' bence hala en büyük meselelerimizden biridir. Şayet bu yerleşmiş olsaydı 'vesayet' tehlikesi şöyle dursun, siyasi partiler seçimlerden sonra abuk sabuk yönelişlere kolayından savrulamazdı. Şayet halkın hakkına sahip çıkma şuuru yerleşmiş olsaydı, siyasi partiler halka hesap vereceklerinden, 'gel bakalım arkadaş, sen bize ne dedin ne yaptın' yollu sigaya çekileceklerinden emin olurlardı. Şayet halkın hakkına sahip çıkma şuuru yerleşmiş olsaydı CHP bugün kalkıp da MHP Genel

Başkanına (siyasi rüşvet mesabesinde) başbakanlık teklif edemezdi.” (Salih Tuna, Yeni Şafak, 24 Haziran 2015).

“Süleyman Demirel’in cenazesinden koalisyon çıkarmak” başlıklı köşe yazısında şu ifadeler kullanılmıştır: “Fakat Süleyman Demirel’in ölümünden, kurulması muhtemel koalisyonlar için rol çalmak hiç yakışık almadı/almıyor. Hele hele sana söylüyorum kızım sen işit gelinim frekansında Demirel’den bir uzlaşma ve hoşgörü abidesi çıkarmak çok anakronik olmuyor mu?” (Fatma Barbarosoğlu, Yeni Şafak, 24 Haziran 2015).

4.2.14. Emek Sorunları

Süleyman Demirel’in ölümünün incelenmesiyle elde edilen son tema emek sorunları temasıdır. Demirel yönetimlerinde yaşanan emek sorunları Demirel’in ölümüyle konuşulmuştur. Grev, sendika gibi işçi haklarıyla ilgili meseleler başta olmak üzere Demirel dönemlerinde yaşanan çeşitli emek sorunları ifade edilmiştir. Bu konu başlığında verilen mesajların tamamı Demirel’i eleştiren içeriğe sahiptir.

“‘İşçim’ dedi, 164 grevi yasakladı” başlığıyla Cumhuriyet gazetesinin kapak sayfasında emek sorunlarıyla ilgili şu ifadeler kullanılmıştır: “İlk yıllarda lakabı ‘Morrison Süleyman’dı, kamu işçilerine haklar sağladı, ancak DİSK’e ciddi husumet besledi. Hükümetleri döneminde 164 grev yasakladı. Demirel, SEKA Arazisinin Ford’a verilmesi sırasında ‘Gelin Çankaya’ya yapın’ diyerek de tartışma yarattı.” (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

“İşçi, emekçi düşmanı olduğunu biliyordum Demirel’in.” (Enver Aysever, Birgün, 19 Haziran 2015).

“Demirel ‘Benim işçim’ dedi, grevlerini erteledi” başlığıyla emek cephesi açısından çeşitli sorunların Demirel ile ilişkisinden bahsedilmiştir. “...Süleyman Demirel’in en çok akılda kalan uygulamaları şüphesiz ki grev yasaklarıydı.”... “Demirel hükümetinin aldığı 24 Ocak 1980 kararları ile 1960 ve 1970’li yıllardaki emek kazanımları budandı.”... “Demirel hükümetleri emeklilik hakları konusunda da popülist bir politika izledi.”... “Marshall yardımı ile ABD’ye giden biri olan Demirel Türk-İş’in ABD sendikacılığını benimsemesinden hoşnuttu.”... “Çok sayıda Türk-İş’li sendikacının AP’den milletvekili olmasını sağladı. Bu yolla sendikal hareket üzerinde önemli bir denetim sağladı.”, “DİSK’e karşı tahammülsüz davrandı.” (Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

4.3. Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel ile İlgili Bulguların Karşılaştırılması

Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel’in ölümlerinin incelenmesiyle farklı birçok tema elde edilmiştir. Ertaş için elde edilen temalar; İnsan, Müzik, Halk, Kimlik, İktidar-Sanat ilişkisi, Birlik

ve Beraberlik, Muhafazakârlık, Yoksulluk, Sanat Sorunları temaları olurken Demirel için ise Kimlik, Devlet, Siyaset, Cumhuriyet, İdam Tartışmaları, Darbeler, Sağcılık-Solculuk, Koalisyonlar, Yakın Tarihteki Trajik Olaylar, Muhafazakârlık, Türban Meselesi, Basın Özgürlüğü, Güncel Siyaset, Emek Sorunları temaları olmuştur. Bu temalar çerçevesinde Ertaş ve Demirel'in ölümünde Türkiye'nin birçok temel sorunu ele alınmıştır. Özellikle Demirel'in ölümünde Türkiye'nin son elli yıllık siyasi tarihindeki öne çıkan birçok konu tartışılmıştır.

Ertaş ve Demirel'in ölümünün karşılaştırılmasında benzerlik açısından öne çıkan en önemli kavram iktidardır. Başta siyasi iktidar olmak üzere çeşitli iktidar yapılarının, Ertaş ve Demirel'in ölümleriyle ilişkilendirme biçiminin ana amacı "rıza imalatı" olmuştur. İktidarın dayandığı iki temel kavram zor ve rızadır. Zor aygıtı kısaca baskı araçları, rıza aygıtı ise meşruiyet olarak tanımlanabilir. Baskı yaratabilmek için birçok yola başvurulabileceği gibi rıza yani meşruiyet için de birçok yola başvurulabilir. Başta siyasi iktidar olmak üzere çeşitli iktidar yapılarının meşruiyet yaratmak için başvurduğu yollardan biri de genel olarak ölüm, özel olarak da ünlü ölümleridir.

Ölümün güçlü sosyal etkileşim ortaya çıkarma potansiyeli, ölümü anlam üretimi için uygun kılar. Ölümle oluşan sosyal boşluğa tahammül edilemez, çünkü buna tahammül etmek ölüme tahammül etmektir ve bu da neredeyse imkânsızdır. Bu boşluğa tahammül edilemediğinden bu boşluk söz ve eylem ile doldurulmaya çalışılır. Bu zeminde *söz üretme hakkına* sahip olanlar yani başta siyasi iktidar olmak üzere her türlü iktidarlar, *ihtiyaçları* veya *yanılgılarından* kaynaklı ölümle ilişkilendirilerek söz üretirler. İhtiyaçtan kasıt iktidarın meşruiyet ihtiyacıdır. İktidar için meşruiyet, egemen görüşlerin kabul edilmesi, pekiştirilmesini ifade eder. Özellikle siyasi iktidar, bu çerçevede ölen kişi üzerinden doğrudan ya da dolaylı olarak birçok mesaj üretir. Bu mesajlar aracılığıyla siyasi iktidar, halk ile arasındaki eşitsizliği manipüle etmeye çalışır. Özellikle Ertaş'ın ölümünde ortaya çıktığı üzere siyasi iktidar her fırsatta halk ile hemhâl olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Çünkü arasında eşitsizlik olan sosyal birimleri eşitlemenin en etkili yollarından biri ölümdür. İnsanların bir gün öleceklerini bilmeleri, tüm eşitsizliklerin yanında insanları eşitleyen nihai olaydır. Yani insanları eşitleyen ölüm, insanları biraya getirmesi yanında eşitsizlik duygusunu geçici bile olsa ortadan kalktığı yanılsamasını yaratabilir. Dolayısıyla siyasi iktidar, ölümün yarattığı bu zeminde ihtiyaç duyduğu rızayı üretir. Neşet Ertaş'ın ölümünde de bu çerçevede doğrudan mesajlar üretilmiştir. Bu konuda en açık ifade, Erdoğan'ın Ertaş'ın cenazesinde yaptığı konuşmada mevcuttur. "Hepimiz aslında garibiz. Yani trilyonlar, makamlar, mevkiler hepsi boş" ifadesiyle *gariplik* üzerinden ortaklık zemini kurulmuş, maddi kaygıları olanlara ölüm işaret edilerek bu kaygıların anlamsız olduğu mesajı verilmiştir. Bu şekilde doğrudan mesajlar üzerinden rıza sağlanabileceği gibi, doğrudan mesaj üretmeden de rıza sağlanabilir. Ertaş'ın cenazesine "omuz vermek" bile tek başına halk ile hemhâl olduğuna dair mesajı içinde barındırır. Sabah gazetesi Erdoğan'ı kastederek,

“TABUTA DA OMUZ VERDİ” (Sabah, 27 Eylül 2012) sürmanşetiyle bu konuya dikkat çekmiştir. Böylelikle siyasi iktidar sözel bir mesaj üretmeden de halk ile hemhâl olduğu mesajını verebilmiştir.

Ölümlerle rıza sağlamak adına ilişkilenen sadece siyasi iktidar olmamıştır. Siyasi iktidar dışında farklı iktidar yapıları da Ertaş ve Demirel’in ölümleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkilendirme çoğunlukla çeşitli iktidar yapılarının egemen görüşlerinin değerlendirilmesi, belki yeniden yorumlanması veya pekiştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Mesaj üretimi, ölene ait olduğuna inanılan özelliklerin iktidarların egemen görüşleriyle ilişkili olma durumunda ortaya çıkmıştır. Yani mesaj üretiminde seçici olunmuştur. Örneğin siyasi iktidar Ertaş’ın “devlet sanatçılığını reddetmesi”yle ilgilenmezken, insan teması bağlamında Ertaş’ın insani özellikleri gibi daha kolay ilişkilenebileceği konularla ilgilenmiştir. Ya da cumhuriyetçiler Demirel’in cumhuriyetin yarattığı bir kadro olduğunu her fırsatta ifade ederek cumhuriyet vurgusuyla ilgilenirken, muhafazakârlar Demirel’in 28 Şubat’taki rolüyle, solcular ise Demirel’in Denizlerin idamındaki rolüyle daha çok ilgilenmişlerdir. Bahsi edilen toplumsal gruplar ölümlerle birlikte kendi hassasiyetleri doğrultusunda mesaj üretmişlerdir. Bu mesaj üretimi her toplumsal grubun kendi egemen görüşlerinin pekiştirilmesi amacını da barındırmaktadır. Dolayısıyla doğrudan ya da dolaylı mesajlar üzerinden başta siyasi iktidar olmak üzere iktidarlar, özellikle Ertaş olmak üzere her iki ölümü, iktidarların temel ihtiyacı olan rızayı sağlamak için kullanmıştır.

İktidarların ölümler üzerinden anlam üretmesinde diğer önemli çıkış noktası ise *yanılgı*dır. Yanılgıyla anlatmak istediğimiz, çoğunlukla ideolojik konumlanmadan kaynaklı ölümle alakalı yapılan taraflı veya hatalı okumadır. Yanılgıdan kastedilenin ne olduğuna açıklık getirmek adına Mevlana’nın Mesnevisi’nde yer alan “Filin, nasıl bir hayvan olduğu ve şekli hususunda ihtilaf” başlıklı hikâyesine başvurulmuştur. Hikâye, filin ne olduğunu bilmeyenlerin fili tanımlamasıyla ilgilidir.

Hintliler karanlık bir ahıra bir fil getirip halka göstermek istediler. Hayvanı görmek için o kapkaranlık yere bir hayli adam toplandı. Fakat ahır o kadar karanlıktı ki gözle görmenin imkânı yoktu. O, göz gözü görmeyecek kadar karanlık yerde file ellerini sürmeye başladılar. Birisi eline hortumunu geçirdi, ‘Fil bir oluğa benzer’ dedi. Başka birinin eline kulağı geçti, ‘Fil bir yelpazeye benziyor’ dedi. Bir başkasının eline ayağı geçmişti, dedi ki: ‘Fil bir direğe benzer.’ Bir başkası da sırtını ellemişti, ‘Fil bir taht gibidir’ dedi. Herkes neresini elledi, nasıl sandıysa fili ona göre anlatmaya koyuldu. Onların sözleri, görüşleri yüzünden birbirine aykırı oldu. Birisi dal dedi, öbürü elif. Herkesin elinde bir mum olsaydı sözlerindeki aykırılık kalmazdı. (Mesnevî-i Şerif Tercümesi, Mevlana, cilt:3, 1265,1270).

Ertaş ve Demirel’in ölümlerinde de tıpkı fil hikâyesinde olduğu gibi temas edilen üzerinden tanımlama yapılmıştır. Genellikle ideolojik konumlanmaya dayalı bu tanımlama biçimi, iktidarın ölümlerle ilişkisini belirten iki temel özellikten biri olan yanılgıyı ifade eder. Dolayısıyla Ertaş ve Demirel’in ölümlerinde devreye giren anlam üretimi, iktidarın ihtiyacı yanında yanılgılı tanımlamasına da dayanır.

İktidarın yanılgılı tanımlama biçimi temas edilen üzerinden değerlendirme içerdiğinden, bu değerlendirmeler büyük oranda öznel olarak görülebilir. Değerlendirmeye konu olan ölümler, değerlendirme yapanın ihtiyaç ve tercihlerine göre yorumlanır. Bu süreç söz üretenin kendi *ideal tipini* oluşturmasıyla ilgilidir. Bu konuda verilebilecek iyi örneklerden biri insan temasında da değinilen 30 Eylül 2012 tarihli Yeni Şafak gazetesinde Işın Eliçin'in yazdığı köşe yazısında Ertaş için ayırdığı "Doğrular" başlıklı yazıdır. Neşet Ertaş'a atfedilen şu ifadeler önemlidir: "İnsan olmak kırılğan olmak demek, kırılğanlığını gizlemeye çalışmadan varolma mücadelesi vermek de insan kalmak. İncinmişliklerin yarattığı mağduriyeti, gün olup devran döndüğünde mağduriyete çevirmemek, seni incitenleri dahi incitmemek..." Bu alıntıyı önemli kılan Ertaş'a dayanarak ideal insanın tanımlanmasıdır. "Doğrular" diye bir başlık kullanılmış olması anlatmaya çalıştığımızı özetler niteliktedir.

Neşet Ertaş'a üzerinden genel doğrular üretilerek ideal tipin tanımlanması, Demirel'de de ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet'in 18 Haziran 2015 tarihli kapak sayfasında Demirel kastedilerek "Artıları" ve "Eksileri" başlığıyla Demirel'in olumlu ve olumsuz kabul edilen özelliklerine dayanarak Demirel'e ilişkin ideal tip ifade edilmiştir. Sonuç olarak Ertaş ve Demirel üzerinden olması gereken ve olmaması gereken kategorileriyle ideal tipler oluşturulmuştur.

Sonuç olarak Ertaş ve Demirel'in ölümlerinde iktidar-ölüm ilişkisi önemlidir. Bununla birlikte Ertaş ve Demirel'in ölümlerinin karşılaştırılmasında tespit edilen benzerlik ve farklılıklar şunlardır:

4.3.1. Benzerlikler

Ertaş ve Demirel'in ölümlerinde ulaşılan temalardan ikisi ortaktır: kimlik ve muhafazakârlık. Kimlik teması her iki ölümdede Ertaş ve Demirel'i kategoriler üzerinden tanımlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Kategoriler oldukça geniştir. Siyaset, sanat, kültür gibi birçok başlıkla ölen tanımlanmaya çalışılmıştır. Hatta ölene ait magazinsel olaylar bile verilmiştir. Ölene ait fotoğraflar özellikle kronoloji takip edilerek tanımlama güçlendirilmiştir. Ölenin yaşamından önemli görülen kesitlerine ait fotoğraflar eşliğinde temel kişilik özellikler, tutumlar, davranışlar öleni tanımlama amacıyla aktarılmıştır. Dolayısıyla kimlik temasına her iki ölümdede ulaşılmış olmasına dayanarak, toplumun ölümle birlikte öleni tanımlama ihtiyacının belirginleştiği söylenebilir.

Ancak muhafazakârlık teması Ertaş ve Demirel'de farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Ertaş'ta muhafazakârlık, Ertaş'ın eserlerine dayanarak muhafazakârlık eleştirisi olarak ortaya çıkmışken Demirel'de ise Demirel'in muhafazakâr olarak tanımlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Ölen muhafazakâr olsun ya da olmasın her iki ölümdede muhafazakârlık tartışması yapılmış olması, muhafazakârlık konusunun Ertaş ve Demirel'den bağımsız olarak, özellikle Türkiye'nin son

yıllarında olmak üzere önemli bir konu olduğuna işaret eder. Kuşkusuz bu önem mevcut siyasi iktidarla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla Ertaş ve Demirel'in ölümlerinde ele alınan konular sadece kişilik özellikleriyle ilgili olmamıştır. Demirel için muhafazakârlık kişilik özelliği olarak atfedilmiş olsa da Ertaş için bu söz konusu değildir. Bu çerçevede Ertaş ve Demirel'in ölümlerinde öne çıkan konular ölene ait olduğu gibi ölüm olayının gerçekleştiği döneme de aittir.

Ölümlerin anlamlandırılma sürecini belirleyen birçok etmen vardır. Ölenin toplumsal-siyasi kimliği, sanatçı ya da siyasetçi oluşu, temel kişilik özellikleri gibi birçok etmen ifade edilebilir. Ancak bir etmen ayrıca dikkat çekmiştir: ölüm olayının gerçekleştiği toplumsal bağlam. Ölümün gerçekleştiği zamanın toplumsal-siyasi koşulları ölüme ilişkin atfedilen anlamlara doğrudan etkide bulunmuştur. Ertaş ve Demirel'in ölümleriyle ilgili incelenen verilerde bu etki doğrudan ve dolaylı ifadelerle karşılık bulmuştur. Aşağıda aktardığımız ifadeler doğrudan ifadelere örnek olarak verilebilir:

“Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığını ve cumhurbaşkanlığını yaşamış biri olarak Demirel'in ardından kötü, tatsız anılar yazmak içimden gelmiyor...” (Aydın Engin, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

“Bugünden geri dönüp bakıldığında çünkü Demirel müthiş bir hoşgörü abidesi olarak görünüyor.”... “Devletlû adabı' ve 'beyefendiliğini' gelinen noktada eğer mumla arıyorsak, bu sadece ardından gelenlerde bu özelliklerin hiç bulunmamasındadır.” (Nilgün Cerrahoğlu, Cumhuriyet, 18 Haziran 2015).

Ölümün gerçekleştiği bağlamın etkisi sadece bu ifadelerle sınırlı değildir. Ölümlerle birlikte ele alınan birçok konu ölenle ilgili olduğu gibi ölümün gerçekleştiği zamanla da ilgilidir. Demirel'in ölümünde cumhuriyet temasının ele alınmış olmasının en temel sebebi Demirel'in öldüğü zamanda cumhuriyetin saldırı altında olduğuna inanan kesimlerin olması ve bu kesimlerin siyasi iktidarın çeşitli icraatlarından kaynaklı cumhuriyeti savunma refleksiyle davranmasıdır. Buna benzer birçok konunun ölümün gerçekleştiği bağlamla ilişkisi kolaylıkla görülebilir. Bu çerçevede Kenan Evren'in ölümü örnek olarak ele alınabilir. Evren'in öldüğü dönemi Evren açısından kısaca hatırlayalım. Evren hukuki olarak yargılanmış, toplumun vicdanında mahkûm olmuş biri olarak öldüğünden, ölümüne yüklenen anlamlar da bu bağlamdan etkilenmiştir. Evren toplumla görece daha iyi bağ kurduğu bir dönemde ölmüş olsa, ölümüyle bu kadar olumsuz değerlendirmeye maruz kalmama ihtimali yüksektir. Benzer olarak Ertaş'ın ölümünde muhafazakârlık temasının ele alınmasında dönemin koşulları etkili olmuştur. Yılmaz Özdil'in Ertaş'ın türkülerine dayanarak, dönemin muhafazakâr koşullarına işaret etmesi bunun örneğidir. Sonuç olarak şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Ölümle beraber üretilen anlamlar ölene atfedildiği gibi ölümün gerçekleştiği toplumsal bağlama da atfedilmiştir.

Her iki ölümdede ölenin temsil ettiği toplumsal kurumlar ve bu kurumlara ilişkin sorunlar tartışılmıştır. Bu Ertaş için sanat, Demirel için siyaset kurumudur. Demirel'in ölümüyle siyaset kurumunun tartışılması Ertaş'ın ölümüyle yürütülen sanat tartışmalarına göre daha fazla olmuştur. Her iki ölüm için de sanat ve siyaset tartışmalarını doğrudan temsil eden birer tema vardır. Bu Ertaş'ta sanat sorunları teması, Demirel'de siyaset temasıdır. Ancak Demirel'in ölümünde elde edilen temalara bakıldığında siyasete ilişkin doğrudan bir tane tema olsa da, temaların büyük kısmı siyasete ilişkin konularla ilgilidir. Bu çerçevede siyasetin sanata göre daha fazla ele alınmış olmasının en görünür sebebi, Demirel'in birçok alanda Türkiye'ye ciddi etkileri olan biri olmasıdır. Bir diğer sebep ise toplumda siyaset konuşmak sanat konuşmaya göre daha popülerdir. Bu iki temel sebeple birlikte ele alınan ölümlerde siyasetin sanata göre çok daha fazla konuşulduğu söylenebilir.

Her iki ölümdede ölüm kavramı pek konuşulmamış ancak Ertaş ve Demirel'in ölümleri üzerinden üretilen anlamlar konuşulmuştur. Yani ölüm doğrudan tartışma konusu olmasa da ölenle ilgili konular çerçevesinde tartışma konusu olmuştur. Bu durum kendi içinde bir tezatlık barındırmaktadır. Hem *olağan kabul edilen* hem de *olağan kabul edilemeyen* bir olgu olarak ölümün tezatlığı, ünlü ölümleri sonrası tartışmalarda güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ölüm, olağan kabul edildiği için ölümün kendisi konuşulmaya değer bulunmamış, olağan kabul edilemediği için de ölümün ardından ölümün anlamlandığı pek çok şey konuşulmuştur.

Her iki ölümdede ölenlerin "ölümsüz" olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Toplumun tamamı tarafından olmasa da önemli bir kısmı tarafından sempati duyulan kişiler olarak Ertaş ve Demirel için ölümsüz ifadesi sıklıkla kullanılmıştır. Ölümsüzlük vurgusu kişinin eserleri, sözleri, yaptıklarına dayanarak belirtilmiştir. Bu vurgu Ertaş için daha fazla olmuştur. Bunun da en temel sebebi toplumun Ertaş'ı Demirel'e göre daha homojen duygu ve düşüncelerle anmasıdır. Ertaş'ı anan neredeyse tüm ifadeler olumlu içeriğe sahiptir. Ancak Demirel için bu genelleme yapılamaz. Demirel'in ölümüyle Demirel'i olumlu yâd edenler olduğu gibi olumsuz yâd edenler de oldukça fazladır. Bu sebeple Ertaş'a ölümsüzlük sıfatı daha çok yakıştırılmıştır.

Ertaş ve Demirel'in ölümleri karşılaştırılmasında benzerlik açısından ifade edilebilecek son konu hem Ertaş hem de Demirel yaygın olarak kullanılan sıfatları üzerinden ele alınmış ve bu sıfatlar üzerinden toplumun bazı eğilimleri açığa çıkmıştır. Örneğin Ertaş için "abdal"lık ifadesi üzerinden yoksulluk kavramı ele alınmışken Demirel için Çoban Sülü üzerinden köylülük, Barajlar Kralı üzerinden kalkınma kavramı ele alınmıştır. Ertaş ve Demirel'in sıfatlarına yüklenen anlamlar ve bunların olumlu ya da olumsuz kabul edilmesi üzerinden yapılacak bir değerlendirme, toplumun bazı eğilimlerine ilişkin ipuçları barındırmıştır.

4.3.2. Farklılıklar

Türkiye'nin neredeyse yarım asırlık siyasi yaşamına etkide bulunan biri olarak Demirel'in ölümü, uzun bir süre Almanya'da yaşayan hatta bir dönem neredeyse unutulmuş ama buna rağmen Türkiye'ye dönüşünde sanatını geniş kitlelerle buluşturmayı başaran bir sanatçı olarak Ertaş'ın ölümüne göre daha çok tartışılmıştır. Oluşturulan tema sayısı, yazılan köşe yazılarının sayısı gibi parametreler üzerinden Demirel'in ölümünün daha çok tartışıldığı söylenebilir. Bu farklılığın kuşkusuz en temel sebebi, Demirel'in Türkiye'nin toplumsal, siyasal yaşamına etkilerinin Ertaş'a göre daha fazla olmasıdır. Ancak bir diğer sebep olarak Türkiye toplumunun siyasete ilgisinin sanata ilgisinden daha fazla olmasıdır.

Ertaş ve Demirel'in ölümleriyle ilgili verilerde, siyasetçilerin mesajları önemli bir yer tutmuştur. Siyasetçilerin Ertaş için verdiği mesajlar daha çok birlik ve beraberlik temasıyla ilgili olmuşken, Demirel için verdiği mesajlar daha çok demokrasi temasıyla ilgili olmuştur. Siyasi iktidar Demirel için resmi tören yapmış ve üç günlük ulusal yas ilan etmiş olsa da veriler bütünlüklü olarak değerlendirildiğinde siyasi iktidarın Ertaş'ı daha fazla sahiplendiği söylenebilir. Bu farkı ortaya çıkaran da siyasi iktidarın Demirel ile bazı siyasi konulardaki uyumsuzluğudur.

Hem Ertaş'ın hem de Demirel'in ölümlerinde ele alınan konularla ilgili verilen mesajlarda toplum kesimleri her zaman uyum içinde olmamışlardır. Bazı temalarla ilgili tam anlamıyla uyum olsa da tüm temalarda bu uyumdan bahsedilemez. Bütün temalar açısından değerlendirildiğinde Demirel'in ölümünde ele alınan konulardaki çatışma Ertaş'a göre çok daha barizdir. Demirel için ele alınan birçok temada birbirine zıt fikirlerin farklı kesimlerde ifade edildiği söylenebilir. Bu konudaki en bariz örneği 28 Şubat'la ilgili tartışmalar oluşturmaktadır. 28 Şubat'ta Demirel'in rolünü olumlu bulanlar olduğu gibi bunu ciddi bir eleştiri malzemesi olarak görenler de olmuştur. Ertaş için verilen mesajlarda görece bir bütünlük varken Demirel için verilen mesajlarda çatışma daha belirgindir.

Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel'in ölümlerinin karşılaştırılmasında öne çıkan son farklılık olarak Ertaş için baş sağlığı ilanı neredeyse hiç yokken Demirel için oldukça fazladır. Bu farklılığı ortaya çıkaran da Demirel'in ölümüne ilişkin toplumun farklı kesimlerinden mesaj verilmiş olmasıdır. Ertaş'ın ölümüne büyük oranda siyaset ve sanat camiası ilgi göstermişken, Demirel'in ölümüne siyaset ve sanat camiası başta olmak üzere toplumun farklı kesimleri ilgi göstermiştir. Birçok sivil toplum kuruluşu Demirel'in ölümü dolayısıyla başsağlığı mesajı yayınlamıştır.

Ertaş ve Demirel'in ölümlerinde ele alınan bütün temalar kendi içinde ayrı ayrı değerlendirileceği gibi tüm bu temalar toplumun ünlü ölümleri aracılığıyla ölüme verdiği reaksiyon olarak da değerlendirilebilir. Ünlü ölümleri aracılığıyla toplum birçok konuyu

tartıştığı gibi dolaylı ya da doğrudan ölümle de başetmeye çalışmaktadır. Doğası itibariyle ölüme karşı çaresiz olan insan, ölümle ilgili her muhasebe fırsatını değerlendirdiği gibi ünlü ölümlerini de bu çerçevede değerlendirmiştir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ölüm her şeyden önce bir kayıptır. Kayıpla birlikte sosyal gruplar bilgilerini güncellemek, tazelemek, gerekirse değiştirmek ihtiyacı duyar. Ölüm anlam üretimi için uygun ortam yaratır. Bu ortam içinde farklı toplumsal gruplar anlamlar üreterek ölümü, dolayısıyla da yaşamı anlamlandırmaya çalışır. Ölümün sosyal yaşama etkisi gidenden çok kalanla ilgilidir. Yaşamın anlamlandırılması için elzemdir. Dolayısıyla toplumu anlayanın birçok aracından biri, toplumun ölüme nasıl anlamlar verdiğini anlamaktır.

Ölüm hem bireysel hem de toplumsal olarak genel bir muhasebe eşliğinde gerçekleşir. Ölümün sonlandırdığı yaşamın eksileri, artıları değerlendirilir ve bu değerlendirme üzerinden bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılır. Ölümü düşünen, ölüme yaklaşan birey de bu muhasebeyi yapar, topluma mal olmuş ünlülerin ölümü vesilesiyle toplum da bu muhasebeyi yapar. Ertaş ve Demirel'in ölümleri de toplum nezdinde yapılan bu muhasebeyi içerir. Bu muhasebe içinde toplum ölenlerle ilişkilendirebileceği meseleleri tartışmış ve bazen de bunlara çözüm bulmaya çalışmıştır.

Ölümün gidenden çok kalanlarla ilişkili olması, ölüme yüklenen anlamla ilgilidir. Ölüm hem yaşamın en doğal olayı, hem de başedilmeye çalışılan bir olgu olarak görülür. Ölümün yaşamın dışına itilmesi, görmezden gelinmeye çalışılması, ölüm ortaya çıktığında doğal tepkiler verilmesini engelleyen temel faktördür. Yani aslında olağan olan ölüm, olağan kabul edilemediği için olağandışı tepkiler eşliğinde ortaya çıkmaktadır. Ölüm, gerçek anlamda olağan kabul edilebilmiş olsa ölümle birlikte çok birçok mesele tartışılmaya çalışılmazdı. Dolayısıyla ölümle beraber ele alınan tüm bu konular, toplumun ölüme verdiği bir reaksiyon olarak da okunabilir.

Neşet Ertaş ve Süleyman Demirel'in ölümleriyle gazeteler aracılığıyla birçok konu tartışılmıştır. Ertaş ve Demirel'in ölümleri hem temsil ettikleri sanat ve siyaset kurumları hem de temel kişilik özellikleri üzerinden ilişkilendirilerek Türkiye'nin temel meseleleri gündemleştirilmiştir. Biri sanatta diğeri siyasette iki önemli şahsiyet olan Ertaş ve Demirel'in ölümlerinin karşılaştırılması yapılarak, ölümlerle birlikte ele alınan bu meselelerin tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Ölümle karşılaştırılırken ölüm-iktidar arasında ilişki ve ölümlere yüklenen anlamlar üzerinden toplum okuması yapıp yapılamayacağı değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Ertaş ve Demirel'in ölümlerinin karşılaştırılması için beş farklı gazete belirlenmiştir. Gazeteler belirlenirken toplumun farklı kesimlerini temsil edebilmesi için farklı yaşam görüşlerine sahip olduğuna inanılan Birgün, Cumhuriyet, Hürriyet, Yeni Şafak ve Sabah gazeteleri belirlenmiştir. Bu gazetelerin Ertaş ve Demirel'in ölümlerini takip eden bir aylık sayıları esas alınmıştır. Ölümle ilgili elde edilen verilere nitel içerik analizi uygulanmış ve Ertaş ve Demirel'in ölümlerine ilişkin birçok tema elde edilmiştir. Ertaş için elde edilen temalar; İnsan, Müzik, Halk, Kimlik, İktidar-Sanat ilişkisi, Birlik ve Beraberlik, Muhafazakârlık, Yoksulluk,

Sanat Sorunları temaları olurken Demirel için ise Kimlik, Devlet, Siyaset, Cumhuriyet, İdam Tartışmaları, Darbeler, Sağcılık-Solculuk, Koalisyonlar, Yakın Tarihteki Trajik Olaylar, Muhafazakârlık, Türban Meselesi, Basın Özgürlüğü, Güncel Siyaset, Emek Sorunları temaları olmuştur. Bu temalar çerçevesinde Türkiye'nin birçok önemli meselesi konuşulmuştur. Özellikle Demirel'in ölümüyle Türkiye'nin son elli yıllık tarihinin önemli olaylarının tartışıldığı söylenebilir.

Ertaş ve Demirel'in ölümlerinin sosyolojik olarak incelenmesiyle elde edilen temel sonuçlar şunlar olmuştur:

1)Siyasi iktidar başta olmak üzere çeşitli iktidar yapıları, Ertaş ve Demirel'in ölümleriyle rıza üretmek amacıyla ilişkilendirilmiştir. İktidarın ölümlere yaklaşımı iki kavram üzerinden açıklanabilir: ihtiyaç ve yanlış. İhtiyaçtan kasıt, iktidarın zorunlu meşruiyet arayışıdır. Meşruiyet yaratmanın birçok aracı vardır, bunlardan biri de ünlü ölümleridir. Ertaş ve Demirel'in ölümlerine iktidar iştirak ederek, bazen doğrudan bazen dolaylı olarak meşruiyet yaratma adına mesajlar vermiştir. Yanlış ise ölümlerle ilgili söz üretenlerin genellikle ideolojik konumlanmaya dayalı olan eksik veya yanlış tanımlamasıdır. Ölene ilişkin mesaj üretilirken referans noktası ölene atfedilen özellikler olsa da bu özelliklerle ilişkilendirme, iktidar yapılarının egemen görüşleriyle paralellik arz etmesi durumunda gerçekleşmiştir. Kısaca, iktidar yapıları ölümle ilişkilendirirken merkezi düşüncelerine uyumu gözetmiştir. Örneğin, siyasi iktidar Ertaş'ın devlet sanatçılığını reddetmesiyle ilgilenmezken, insan teması bağlamında Ertaş'ın insani özellikleri gibi konularla ilgilenmiştir. Demirel'in ölümünde ise Cumhuriyeti savunanlar cumhuriyet temasıyla ilgilenirken, muhafazakârlar Demirel'in 28 Şubat'taki rolüyle, solcular ise Demirel'in Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamındaki rolüyle daha çok ilgilenmiştir.

2)Ertaş ve Demirel'in ölümleri, ölümlerin gerçekleştiği toplumsal bağlam içinde anlam kazanmıştır. Ölümler üzerinden üretilen anlamlar, tartışılan konular ölene ait olan özelliklere dayandığı gibi ölümün gerçekleştiği toplumsal bağlama da dayanmıştır. Ertaş ve Demirel ile ilgili belirlenen temaların hepsinde toplumsal bağlamın etkisi gözlemlenebilir. Ancak bazı temalar büyük oranda toplumsal bağlamla şekillenmiştir. Ertaş'ta muhafazakârlık teması ile Demirel'de cumhuriyet teması bunlara örnek olarak verilebilir. Ertaş bağlamında ele alınan muhafazakârlık teması, Ertaş öldüğünde mevcut olduğuna inanılan muhafazakâr yaşam pratiklerinin Ertaş'ın türkü sözleri üzerinden eleştirisine dayanmıştır. Cumhuriyet temasının ele alınmış olmasının en temel sebebi ise Demirel'in öldüğü zamanda cumhuriyetin saldırı altında olduğuna inanan kesimlerin olması ve bu kesimlerin siyasi iktidarın çeşitli icraatlarından kaynaklı cumhuriyeti savunma refleksiyle davranmasıdır. Dolayısıyla her iki ölümde de toplumsal bağlamın belirleyiciliği söz konusudur.

3)Ölümler aracılığıyla siyaset sanata göre daha fazla konuşulmuştur. Ertaş ve Demirel'in ölümleriyle ilgili yazılan haber, köşe yazısı ve verilen başsağlığı ilanları karşılaştırıldığında

Demirel'in ölümün daha fazla konuşulduğu söylenebilir. Bunun en temel sebebi, Demirel'in Türkiye siyasetindeki yeri ve önemidir. Her ne kadar Ertuş önemli bir sanatçı olsa da Türkiye siyasetine neredeyse yarım asır etkide bulunmuş bir siyasetçi olarak Demirel'in ölümü, Demirel şahsında siyasetin daha fazla tartışılmasına yol açmıştır.

4)Ölümlere yüklenen anlamlara dayanarak, toplumun bazı eğilimlerini okumak mümkündür. Ölümlerle birlikte yürütülen tartışmalar, toplumun eğilimleri veya önceliklerine ilişkin önemli ipuçları barındırmaktadır. Örneğin Demirel'in yaygın olarak anılan sıfatları ve bunlara toplumun atfettiği anlamlara bakıldığında, toplumun olumlu ve olumsuz olarak değerlendirdiği kavramlara ulaşılabilir. Bu çerçevede Demirel'in Morrison Süleyman sıfatı "ABD, emperyalizm" gibi kavramlar üzerinden değerlendirilerek olumsuzlanmış, Çoban Sülü sıfatı ise "köylülük" üzerinden değerlendirilerek olumlanmıştır.

5)Ölümler üzerinden *ideal* tipler tanımlanmıştır. Ölene ait olduğuna inanılan olumlu ve olumsuz özellikler üzerinden farklı ideal tipler ortaya konmuştur. 30 Eylül 2012 tarihli Yeni Şafak gazetesinde Işın Eliçin'in Ertuş için yazdığı "Doğrular" başlıklı yazı ile 18 Haziran 2015 tarihli Cumhuriyet gazetesin kapak sayfasında Demirel için yazılan "Artıları", "Eksileri" başlıklı yazı örnek olarak verilebilir. Her iki yazıda da ölene dayanarak ideal tipler tanımlanmıştır.

KAYNAKLAR

- [1]. Akalın, A. E. (2006). *Ölümün ve ölmenin sosyolojisine ilişkin kuramsal bir çalışma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
- [2]. Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki.
- [3]. Anderson, P. (1988). *Gramsci hegemonya Doğu/Batı sorunu ve strateji*. (Çev. T. Günersel). İstanbul: Alan Yayıncılık (Özgün çalışma 1977).
- [4]. Apaydın, G. E. (2001). Popüler kültür ve iktidar sorunu. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4.
- [5]. Aries, P. (2004). Ölüm döşeğinden mezara. *Cogito*, 40, 213-244.
- [6]. Aries, P. (2015). *Batı'da ölümün tarihi*. (Çev. I. Gürbüz). İstanbul: Everest Yayınları.
- [7]. Aykut, A. (2004). Ölüm: Aşk ve inanç renginde. *Cogito*, 40, 192-213.
- [8]. Badur, S. (2004). Ölüm üzerine tıbbi çeşitlemeler. *Cogito*, 40, 93-107.
- [9]. Bauman, Z. (2012). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve diğer hayat stratejileri*. (Çev. N. Demirdöven). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [10]. Bernasconi, R. (2004). Felsefe ve ölüm kültürleri. *Cogito*, 40, 177-192.
- [11]. Bora, T. (2005). Süleyman Demirel. Murat Yılmaz (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde (ss.550-584). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [12]. Bottomore, T., Nisbet, R. (2014). *Sosyolojik çözümlemenin tarihi*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- [13]. Bozkurt, V. (2011). *Değişen dünyada sosyoloji*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- [14]. Burcu, E. and Akalın, E. *Ölüm olgusu üzerine sosyolojik tartışmalar*. 14 Ocak 2017 tarihinde. <http://hutad.hacettepe.edu.tr/index.php/hutad/article/viewFile/180/204> adresinden alınmıştır.
- [15]. Çetin, H. (2003). Siyasetin evrensel sorunu: İktidarın meşruiyeti-meşruiyetin iktidarı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3, 61-88.
- [16]. Çoban, S.(2011). *Hegemonya aracı ve ideolojik aygıt olarak medya*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- [17]. Çoban, S. (2012). *Gramsci, hegemonya ve kapitalizm*. 15 Ocak 2016 tarihinde https://www.academia.edu/1250610/Gramsci_Hegemonya_ve_Kapitalizm adresinden alınmıştır
- [18]. Çoban, S. (2014). "İktidar"ın "medya"sı. E.Arsan ve S.Çoban (Ed.), *Medya ve İktidar* içinde (ss. 27-53). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- [19]. Demir, O.D. (2009). *Nitel araştırma yöntemleri*. (Ed. Kaan Böke). Ankara: Alfa Yayınevi.
- [20]. Dolu, O. (2012). *Suç teorileri*. Ankara: Seçkin Yayınevi
- [21]. Dural, A. B. (2012). "Antonio Gramsci ve hegemonya", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (39), 309-321.

- [22]. Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- [23]. Edles, L. D. (2006). *Kültürel sosyoloji*. (Çev. C. Atay). İstanbul: Babil Yayınları.
- [24]. Enginer, G. (2004). Bir halkbilimcinin gözünden ölüm. *Cogito*, 40, 286-293.
- [25]. Erinc, M. E. (2013). *Sanat sosyolojisine giriş*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- [26]. Gümüş, A. (2011). Güç, iktidar, sınıf ve statü üzerine bazı tartışmalar-Mühendis ve öğretmen örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 1, 69-133.
- [27]. Güngör, N. (1999). *Popüler kültür ve iktidar*. Ankara: Vadi Yayınları.
- [28]. Herman, E. S. and Chomsky, N. (2012). *Rızanın İmalatı*. (Çev. E. Abadoğlu). İstanbul: Bgst Yayınları.
- [29]. Illich, I. (2004). Ölüme karşı ölüm. *Cogito*, 40, 107-122.
- [30]. Kellehear, A. (2012). *Ölümün toplumsal tarihi*. Ankara: Phonix.
- [31]. Kurt, H. (2006). Türkiye'deki egemen politik kültür sembollerinin medyadaki tezahürü üzerine bir değerlendirme. S.İ.Akçalı (Ed.), *Gündelik hayat ve medya* içinde (ss.115-143). Ankara: Babil Yayıncılık.
- [32]. Levinas, E. (2004). Ölüm ve öteki. *Cogito*, 40, 157-177.
- [33]. Lipset, S. M. (1986). *Siyasal insan*. (Çev. Mete Tunçay) Ankara: Teori Yayınları.
- [34]. Lukes, S. (2014). İktidar ve otorite. T. Bottomore ve R. Nisbet (Ed.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde (ss. 681-725). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- [35]. Marshall, G. (2003). *Sosyoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- [36]. Mavioglu, E. (2014). Monarşiden bugüne Türkiye mediasında baskı ve sansür: AKP iktidarı ve yeni medya karteli. E.Arsan ve S.Çoban (Ed.), *Medya ve İktidar* içinde (ss. 137-153). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- [37]. Ökten, K. H. (2004). Heidegger'in Varlık ve Zaman'daki ölüm çözümlemesi. *Cogito*, 40, 122-157.
- [38]. Ökten, K. H. (2016). *Ölüm kitabı*. İstanbul: Agorakitaplığı
- [39]. Özbek, M. (2002). *Popüler kültür ve Orhan Gencebay arabeski*. Ankara: İletişim Yayınları.
- [40]. Özkök, E. (1982). *Sanat, iletişim ve iktidar*. Ankara: Tan.
- [41]. Parlak, E. (2013). *Garip bülbül Neşet Ertaş*. İstanbul: Demos Yayınları.
- [42]. Paz, O. (1998), Ölümü İnkâr Eden Bir Uygarlık, *New Perspective Quarterly*, 2(8).
- [43]. Sağır, A. (2014). *Ölüm sosyolojisi*. Ankara: Phonix.
- [44]. Sartre, J. P. (2012). *Varoluşçuluk*. İstanbul: Say Yayınları.
- [45]. Sennett, R. (2005). *Otorite*. (Çev. K. Durand). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [46]. Shiner, L. (2013). *Sanatın icadı*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [47]. Sönmez, M. (2014). Dünden bugüne Türkiye'de medyanın ekonomi politiği. E.Arsan ve S.Çoban (Ed.), *Medya ve iktidar* içinde (ss.86-103). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

- [48]. Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (Çev. Osman Akınhay) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- [49]. TDK, kimlik tanımı, 25 Şubat 2017 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58ed387598c468.37177331 adresinden alınmıştır.
- [50]. TDK, “garip” tanımı, 3 Mart 2017 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58f33337cea091.63978244 adresinden alınmıştır.
- [51]. Tokel, B. B. (2012). *Neşet Ertaş kitabı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- [52]. Turhanoglu, A. K. (2012). *Nicel ve nitel araştırmalarda kullanılan araştırma teknikleri. Sosyolojide araştırma yöntem ve teknikleri*. Ed. Temmuz G. Savran. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını
- [53]. Yalom, I. (2011). *Varoluşçu psikoterapi*. (Çev. Z. İ. Babayiğit). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi. (Özgün çalışma 1980).
- [54]. Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- [55]. Yılmaz, A. N. (2014). Sanat ve siyaset ilişkilerinin dönüşümü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 14, 285-315.
- [56]. Weber, M. (1986). *Sosyoloji yazıları*. (Çev. Taha Parla) İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- [57]. 22 Şubat 2017 tarihinde <http://www.hutad.hacettepe.edu.tr/index.php/hutad/article/view/180> adresinden alınmıştır.
- [58]. 1 Mart 2017 tarihinde <http://www.nesetertas.com/HaberOku.asp?id=17> adresinden alınmıştır.
- [59]. 14 Haziran 2015 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=e1hpRYP93eo> adresinden alınmıştır.
- [60]. 14 Haziran 2015 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=p0CFiTahNVY> adresinden alınmıştır.
- [61]. [61]. 4 Mart 2017 tarihinde. http://dosyalar.semazen.net/MESNEVI-I_SERIF_3.cilt.pdf. (Mesnevî-i Şerif Tercümesi, Mevlana, cilt:3, 1265,1270) adresinden alınmıştır.

EKLER

1.

'Yalan dünya'yı terk etti...

Halk Müziği'nin simge isimlerinden büyük ozan Neşet Ertaş dün yaşamını yitirdi

Bozkırın tezenesi

"Bozkırın Tezenesi": bizlere, yüzlerce türkü, o türküler har vurup harman savuran onlarca sanatçı(ı), o türküler çok seven milyonlar ve devlet sanatçılığı teklifini, "Ben halkın sanatçısı olarak kalırsam benim için en büyük mutluluk bu" diye reddetmenin onurunu miras bıraktı .

HALDUN KARABUDAK 2'nci

BU ülkede babadan oğla geçen tek geleneksel temsilci ozan Muhsin Ertaş'ın yadigarı, Neşet Ertaş Bozkırın Tezenesi 'yalan dünyadan' göçtü. Bizzat roketli, bizzat argün, bizzat meşhur ozan Neşet Ertaş gönüllü bir esere ses vermedi. İçinde 'gönül' sözünün geçmediği bir türküsü dahi olmayan Halk Müziği'nin simge isimlerinden Ertaş 74 yaşında yaşamını yitirdi. **15'nci**

BİRGÜN

HALKIN GAZETESİ

26 EYLÜL 2012
ÇARŞAMBA
YIL 9 SAYI 3087
1 TL KKT: 2 TL
40 KR - ÜNİVERSİTE
www.birgun.net

YÖK'ÜN YENİ TASARISINDAKİ ÜNİVERSİTE MODELİ:

Zenginler ve badece bıyıklılar üniversitesi

YÖK'ün organize ettiği ve aralarında işadamlarının da bulunduğu toplantılarda belirlenen yeni sistemle tamamen paralı hale gelen üniversiteler öğrencisini kendi seçecek. Torpilin önü açılacak, okul kapısı halk çocuklarına kapanacak

Portekiz ve İngiliz modelleri

TÜSİAD ve YÖK raporlarında çerçevesi çizilen model bugüne kadar yapılan tartışmaları belirliyor: Üst yönetim (YÖK) için "İngiltere Yüksek Öğretim Fonlama Kurulu (The Higher Education Funding Council for England-HEFCE)" benzeri bir model, üniversiteler düzeyinde ise Portekiz "Üniversite Konseyi" Modeli (Üniversite onayı mütevellil heyet) tartışılıyor.

TORPİLİN ÖNÜ AÇILACAK

Yükseköğretim sisteminde yeni tasarıya göre artık sermayenin emrinde çalışacak görevliler yüksek eğitimi yönetecek. Toplantılarda, üniversitelerin kendi öğrencilerini seçebildiği, üniversite giderlerini üniversitenin kendisinin karşıladığı ve kararları oluşturulacak Mütevelli Heyet'i'nin aldığı bir sistem üzerinde duruluyor. Böylece torpil ve kayırmacının önü açılacak.

ÖĞRENCİLER PARA ÖDEYECEK

Yeni düzenlemeye göre, öğretim elemanları sözleşmeli-geçici statüde olacak, performansla bağlı ücretlendirilecek, "Stratejik plana" uymayan, akademisyenler de ruhsatlıla atılabilecek. Düşünülen sistemin en dikkat çeken yanlarından biri de, öğrencilerin üniversiteye bircesle geri sağlanan kişiler olarak algılanması. Buna göre, öğrenciler üniversiteden aldığı hizmet ücretinin en az üçte ikisini ödemek zorunda kalacak. **BURCU ÇANSU 3'ncü**

Mersin'de de gözaltı zulmü

Neredeyse dışarıda BDP'li bırakmayan KCK operasyonları dün Mersin merkezli olarak toplam 6 ilde yapıldı

MERSİN merkezli toplam 6 ilde eş zamanlı düzenlenen KCK operasyonunda 35 kişi gözaltına alındı. Mersin Emniyet Müdürlüğü ekipleri, sabah saatlerinde daha önceden belirlenen adreslere baskın düzenledi. Operasyon kapsamında İnsan Hakları Derneği (İHD) Mersin Şubesi'nde de arama yapıldı ve şube başkanı Ali Tanrıverdi gözaltına alındı.

BU arada, Adana ve Diyarbakır'da da aramalarda bulunduğu 5 ilde daha eş zamanlı operasyon düzenlendiği bildirildi. Operasyonlarda toplam 35 kişinin gözaltına alındığı ve bu sayının artabileceği kaydedilirken, BDP Genel Merkezi gözaltı sayısının 40'ı aşkın olduğunu açıkladı. 3 yıldır süren KCK operasyonları "siyasi soykırım" olarak tanımlandı. **19'cu**

Sağlık emekçisine saygı gecesi

İstanbul Tabip Odası'nın Antep'te hasta yakınları tarafından düzenlenen "Dr. Ersin Arslan Anısına Saygı Ve Dayanışma" kapsamında düzenlenen konser Harbiye Akademi Tiyatrosu'nda gerçekleşti. Gecede sahne alan Bülent Ortaçıl, sevenlerine unutulmaz bir gece yaşattı. **BAHAR FATMA ÇANDIR 13'ncü**

SEMBOLİK EYLEM İspanya'da Meclis işgal edildi

MALİ krizin pençesindeki İspanya'da halk, hükümetin kemser sakma politikalarını protesto etmek için dün İspanya Parlamentosu'nu işgal etti. Sembolik bir işgal eylemi olduğu belirtilen gösteri gösterici Madrid polisi geniş güvenlik önlemleri aldı. **17'nci**

FEHİM TAŞTEKİN Suriye'de vekalet savaşı veriliyor

SURİYE ve Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmeleri en iyi takip eden kalemlerden Radikal gazetesi yazarı Fehim Taştekin Suriye ve bölge nezdinde yaşanan gelişmeleri gazetemize anlattı. **İBRAHİM VARLI 10'cu**

HİKMET KARAMAN Sözlerim çarpıtılıyor

BEŞİKTAŞ' 3-3 yenen Gaziantepspor'un teknik adamı Hikmet Karaman maç sonrası yaptığı açıklamalarla gündeme oturdu. BirGün'e konuşan Karaman, nîyetinin bir başkasını eleştirmek değil takımına gerçekçi bir bakış atmak olduğunu söyledi. **15'nci**

ÖMİT ALAN
Polis gazetecinin faydaları **2'nci**

OSMAN ÖZTÜRK
Doktor efendi dönemi bitti! **4'ncü**

BÜLENT USTA
Önce hatırlatalı... **13'ncü**

ISSN 1305-B940
4773 18X64816

2.

Cumhuriyet

88. YIL SAYI: 31766 / 1 TL (KDV içinde) (KTC'de: 1.5 TL) KURUCUSU: YUNUS NADİ (1924-1945) BAŞYAZARLARI: NADİR NADİ (1945-1991) İLHAN SELÇUK (1992-2010) 26 EYLÜL 2012 ÇARŞAMBA

Kapkara bir dönem: 7 şehit daha

Tunceli'de terör tuzağı

Tunceli'nin merkez Atatürk Mahallesi'nde dün akşam askeri personel taşıyan sivil plakalı minibüsün geçişi sırasında bomba yüklü araç uzaktan kumandayla patlatıldı. Minibüs ile güvenliğini sağlayan zırhlı aracın yandığı saldırıda 2 uzman çavuş, 4 er ve 1 sivil şehit oldu, 1 sivil ağır yaralandı.

Saldırıda kullanılan aracın dün öğlen saatlerinde Çiçekli köyü yakınlarında gasp edildiği öğrenildi. Saldırından sonra teröristlerce serbest bırakıldığı belirtilen iki kişi gözaltına alındı. Yüzlerce kilo patlayıcının kullanıldığı saldırının ardından bölgede hava destekli operasyon başlatıldı. ■ 9. Sayfada

► FINANCIAL TIMES: BU KADAR KÖTÜ OLMAMIŞTI ■ 12. Sayfada

Rıza Türmen'e göre Balyoz kararı Yargıtay'da değişmez ancak AIHM'den döner:

Bu şovda sonuç belli

AVRUPA'DA HAVA DEĞİŞİYOR

Kısa süre öncesine kadar Türkiye-AB ilişkileri açısından kritik bir noktada görev yapan bir AB diplomatı, yargılama süreçlerinde yapılan yanlışların Türkiye'nin saygınlığını yitirdiğini söyledi. AB diplomatı "Basınmama kitabın toplatılması, gazetecilerin hapsedilmesi Türkiye'nin imajına ne kadar zarar veriyorsa, Balyoz'da yapılan hukuk hataları da aynı derece zarar veriyor" dedi. UTKU ÇAKIROĞER'in yazısı ■ 8. Sayfada

Nürnberg değil Dreyfus

10 yıl AIHM'de görev yapan Türmen, ağır cezaların yadigarlığı Balyoz davası kararını Doğu Avrupa'da Stalin'in rakiplerini tasfiye ettiği davalara Dreyfus ve Sacco ile Vanzetti davalarına benzetti. "Bu davaların amacı mesaj, gölgeyi vermektir" diyen Türmen, "şov" yargılamanın AIHM'de bozulacağı görüşünde.

Gereksiz karar olmaz

Türmen sanıklara ceza yağdıran ancak bir gerekçesi olmayan kararın önceden verilmiş olduğunu vurguladı. Türmen, "Tiyatronun birinci perdesi tamam, Yargıtay ikinci perdesi olacak. Sonuç değişmeyecek. Yargıtay 'adil yargılama olmaması' diyebilir mi?" değerlendirmesini yaptı. TÜREY KÖSE'nin haberi ■ 7. Sayfada

Eski Genelkurmay Başkanı, Koramiral Sağdıç'ın eşinin sitemine yanıt verdi

Özkök: Çarpıtıldı

USTA OZAN NEŞET ERTAS 'YALAN DÜNYADAN' ÇEKİP GİTTİ

Bozkırdan çıkan efsane

Türk halk müziğinin büyük ustası Neşet Ertaş, İzmir'de tedavi gördüğü hastanede yaşamını yitirdi. 74 yaşındaki sanatçı, vasiyeti üzerine bugün Kırşehir'de babası ve ustası Muharrem Ertaş'ın ayak ucunda toprağa verilecek. Dostları Ertaş için "Halk müziğini aştıranlardandı. Çağımızın Karacaoğlanı, Pir Sultan'ın gıyabı" dedi. ■ 14. Sayfada

ZAHİDEM KURBANIM...

Bekir COŞKUN'un yazısı ■ 3. Sayfada

Koramiral Kadir Sağdıç'ın eşi Server Sağdıç basındaki haberler üzerine Özkök'ü aradığını belirtti. Sağdıç, "Gereksiz sorular için söylenen bu sözlerle inanıyor musunuz diye sordum. Kendisi böyle bir şey olmadığını belirterek 'Şüpheleniydim, o zaman soruşturma açtım. Gazeteler çarpıyor' dedi. Sayın Özkök, düzelttiğini söyledi" diye konuştu. ALİ AÇAR'ın haberi ■ 6. Sayfada

► BALYOZ'DA BERAATLARA İTİRAZ ■ 6. Sayfada

► MHP'LI ALAN: ÜLKE DONUŞTURULUYOR ■ 6. Sayfada

► DONANMADA İSTİFA ■ 7. Sayfada

3. yargı paketi onlara yaradı Öğrenci içeride 'baba'lar serbest

Çünkü yargı paketiyle görevde bulunan öğretmenler, tahliye takdirleri tutuklu öğrenciler ve sendikacıların değil, "baba"lardan yana kulland. Ankara'daki hükümet, "soğukkanlı" operasyonunda tutuklanan Sedat Bucak'ın yegane eşi "Kürt Ahmet" lakaplı Ahmet Turgut'un aralarında bulunduğu yedi şüpheliyi tahliye etti. ALICAN ULUDAĞ'ın haberi ■ 5. Sayfada

'Darbeyi bize vurdular'

CHP milletvekilleri gazetemiz yazarın Mustafa Balbay ile eşi Gülşah Balbay'ı ziyaret etti. Gülşah Balbay, "Adalet bir gün yemini bulacak. Darbeci dediler ama darbeyi bize vurdular. Suçumuz balmıyız fakat hükümlü muamelesi görüyorsunuz" dedi. ■ 8. Sayfada

HOPE DAVASINDA İTİRAZ

Olaylarda ilk taşı polis attı

Ankara'daki Hope davasında ifade veren dönemin Güvenlik Şube Müdür Yardımcısı Doğan'ın "ilk taşı polisler attı" dediği ancak mahkeme başkannın ifadeyi tutanağa geçemediği ortaya çıktı. Müşteki olan bir Ermeniyeminin de soruşturmada görev aldığı belirtildi. ■ 13. Sayfada

► HER SEY VATAN İÇİN... Hikmet ÇETİNKAYA ■ 6. Sayfada

► BARIŞLARIN GÖSTERİĞİ Güray ÖZ ■ 6. Sayfada

► FİLM, KARİKATÜR VE ÖFKE DALGASI Ergin YILDIZOĞLU ■ 6. Sayfada

► ÇİFTE ACIK TELASIYLA VERGİ VE ZAM... Mustafa SÖNMEZ ■ 10. Sayfada

► BÜYÜMESİZ İSTİHDAM Erinc YELDAN ■ 11. Sayfada

► ADALETİN 'ŞİRPENCE'SİNDE Mine KIRIKKANAT ■ 15. Sayfada

GÜNCEL

Cüneyt ARCA YÜREK

Maskeler Düşüyor...

Eğemen olan kanyaya göre, Balyoz mahkemesi hukukun gerekleri yerine getirmemiş. Sanıkların dinlenmemesi istedikleri tanıkları reddetti. İç ve dış, adı bilinen birliklerden alınan raporları ■ Arkas Sa. 8. Sö. 1'le

Avrupa için zaman tükeniyor

IMF Başkanı Avro bölgesini 'global krizin merkezi' diye nitelendirdi ve küresel büyüme tahminlerini düşürceğlerini işaretini verdi. Nobel ödüllü ekonomist Stiglitz de Avrupa için hemen harekete geçilmesi gerektiğini belirtmek. "Sımdı işler kötü ve daha da kötüleşecek" uyarısını yaptı. ■ 18. Sayfada

Zamlar da zamlanacak

Akaryakıt, otomotiv, alkolü içkiler ve tapu harcına gelen zamlar 2013'te ödenecek vergi ve harç için esas kabul edilen "yeni dengeleme" oranını yükseltecek. Oran yükselince 2013 vergileri katmerli artacak. Böylece AKP'nin bir kaç aylık süreçte yaydığı zamlar, açıklanan oranlar ile sınırlı kalmayacak. ■ 11. Sayfada

Ergin: Öcalan sürece katılabilir

Adalet Bakanı Ergin, terörün çözümü noktasında Öcalan'ın da sürece girebileceğini belirterek "Değişen şartlar ve ortama göre, istihbarat birimi, siyaset kurumu, güvenlik bürokrasimiz oturup karar verirler. Hangi enstrümanı kullanıyorsa kararları onlara ona kullanılır. Buna yasa maddeleri bir eksiiktir" dedi. ■ 7. Sayfada

GÜNDEM

Mustafa BALBAY

- Mustafa Balbay 1301 gündür tutuklu.
- Hücrede 577. gün.
- Milli irade 473 gündür tutuklu.

3.

Dünyaya polis Özkan'ı anlattı

■ ABD Başkanı Obama, İslam karşıtı film nedeniyle siddetle döndüren protestoları eleştirirken, "Bizim sivilizlem bingaz'de öldürüldüğü için, İstanbul'da, düğünden sadece birkaç gün önce bir Türk polisi de öldürüldü" dedi.

■ Sultangazi'de 75. Yıl Polis Merkezi'ne 11 Eylül'de düzenlenen canlı bomba saldırısında Polis Memuru Bülent Özkan şehit olmuştur. Bülent Özkan, patlamadan 5 gün sonra Sevinç Öztürk'le evlenecekti. ► 28. sayfa

TÜRKÇE VE İNGİLİZCE TAM 60 FONKSİYON CAILLOU DİZÜSTÜ EĞİTİM SETİ

SADECE 35 KUPONA KARAKARAR İÇİN SON FİRSAT YENİ FİRSAT KUPONU 40'TA

7 ŞEHİT

ALÇAK SALDIRI

Tunceli'de askerleri taşıyan minibüs ile güvenlikli sağlık çipin geçişi sırasında yol kenarına park edilen bombalı araç patlatıldı.

■ Araçlar zirhlı değildi! Zihaz 2 araçtaki 2 uzman çavuş ve 4 er ile yolda yürüten bir kadın hayatını kaybetti. Kadının yanında bulunan er ise yaralandı. Kent merkezine 3 kilometre mesafede 18.05'te meydana gelen patlamanın etkisiyle çip taşıyan minibüs parçaları parçalarıyla delik deşik oldu. ► 25. sayfa

Türkiye bir hazinesini kaybetti

Türk Halk Müziği bestecisi, söz yazarı ve yorumcusu, UNESCO'nun 'Yaşayan İnsan Hazinesi' ilan ettiği Neset Ertaş dün vefat etti.

■ BOZKIRIN TEZENESİ "Ah yalan dünyada, yalan dünyada, yalandan yüzüne gülen dünyada... Bu unutulmaz sözlerin sahibi, 'Bozkırın Tezenesi' Neset Ertaş, 74 yaşında bu yalan dünyadan göçüp gitti. ► 2

■ Yılmaz ÖZTÜRK ► 31
■ Ne dediklerine kulak vermedik
■ Neset Ertaş hakkında 10 say

Kırşehir'de defnedilecek

Kanser tedavisi gören Ertaş, bugün vasiyeti üzerine Kırşehir'de Başbaşı Mezarlığı'na nakli olacak. Muhtarın Ertaş'ın yataca defnedilecek.

Hürriyet

Türkiye Türklerindir 26 Eylül 2012 Çarşamba www.hurriyet.com.tr Fiyat: 60 Kr (KTC: 2 TL)

Angelina bilmecesi

■ Hepatit C hastası olduğu, karaciğer nakli olmasa öleceği ve bu nedenle Ankara'da Prof. Dr. Yaman Tokat'a danıştı. Kilde geçen Angelina Jolie ile ilgili muamma sürüyor.

■ Sorular şöyle: Hepatit C asi Brad Pitt'e ve çocuklarına da geçirebilir mi, organ nakli aşamasına geldiysen dünyayı dolaşıp kamp ziyaretlerini nasıl yapıyor, zayıflığın nedeni hastalığı mı? ► 6. da

UYKUSUZ HER GECE

Sanlıurfa'nın Suriye sınırındaki ilçesi Akcakale'de halk gündür diken üstünde. Sınır ötesinde çatışmalar sürerken, sarapanel parçaları Akcakale'deki evlere isabet etti.

Özkök'e isyan etti SUS ARTIK SUS

Balyoz Davası'nın 1 numaralı sanığı olarak 20 yıl hapis cezasına çarptırılan emekli Orgeneral Çetin Doğan'ın eşi Nilgül Doğan, "Çaldırıyım, Balyoz Davası'nda da tanıklık yapardım" diyen eski Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral Hilmi Özkök'e isyan etti.

■ BALYOZ'DAN ELİNİZİ ÇEKİN "Hiç Hilmî Bey'e hem de diğer komutanlara (Aytaç Yılmaz'ın kastettiği) 365 silah arkadaşına sesleniyorum. Lütfen susun artık, ne tür şifata sahip olursanız olun, elimizi çekin Balyoz Davası'ndan. Ötek olmaz beyan vermiyoruz." ► 23'te

■ Savcı, heral eden 37 kişiye de Alilerin iznitsizliği ceza istiyor Genelkurmay: 23

Hâkim-savcıya ucuz tabanca

■ Adalet Bakanı Sadullah Ergin, Tunceli'de bir savcının öldürülmesinden sonra yaşanan tartışma üzerine, yargı memurlarına ucuz bir fiyatla silah temin edileceğini açıkladı. Ergin, "Yargı Balyoz'u bekletmez ama 45 aydan önce de karır çıkar" dedi. ► 26. sayfa

Açıkta kalan imam hatibe

■ İstanbul Sultangazi'de pusu yemeye için Anadolu İsvi ya da mercek liseine yerleşmeyen 600'e yakın öğrencinin, İktidari dâimda imam hatip liseine kaydedilmesi ortada hangir. Çocukları velileri "Gece eğitimi istemiyoruz" pankartlarıyla protesto yürüyüşü yaptı. ► 6. sayfa

A TAKIMI MESAİSİ

Başbakan Erdoğan pazar günü yapılacak kongre öncesi partisinin yeni kurmay kadrosunu belirlemek için ofisinde çalışıyor.

■ BÜYÜK KİŞİLERİN CENAZESİNE KATILACAK AK Parti için hazırlanan anket, rapor ve notları incelediği 50 kişilik yeni A takımı pekilendirmek için Ankara'daki ofisinden çalışan Başbakan Erdoğan, bugün Kırşehir'e gidiyor. Nezet Ertaş'ın cenazesine katılacak. ► 24

İntikam kuyruğu

■ Bir bölümümüz diyor ki, "Sadece hukuk katilmedi, daha da beteri adalet duygusu katilmedi". Bir komünizm "Demokrasi kurtuldu, gerçek demokrasi kuruldu". Kuran kim? 60 yıldır yapılan çok partili seçimlerin sonucuna iktidara gelenler. Hayatımız bitmez tükenmez bir "rurası gelenler" adaleti ile geçti. Ama hiç somuyoruz. Adaletsiz bir yargı ile adalet dağıtılır mı? Yasuda dağıtılır mı? 12 Mart, 12 Eylül dağıttı mı? O günün müktesirleri dağıttı sanıyordu. ► 25. sayfa

Yargı ağına sadece küçük sinek takılmamalı

■ Yargı Balyozu'na Mustafa İsmet, yargıya ruget' davasında girişimi açıkladı. Emekçi, "Adalet ve hukuk küçük sineklerin takip kalıplı, büyük sineklerin ise gelip geçtiği bir ağ anla olmalıdır" diyerek, sanık eski Yargı Balyoz'u Hukuk Dairesi Başkanı Hasan Udoğan'a ruget almaktan 18 yıla kadar hapis istedi. ► 13

4.

INTERAKTİF İNSAN VÜCUDU
BUGÜN 59 KUPONA
BAYINIZDA İNCELEYİBİLİRSİNİZ
ÇOCUKLARIN GÜBİTİMİNDE MÜHTEŞEM BİR YARDIMCI... ORGANLARIMIZI GÖREREK, DOKUNARAK VE KOKULAYEREK ÖĞRENİN...

KAYSERİSPOR'A İTHAL KADIN YÖNETİCİ!
HOLLANDA'DAN memleketi Kayseri'ye dönüş yapan Mehmet Şahin, futbola olan sevgisiyle sarı kırmızı kulübünün tarihinde ilk kadın yönetici oldu. SPOR DA

BESİKTAŞ ZORLA 2-1 TURLADI!
KARTAL Ziraat Türkiye Kupası 2. tur maçında Beşiktaş Amator Lig ekibi Nijde Belediyespor'u 2-1 yenerek, ölüldü dirildi. Büyük ligi olan maçta Beşiktaş'ın gollerini Kadir ve Ersan attı. SPOR DA
GENÇLERBİRLİĞİ, DERSİMSPOR'U FARKLI YENDİ: 7-0

'UÇAĞIN CAMLARI NEDEN AÇILMIYOR?'
ABD'DE Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayı Mitt Romney "Yan-ğın çıktığında uçakta kaçacak hiçbir yer yok. Pencere-leri de açmıyorlar. Bu büyük sorun" deyince sosyal medyada alaycı sa-kaların konuşu oldu. 19DA

KADINLARA ÖZEL MUTLULUK GENİ BULUNDU
AMERİKALI bilim adam-ı-ları MADA adlı gen saye-sinde kadınların erkek-lerden daha mutlu olduğunu saptadı. GÜNAYDIN

TÜRKİYE BOYUK OZAN NEŞET ERTAŞ'A AĞLIYOR
Türkülerin dili sustu
VE saz öksüz kaldı... Türkülerin ve uzun havaların sesi, bağ-lama virtüözü, sanatçı dostlarının ifadesiyle 'tek kişilik müzik fakültesi' ve bozkuhanın feza-sesi Neşet Ertaş, 74 yaşında yaşama veda etti. Okulu hiç gitmeyen, kendi kendinin öğre-tmeni olan Ertaş, UNESCO tarafından 'Yaşayan İnsan Hazi-nesi' ilan edilmişti. Kırşehir'de bugün düzenlenecek cen-a-ze törenine Erdoğan ve Kılıçdaroğlu da katılacak. 22-23TE

GÜL: HER ZAMAN SEVGİYLE, SAYGIYLA VE TAKDİRLE HATIRLANACAK ERDOĞAN: BİR GÖNÜL ERI, HATTA BİR 'GÖNÜL DAGI' OLMAYI BAŞARDI FERİDUN DOZGAÇ: TÜRKÜLER ÖKSÜZ, YETİM... İNSANLIK ÖNSÜZ KALDI EDİP AKBAYRAM: ÜRETTİKLERİYLE YERİ DOLDURULAMAYACAK BİR OZAN

SABAH
ÇARŞAMBA 26 EYLÜL 2012 www.sabah.com.tr HAFTA İÇİ 50 KURUŞ

'KURTARIN YOKSA BOMBA OLACAK'
ÖZEL HABER
Oğlunun örgütten kurtarılması için savcılığa başvuran İsmail Ercan: Her patlamada yüreğim ağzıma geliyor

Oğlu 2 yıldır DHKP-C'nin elinde rehin olan babanın feryadı
İsmail Ercan 18 yaşındaki oğlu Berk'e... "Oğlumu örgütten, beni bu istraptan kurtarın" diyen Ercan'ın şikâyeti üzerine sav-cılık soruşturma başlatıldı.

'OĞLUM İÇİN KORKUYORUM'
ERCAN, kendi cabası yetmeyin-ce "Oğlumu kurtarm" diye savcılığa başvurdu. "Onu canlı bomba yapmalarından korkuyorum. Her bomba patladığında o mu kulla-nıldı diye yüreğim ağzıma geliyor" diyen baba şunları söyledi:

'YAZ KAMPINDA KANDIRILDI'
"İki yıl önce örgüt onun akim çekti. Sonra yaz kamplarına götürüp kan-dırdılar. Çok uyardım ama vazgeç-i-remedim. 9 aydır eve gel-miyor. Elim kolum bağlı yok oluşunu seyrediverim."

NAZİF KARAMANIN HABERİ 25TE

7 ŞEHİT
TUNCELİ'DE KALLESİZ TUZAK
KENT merkezinin 2 km. dışında çalınmış araca yüklenmiş bomba, Tunceli 4. Komando Tugay Komutanı Tuğgeneral Metin Akka-ya'nın aracının geçişi sırasında uzaktan Kumandayla patlatıldı. Hain saldırıda Akka-ya'ya koruma görevi yapan 6 askerle birlik-te, yolda yürüyen bir kadın şehit düştü. 25TE

'Adalete güveniyoruz'
Genelkurmay'dan Balıyoz açıklaması: Hakkaniyetle uygun biteceğine inanıyoruz
TSK, Balıyoz kararları sonrası sus-kunluğunu bozdu: "Silah arkadaş-larımız ve alçaklarının üzüntüsünü derinden hissetmekte ve paylaşımak-tayız. TSK olarak, hukukun üstünlü-ğüne saygının gereği, adli yargılaması ilkesi çerçevesinde neticelenece-ğine inanmaktayız." 28DE

Koramiral Veysele serbest
ASKERİ casusluk dava-sından tutuklanan Deniz Kuvvetleri Komutanı Baş-kanı Koramiral Veysele Kösele'nin, avukatının itirazıyla geçen cuma-günü serbest bırakıl-dığı ortaya çıktı. 28DE

Yavru kartalı bir 'ordu' büyütecek
TÜRK Silahlı Kuvvetleri, Suriye'nin düşürdüğü uçakta şehit olan pilot Yüz-başı Gökhan Ertan'ın yeni doğan oğluna tüm hayatı boyunca sahip çıkacak. 25TE

Eski first lady: Gül çifti gerçek dost
ALMANYA'NIN eski cumhurbaşkanın-ın eşi Bettina Wulff kitap yazdı. Wulff 'Pro-to-kolün Dışında' adlı kitabında Hayrümisa Gül ile dostluğundan övgüyle söz etti. 27DE

Esad'ın istihbarat merkezi bombalandı
HALEP

EMLAKTA SONBAHAR FIRSATLARI
14-15-16-17-18

5.

UZUN HİKAYE BEYAZ PERDEDE

Ünlü yönetmen Osman Sınav'ın, Mustafa Kutlu'nun en sevilen eserlerinden biri olan "Uzun Hikaye"den uyarı olarak çektiği film cuma günü gösterime girecek. Trenle kasaba kasaba geçen Bulgaryalı Ali ile albanın antistatistik filmde Kenan İmizaloğlu, Tuğçe Kızas, Altan Erkekli, Zülfü Açık ve Maher Güngöray gibi usta oyuncular rol aldı. • 320A

GÖNLÜMÜZ HEP SENİ ARAYACAK

Türk Halk Müziği'nin usta yorumcusu ve bestecisi Neset Ertaş, toznesini gönül tellerimize son kez vurdu. "Gönül Dağı", "Zahidem", "Yalan Dünya", "Neredesin sen" gibi onlarca Türkiye'yi milyonlarca gönüllü taht kuran büyük usta 74 yaşında hayata veda etti.

Neset Ertaş, iki yıldır mücadele ettiği kansere yenik düştü. İzmir'de 15 gün önce kaldırıldığı hastanenin yoğun bakım servisinde hayatı yitirdi. Ertaş, Babasının anısına defnedildi. "Neset Ertaş" mezarlığına defnedildi. Ertaş'ın mezarının yanında toprağa verilecek.

Ertaş'ın vefatı sanat dünyasını ve sevenlerini yasa bağladı. Kars'ta da belediye hoparkorundan sanatçıların Türküleri çaldı. Orhan Gencebay, "O tam bir çığırda. Biz yola çıkarken, o zaten vardı. Yeni deklaranın", dedi. Bedi Akartürk ise, "Onun uzun hayatları ve türkileri, asırlar boyunca yaşayacak. Çok iyi bir insandı" dedi. • 34E

Yeni Şafak

TÜRKİYE'NİN BİRİKİMİ

26 EYLÜL 2012 ÇARŞAMBA

50 KURUS

MÜSLÜMANA KÜLTÜREL İSKENCE

New York'ta
mahkeme
destekli
provokasyon

İsrail lobisinin desteğiyle kurulan **Özgürlük Savunma Girişimi** uyanlara rağmen İslam'ı aşağılayan afişleri, New York'taki 10 metro istasyonuna astı. Müslümanlar metroda nöbet tutarak yolcuların afişlere tepki göstermesini istedi

MAHKEME KARARI ÇIKARTTI

Neftret afişlerinde "Uğur insanları ile barbarlar arasındaki savaşa uyarılardan taraf olun, İsrail'i destekleyin, Cihadı bozguna uğratan" ifadeleri yer aldı. ABD'li yetkililerin, afişleri provokasyon olarak görmesine rağmen, İslam karşıtı blog yazarı Pamela Geller, mahkemeden karar çıkarttı.

ISRAİL LOBİSİ DESTEKLİYOR

Yahudi lobisinin para desteği verdiği Amerikan Özgürlük Savunma Girişimi isimli örgütün ilkeleri de nefret saçıyor: Örgüt Amerikan şehirlerindeki her "İslami girişim" engellenmesi için lokal düzeyde küçük grupları organize etmek. İsrail aleyhtarları gösterilere karşı İsrail yanlısı kontr-gösteriler düzenlemek.

İLMİ SEFERBERLİK ÇAĞIRISI

Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, Batı'da İslam'ın mukaddes değerlerine yönelik saldırıların iyice yoğunlaştığını söyledi. Müslümanların hükümetten uzak tepkilerinin de İslamofobiye beslediğine dikkat çeken Görmez, İslami ilimler okutulan kurumlara müfredatların gözden geçirilmesini çağırarak ve "İlim seferberliğine ihtiyacımız var" dedi. • 320E

MALİKİ'YE sürpriz davet

Başbakan Erdoğan, Irak Başbakanı Nuri El Maliki'yi Türkiye'ye davet etti. Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarek Hasani'ye verilen İslam ocağı nedeniyle Ankara ile ilişkileri gerilen Maliki'nin teklifi kabul edilip edilemeyeceği henüz netleşmedi. • 320D

Ötesini söylemeyeceğim
ERDOĞAN TEZKARİ • 320E

Orada kimsesiz var mı?
ÖNERİLERİ • 320D

Genc Subaylar Özkök Pasa'nın yanındaydı

Balyoz'un hazırlanmış döneminde Milli Güvenlik Akademisi'nde görev yapan emekli Albay Mesut Ülküer, "Manşetlerden tedbirin okuduğu söylenen genc subaylar Genelkurumun Başkansı'nın yanındaydı" dedi.

TSK: BALYOZ'DA
UZUNTUYU
PAYLAŞIYORUZ
KARARLI 12. KATILIM

Spor yazarları bile karar tartışıyor
Balyoz tartışmaları eleştiren Adnan Bakan Er-
gin, "Spor yazarları bile yorum yapıyor. Değer-
lendirmeleri yüzde 90 hırs" dedi. • 320E

SERVİS ARACINA BOMBALI TUZAK

Tahrip gücü yüksek olan bombanın infilak etmesinin ardından askeri araçlar/şehitler öldü.

Tunceli'de son bir haftada ardarda saldırılar düzenleyen PKK'nı teröristler dün de askeri servis minibüsü ve güvenlikli taşıyıcı zırhlı aracı hedef aldı. Yola dönen mayın uzaktan kiminle patlatılması sonucu 2 uzman çavuş, 4 er ve bir vatandaş şehit oldu.

Saldırıdan ardından operasyon başlatırken Si-
konkay helikopterleri de ha-
rakata destek verdi. • 320E

Aselsan

kapılarını halka açtı

Dünyanın sayılı savunma sanayi kuruluşlarından ASELSAN, ilk kez kapılarını halka açtı. Kurumun Marmara'daki tesisine gelen ziyaretçilere burada üretilen cihazlar tanıtıldı. • 320E

Davutoğlu:

BM ne zaman işe yarar?

BM Genel Kurulu için New York'ta bulunan Davutoğlu, "Suriye'de 30 bin insan ölmüş ve hala BM karar almamışsa, o zaman ne zaman işleyeceğiz var BM'ye?" dedi. • 320D

Başbakan yetiştirilen sporcuları sordu

Dünya Super-
sport'ta 3. kez
şampiyon olan Ke-
nan Sofuoğlu, tebrik
için arayan Başbakan
Erdoğan ile arasında ge-
çen diyalogu anlattı:

Yetiştirildiğim sporcu
olup olmadığımı sordu.
Şampiyonalarda sezon ka-
pandı, ondan bahsetti.
Başbakanımın bu kadar
bilmeden spor olmasın
rağmen bilgisi olmasın beni
sevdi. Yetiştiren oyuncular-
dan bile haberi var. • 320E

Yeni dünya millî mü-
dahilati Kenan Sofuoğlu:
büyük heronlarca alınıp
ve hayranları kumpaz

7.

Cumhuriyet

PERŞEMBE 15 HAZİRAN 2012 96. YIL SAYI 32386 KURUCUSU YAKUP KADİROĞLU BAŞKANI AHMET HADİPAŞA YAKUP KADİROĞLU YAKUP KADİROĞLU

Bu son gidişi

6 KERE GİTTİ 7 KERE GELDİ

Siyasetin duayeni, 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Ankara'da öldü. Üç günlük yas ilan edildi, bayraklar yarıya indi.

Demirel, Ankara'da yarın yapılacak devlet töreninin ardından cumartesi günü İstanbul'da toprağa verilecek.

CSA TALLUS

İLK BAŞBAKANLIK
27 Şubat 1960'ta ilk hükümeti kurduğunda 41 yaşında en genç başbakan oldu.

İLK KESİNTİ: 12 MART
12 Mart 1970'te Sıkıyönetim Kurultisi'nin müberrak sonucu hükümeti baskı.

İKİ KEZ MC KURDU
1970'li yıllarda iki ayrı hükümeti Cephne hükümeti kurdu ve çok tartışıldı.

SIYASİ YASAKLAR
12 Eylül'den darbe yönetimi ona yasaklar siyasi yasak koydu.

REFERANDUM
1987'de referandumda Turgut Özal'ı yendi, siyasi yasakları kaldırdı.

1991'DE YİNE DÖNDÜ
Darbeci 1991 yıl sonrasına yeniden başbakan oldu, Herde kalımları değil.

1993'TE ÇANKAYA'YA
Özalin ölümüyle, 1990'da Cumhurbaşkanı seçildi, 7 yıl için Köşke çıktı.

EMRE KONGAR
DEMİRELİ NASIL BİLİRİNİZ?
-37'ye

ÖRSAN BURSALI
40 YILIWIZI ETKİLEDİ
-51'ye

HİKMET ÇETİNKAYA
DENİZ, YUSUF, HÜSEYİN
-7'ye

AYDIN ENGİN
TÜRBÜLANSTA SARMAŞ DOLAS
-10'ya

AHMET TAN
GÜCÜ AYRIK DİŞLERİYDİ
-20'ye

MİYASE İKONUR
İKİ OTOBÜS BİLETİ VERMİŞTİ
-10'ya

MESAJLAR
Erdogan: Siyasi tarihin önemli ismi. Devletoglu-Hamdiyle hep habirececek. Kaçardığı Yeri doldurulamayacak devlet adamı. Bahçeli: Türkiye'nin en kaybi. -10'ya

Çoban Sülü'nün öyküsü
DEMİREL 15. mülhazı yagana, İsparta'nın İlanıköy'ünde başladı, "Çoban Sülü" lakabı a gükösten kalktı. Tezisi Kökür Turgut'a kaldı, o çobanlığa da biraz atıldı. "Adının yavuk için ayırdığı 5-10 koyunu yemeyişi" o kadar. İlanıköy'den çıkarak ancak 70 yaşında atıldı. -27'ye

Türk Siyasetinin Demireli
Bakın Akar

GİDERAYAK AFFETTİRDİ
Süleyman Demirel, Namiye Demirel ile uzun ve çok mutlu bir evlilik geçirdi, uzun bir hastalık döneminin sonunda eşini iki yıl önce kaybetti. Çiftin çocuğu yoktu.

ARTILARI
TÜRKİYE'ye "Barajlar Krizi" olarak tanındı. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nden geldi, Karaman Barajı, Atatürk Barajı ve Boğaziçi Köprüsü onun döneminde başladı. -10'ya

EKSİLERİ
1970 İstanbul Mültüvelli Perin Buldan, Demirel için, "Kocamın da ölmüşlüğü ölmüşlüğü" dedi. Gözaltında öldürülen 390 kişi için de suçlandı. -10'ya

MODERN TÜRKİYE
DEMİREL, bir dönemin çok tepki gören lideriydi. Deniz Gezmişlerin idamı, "İkinci milliyetçiler adam öldürüyor dedirtenessizir" sözleri çok tartışıldı. Ancak aynı Demirel, Cumhurbaşkanı döneminde ilkeri itirakile, göçmenlerin alması ilkeri ni vidi ve jantı kesirilerce "Baba" diye anıldı. -10'ya

EKONOMİ
'İşçim' dedi, 164 grevi yasakladı
FORD'A ARAZİ
İLK yıllarda lakale "Morrisen Süleyman" di, karısı İçişleri bakanı sığıldı, ancak ESK'v cildi kusamet benledi. Hükümetleri döneminde 164 grev yasakladı. Demirel, SEKA Arazisi'nin Ford'a verilmesi sırasında "Çoban Sülü" ya "yapanı" diye rek de tartışma yarattı. -10'ya

KÜLTÜR-SANAT
Devlet sanatçısı polemigi
REDDEDEN ÇOKTU
DEMİREL, Cumhuriyetin 75'inci yılında pek çok isim "Devlet sanatçısı" yapıldı. Başta İsmail Yagar Kemal, Orhan Pamuk olmak üzere pek çok ünlü isim unvanı reddetti. Bessam Mehmet Gülleryaz bu dave açtı. Demirel'e, "Unvanı vachayırılığ" eleştirileri geldi. -27'ye

Yedi fıkrada Demirel tarihi
DEMİREL, hoşgörüydü ve mizah yeteneği sahipti. Fıkralara sığır bu onu hem sempatik kıldı, hem mutamek hatıralarda açılan diymenliğine dalaşlı silyemesini sağladı. Demirel'in dönemin göre fıkrası örnekleri... -27'ye

8.

[illegible]

10.

► İlk oruçta tugaydan top atışı ► Mescid-i Aksa'da sofrası ► Dünyada Ramazan ► İki kişilik iftar yapmayın

4 DOLU DOLU SAYFA

Hayrettin Karaman
Duacıyı
(Ramazan'a
beklenmesi)

Ali Erbaş
Hocaların
ya Seher-i
Ramazan

İLK TERAVİH
En güzel
teravih manzari
Ramazan'da
gösteriliyor

RAMAZAN MUBAREK
USKUDAR'DAN
HER GÜN
CANLI YAYIN
tv.net
İstanbul'da, bu
ve tüm dünyada
kudretli, kudretli
Allah'ın
gösterdiği
Ramazan
Mubarek ve
gösterdiği

RAMAZAN

Yeni Şafak

18 HAZİRAN 2015 PERŞEMBE • 75 KURUŞ (90 TL) • www.yenisafak.com.tr

Türkiye'nin Birikimi

COĞUK SÜKUR
yüce göklerin
yağmuru - Ramazan

KUŞEVETÜK
KURAN KURAN

SON KEZ GİTTİ...

Soğuk Savaş döneminin en önemli siyasi figürlerinden olan ve Türkiye'nin siyasi tarihinin 50 yılına damgasını vuran 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 91 yaşında vefat etti. "6 kez gittim 7 kez geldim" diyen Demirel, dün son yolculuğuna çıktı.

Devlet töreni yeşil gün
Demirel için devlet töreni yapılacak. 7 gün yas ilan edilecek. 7 Haziran'da yapılacak törenin ardından Ankara'daki Devlet Mezarlığı'na toprağa verilecek.

Başörtülüler Arabistan'a gitsin
12 Eylül anıtlarında 7 yıl yasak olacak. 28 Haziran'da Ankara'daki anıtların önünde toplanacak. Başörtülülerin "Şimdi Arabistan'a gitsinler" sloganı ile anıtların önünde toplanacak.

SİLİNMEZ İZLER BIRAKTI
Özel Ankara Güven Hastanesi'nde "torunum yolu enfeksiyonu" ve "kalp yetmezliği" nedeniyle tedavi gören Demirel, 50 yıl önce siyasi hayatında aldığı son izleri bıraktı. En son, genel müdür, en son başkan, İsmail ve Erdoğan'dan sonra en uzun süre başbakanlık yapan siyasiçi olarak tarihe geçti.

BİNAENALEYH...
Kendi deyimiyle "altı kez gitti başbakanlığa yedi kez geldi" Demirel, 91 yaşında vefat etti. "6 kez gittim 7 kez geldim" diyen Demirel, dün son yolculuğuna çıktı.

28 Subat zulmünün mimarlarından
Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ankara'daki 28 Subat zulmünün mimarlarından olan Demirel'in cenazesine katılacak.

Siyasetin hafızası
Demirel, siyasetin hafızası olarak tanınan ve Türkiye'nin siyasi tarihinin 50 yılına damgasını vuran 9. Cumhurbaşkanı.

Calca Tepe'ye defnedilecek
Demirel'in cenazesi, Ankara'daki Calca Tepe Mezarlığı'na defnedilecek.

HEYETLER HAZIR
Başbakan Davutoğlu, AK Parti adayı adayların görüşmelerini yapıyor. AK Parti adayı adayların görüşmelerini yapıyor. AK Parti adayı adayların görüşmelerini yapıyor.

İş dünyasının Ankara turu bitti
İş dünyasının Ankara turu bitti. İş dünyasının Ankara turu bitti. İş dünyasının Ankara turu bitti.

BOMBACILARIN İZİ SÜRÜLDÜ
Tahsiye kurucusunda 11 gözaltı. Tahsiye kurucusunda 11 gözaltı. Tahsiye kurucusunda 11 gözaltı.

KOY KORUCULARINA OLUM TEHDİDİ
KANDIRA SUİKASTİNE ÖZEL EKİP. MAKEDONYA'DA 3 OSMANLI CAMİSİ TİKA'YA EMANET

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Ahmet TORAMAN

Doğum Tarihi : 01.02.1988

E-mail : toraman.ahmed@gmail.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Psikoloji	Dicle Üniversitesi	2006-2010

Görev Ünvanı	Görev Yeri	Yıl
Psikolog	Çukurova Dr.Aşkın Tüfekçi Devlet Hastanesi	2011-.....